صدر الدين مقصودی.

آنگلیه‌گه سیاحت

(۱۹۰۹ نچی یلده)

بو سیاحتنامه وقتنده «یولدز» گازه‌ته‌سنده تفرقه صورتنده باصلوب چققان ایدی؛ مینم اوچون قیمتلی خاطره‌لرنی، اوقوزغه تله‌وچیلر اوچون ئه‌لده ئیننته‌ره‌سینی غائب ایتمه‌گان بعض معلوماتنی حاوی بولغانغه، حاضرده کتاب شکلنده نشر ایته‌رگه اویلادم. لکن، ترتیب جهتندن‌ده، اسلوب وافاده جهتندن‌ده، «یولدز» ده چققان روشندن اوزگه‌رتمیچه باصدرونی موافق طابدم.

صدر الدین مقصودی.

۱۹۱٤ نچی یل ۱۷ فبرال.

КАЗАНЬ.
Электро-типографія „УМИДЪ".
1914.

5252
A 3806
TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ

آنگلیه‌گه سیاحت

I

بو سیاحتنامه‌نی نیك یازارغه اویلادم.

مین آنگلیه‌گه بر خصوصی کشی بولوب توگل، روسیه مسلمانلرینک بر نماینده‌سی بولوب، روسیه مسلمانلرینک بر نمونه‌سی بولوب، بارغانغه، مینم بو سیاحتمدن اصل مقصود — زور بر مملکتنك تورلی یرلرینی، کشیلرینی، مدنیتینی، احوالینی وحیات اجتماعیه‌سینی کوروب اوزمنك گنه معنوی لذت آلووم توگل، سیاحتدن اصل مقصود، دنیانك ایك قوّتلی بر خلقینه اوزگنك ملتنك حقنده طوغری وکورکام فکر بیرو — اوزگنك ملتنی انگلیز کوزنده کوته‌رو، کوته‌ره آلماسه‌گه، هیچ بولماسه، توشورمه‌و ایدی. بو سیاحتدن مقصود انگلیزلرگه روسیه مسلمانلرینی ممکن قدر مرغوب روشده طانیتمق بولسه، وظیفه سیاحت ایلانگنه‌ده بتمیدر. مین ملت وکیلی بولوب بارغاچ بو سیاحت اثناسنده قیلغان اشلرمدن، سویله‌گان سوزلرمدن اوزملتمنی خبردار ایته‌رگه تیوش بولادر. ساده‌ره‌ك ایتوب ئه‌یتکانده، نیلر قیلوب یورگانمنی خلقغه بلدرو مینم اوستکه بورچ بولادر. بو فکرلرگه بناءً آنگلیه‌گه سیاحتمنك، اوز فکرمچه، اهمیتلی بولغان طرفلرینی یازارغه اویلادم.

البته، بو سیاحت اچنده بولغان بتون واقعه‌لرنی، کوریلگان هر بر کشی وشهرلرنی، سویله‌شلگان همه سوزلرنی یازو ممکن توگل؛ بونك اوچون ئه‌للی نیچه جلدلر لازم بولور ایدی. بونك کیره‌گی‌ده یوق. مینم بو یازاچقلرمده اهمیت بیره‌چگم نقطه ومسئله‌لر یوقاریده تعریف ایتلگان سیاحتدن مقصوددن طبیعی صورتده کیلوب چغالر.

یوقاریده مینم آنگلیه‌گه بارودن مقصود، ایکنچی تورلی ایتوب ئه‌یتکانده آنگلیه‌گه وطنداشلریمز روسلر بارغانده آنلر آراسنده بر مسلمانده بارووندن مقصود، انگلیزلرگه روسیه‌مسلمانلری‌تورك وتاتارلرنك بارلغینی بلدرو وآلار حقنده

ممکن قدر یاخشی فکر بیرودر، دیگان ایدم. دیمك، برنچی، بو سیاحت نامه‌ملّامینم انگلیزلرگه‌وانگلیزلرنك‌میگا قارشی کورسه‌تکان‌مناسبتلرینی‌یازارغه کیره‌ك بولادر.

البته بونی یازو اوچون اوّل عموما دوما وکیللرینه بولغان استقبال والتفاتلردن بحث ایتو کیره‌ك بولادر.

آندن صوڭ مین ملت وکیلی بولوب بارغانغه کوره، بزنڭ روسیه مسلمانلرندن بو روشده بر مملکتکه رسمی قوناقغه بارو برنچی مرتبه بولغانغه کوره، بو کبی سیاحته‌گی زور قبوللرنی استقباللرنی تفصیلا تعریف ایتوده فائده‌لی بولور دیب اویلیم. بلکه کیله‌چکده بوندی زور مهمانلقلرده بولاچق یاشلرمز بوندن استفاده‌ده ایته‌رلر.

بوغنه‌ده توگل؛ بوندی زور مدنیتلی بر مملکتده سیاحت ایتکاندن صوڭ، بونی خلق اوچون یازغان وقتده، انگلیزلرنڭ نیچك قبول والتفات ایتولرینی‌گنه‌بیان ایتو‌ییتمیدر،‌زور بر ملتنڭ زور مدنیتی حقنده‌ده‌بر فکر بیرورگه طرشو تییش بولادر. بو مدنیتدن بحث ایتکان وقتده‌ده، البته بر سیاحتنامه‌ده اوزون تعریفلرگه کروب بولمی؛ بو مدنیتنڭ ایڭ مهم طرفلرینی ایڭ دقتمنی جلب ایتکان تعجب وتحسینمنی موجب بولغان حاللرینی‌گنه بیان ایله قناعتله‌نورگه کیره‌ك بولادر.

سوزنی کوب اوزایتمیق، اصل سیاحتنی یازارغه باشلیق.

II

آنگلیه‌گه سیاحت فکری قایان چقدی.

آنگلیه‌ده «روسیه احوالینی اوٗیره‌نو» جمعیتی اسمنده بر جمعیت بار ایکان. معلومدر، که یاۋروپاده، خصوصا آنگلیه‌ده جمعیتدن کوب نرسه یوقدر.

بو جمعیت اعضالری آنگلیه‌نڭ روسیه ایله دوستلانو و یاقنلانوینی بیك کوب جهتدن بو ایکی مملکت اوچون فائده‌لی دیب طابالر، هر وقت بو یاقنلاشوغه یاردم ایته طورغان هر بر واسطه‌دن استفاده ایته‌رگه طرشالر ایکان. روسیه‌ده ادارهٔ مشروطه باشلانغاندن، دوما آچلغاندن، بیرلی مملکت اداره‌سینه خلق وکیللری قاتشا باشلاغاچ، روسیه ایلان آنگلیه‌نڭ یاقنلانووی دوستلانووی اوچون

روسیه‌ده‌گی دولت دوماسینڭ وکیللرینڭ آنگلیه‌نی یـاخشی طانولری وطانیغا-ندن‌صوڭ محبت ایتولری یاردم ایده‌چك ، دیب اویلاغانلرده، دومانڭ هر بر مشروطیت طرفنده‌غی پارتیه‌لریندن بر نیچه کشینی قوناقغه چاقرورغه نیت ایتکانلر. لکن بولای خصوصی جمعیت طرفندن‌غنه چاقرلسه، دوما وکیللرینه آنگلیه‌ده زور ومهابت بر استقبال بولماس، دیب، بو دعوتکه ممکن قدر پارلامینت هم حکومت کشیلریندن بایطاق کشینی قاتشدرورغه اویلاغانلر، تا که دعوت رسمی صورت آلسون؛ شول فکر ایله بایطاق زور کشیلرگه مراجعت ایتکانلر.

وهر ییرده هر تورلی طبقه کشیلری آراسنده بو دعوت فکرینی بیك خوش قبول‌ایتکانلر. شولای ایتوب تیز زمانده «روسیه‌نڭ دوما وصاۋیت وکیللرینی دعوت‌کامیتیتی» اسمنده بر کامیتیت یاصالغان. بو کامیتیتکه پروفیسورلردن ادیبلردن، ده‌پوتاتلردن، حکومت کشیلریندن تجاردن ایڭ زور کشیلر کرگان، تا که دعوت آنگلیه‌نڭ هر طبقه‌سی طرفندن ییبه‌رلگان بولسون. بو کامیتیتده آنگلیه‌نڭ مشهور کشیلریندن، خارجیه مینستری ئه‌دوارد گره‌ی، ایسکی مینیستر مشهور بالفور، لورد ۋیرده‌ل، ایسکی مصر والیسی لورد-کروم‌ه‌ر، بوندن‌باشقه ئلله نی قدر ده‌پوتاتلر پروفیسورلر، تجارلر بار ایدی.

کامیتیت‌یاصالغاندن‌صوڭ، چاقرورغه‌بارو،دومادن کملرنی چاقرو،لوندونغه کیلـگاچ، روس ده‌پوتاتلری قای‌کون‌وقای ساعتلرده نیلر اشله‌یه‌چك وقایده بولا-چقلرینڭ‌پروغرامماسینی ترتیب‌ایتو، قوناقلر کیلـگاچ آلارنی اداره ایتو آنگلیه‌ده لیۋه‌رپول‌شه‌رنڭ روس تاریخی‌معلمی پروفیسور په‌رس (Персъ) گه‌طابشرلغان.

پروفیسور په‌رس، آنگلیه‌ده‌اش اۋیۋشوب بتکاچ، روسیه گه‌کیلدی. اوزی روسچه بیك‌یاخشی‌بلـگانگه روسیه‌احوالینه بیك واقف، روسیه‌ده‌گی پارتیه‌لرنڭ فرقلرینی‌بیك‌بله، دوماده قایسی‌پارتیه‌نیندای‌رول‌اوینناغانینی‌بیك‌آڭلی‌ایدی. کامیتیتنڭ امری بوینچه پروفیسور په‌رس دوماده بولغان هر بر پارتیه‌دن کشی چاقرماینچه باری‌ادارهٔ مشروطه طرفندن بولغان پارتیه‌لرنڭ‌کشیلرینیگنه چاقرورغه اویلاغان.

شول سببدن بو دعوتکه دومانی تصدیق ایتمه‌گان اوگلرده کرمه‌گانلر، جمهوریت طرفنده بولغان سوسیالستلرده کرمه‌گانلر. پەرس کاده‌تلردن باشلاب مسلمان، پوله‌ك، پروگریسسیست، اوکتابریست واورتا اوگلرنی شاملا آلتی پارتیه‌لرنڭ هر بریندن بر نیچه کشی چاقرورغه موافق طابقان.

دومادن اون بیش کشی، گوسودارستۋیننی صاۋەتدن بیش کشی چاقرو نیت ایتلگان. دوما اچنده‌گی اون بیش اورن‌ده بوروشده بولینه‌چك بولغان: رئیس خومه‌کوف‌دن باشقه اوکتابریستلردن ٦ کشی. کاده‌تلردن اوچ کشی پروگریسیستلردن بر کشی. پوله‌کلردن ٢ کشی. مسلمانلردن بر کشی. اورتا اوگلردن وناسیونالیستلردن ٣ کشی.

پروفیسور پەرس روسیه‌گه کیلگاچ اوك بو حقده ایك اوّل خومه‌کوف ایلان مشاوره ایتوب، یوقاریده منکور پارتیه وفراکسیه‌لرنڭ نماینده‌لردن مرکب دوماده بر کامیتیت یاصارغه کیره‌ك طابقانلر. بو کامیتیت اوزاق وقت اوتمه‌ی یاصالدی. بو کامیتیت‌گه بزنڭ مسلمانلردن فراکسیه‌مزنڭ رئیسی قوتلوغ محمد میرزا ته‌فکیلوف داخل ایدی.

آنگلیه سیاحتینڭ بتون تفصیلاتینی شول کامیتیت لوندونده‌غی کامیتیت ایله خبرله‌شوب تعیین ایتدیلر. بو کامیتیتکه اعضا بولوب قوتلوغ محمد میرزا کرگانگه قدر کامیتیت ایچنده قزقلی، بز مسلمانلر اوچون اهمیتلی بر صحنه بولغان. بو واقعه‌نی میکا صوگندن یولداشلرمدن بر نیچه‌سی سویله‌دی. میکا سۆیله‌وچیلر یاشرورگه لزوم کورمه‌گانگه وبو واقعه بزنڭ اوچون بیك عبرتلی بولغانغه بو اورونده یازو کیره‌ك دیب اویلیم.

صحنه بوندن عبارت: یوقاریده منکور کامیتیت اچنده، قایسی پارتیه‌اردن کشی چاقرو کیره‌کلگی مذاکره ایتلگان وقتده، پروفیسور پەرس صوراغان: مسلمان فراکسیه‌سی کبی کچکنه بر فراکسیه‌دن هم بر کشی بولو کیره‌ك میکان، دیگان، بونڭ کیره‌کلیگی حقنده شبهه ایتکانلگینی کورسه‌تکان، آنڭ اوستینه علاوه ایتکان: بزنڭ هندستان مسلمانلرندن دیپوتات صایلانماغانلغی جهتندن‌ده روسیه‌ملت مجلسندن بر مسلمان کیلووی بزنڭ آنگلیه اوچون

عجبرەك، اوکفایسزراق بولماس میکان،دیگان. مین بو اوروندە شرح ایتمیم، سوزنڭ قایا بارغانی آکلانسە کیرەك.

بوڭا قارشی ایك اوّل آچیق فکرلی صول اوکتابریستلردن زوەگینتسف (А. И. Звегинцевъ) بولای جواب بیرگان: «بز چاقریلاچق کشیلر آراسندە مطلقا مسلمان بولووینی لازم دیب بلەمز. سز أنگلیزلر روسیە ملت مجلسینڭ دەپوتاتلرینی چاقراسز، آنگلیەدەگی کامیتیت اوزی قایسی پارتیەلردن کشیلر چاقرلو تییش بولغانینی بلمەگانگە، دعوتکە قایسی پارتیەلردن کشیلر اشتراك ایتەرگە تییش، بو جهتلرنی دومادەغی کامیتیتکە طابشرادر. ایندی بو جهتلر دوما اچندەگی کامیتیتکە طابشرلا طورغان بولسە، بز مشروطیت طرفندن بولغان هر بر پارتیەدن بر کشی کرتونی بورچمز دیب بلەمز. خصوصا مسلمان فراکسیەسندن بر کشی چاقرلووینی مطلقا لازم دیب بلەمز. چونکە بو فراکسیە عدد جهتندن زور بولماسەدە، هیچ شبهەسز یکرمی میلیون مسلماننڭ حقیقی وکیللریدر. دومادە هیچ بر باشقە فراکسیە اوزینی حقیقةً یکرمی میلیون روسیە اهالیسینڭ وکیلی دیب اعلان ایتە آلماس. بزیاڭا روسیە اهل وطنی مسلمانلرغە اوزمز ایلان مساوی عین حال وحقوقغە مالك بولورغە تییش وطنداشلر دیب قاریمز. بزنڭ روسیە زورمملکت، آندە تورلی ملتلر بار. اگر بریردە روسیەنڭ نمایندەلری بارا طورغان بولسە آندە مسلمان دە بولورغە تییش. چونکە روسیە، روس پولەك مسلمان و باشقەلرنڭ مجموعیندن عبارتدر» دیگان.

زوەگینتسفنڭ بوفکرینی خومەکوف میلیوکوف، گوچکوف ویفریموف تقویە ایتکانلر.

بو سوزلردن صوڭ پروفیسور ئەیتکان: مادامکە روسیەدە سزنڭ مسلمانلرغە نظرکز بوروشدەدر، مادامکە آلارنڭ روسیە اچندە بوندی زور اهمیتلری بار، بوڭا قارشی مینم هیچ بر سوزم یوق. بالعکس قوناقلر آراسندە بر مسلماننڭ بولووی بۆتون آنگلیە اۆچۆن عبرتلی بولور. بزنڭ هندستاندەغی مسلمانلر صایلاولارغە قاتشمیلر، روسیەدەگیلر قاتشقانینی کوروب بلکە بزنڭ حکومت اصحابی بوندن بر عبرت آلور، بر نتیجە چیغارور. دیگان.

شولای ایتوب، دوما کامیتیتنده مسلماندن بر کشی کرتوگه قرار بیرلگاچ، پروفیسور پەرس بزنڭ فراکسیه رئیسی قوتلوغ محمد میرزاغه مراجعت ایتدی. قوتلوغ محمد میرزا اوزینڭ بعض خصوصی اشلری جهتندن بارا آلماوینی سویلەگاچ، مسلمان فراکسیەسی اوزینڭ آقتوق جییلشنده قوتلوغ محمد میرزا اوزی بارماغاچ مطلقا آنڭ اورنینه مسلمان فراکسیەسندن بر کشی بارورغه تیوش وبو کشی صدری افندی بولورغه تیوش، چونکه اول عمومی تیل بولغان فرانسوزچەنی بلەدر، لازم بولغانده سویلەر، روسیه مسلمانلری حقنده لازم بولغان یرده معلومات بیرور فلان، دیب، تورلی دلیللر کیتروب، قوتلوغ محمد میرزادن کامیتیتکه مراجعت ایدوب اوزی بارا آلماغانینی اوزینڭ اورنینه فراکسیەنڭ سرکاتبی صدرالدین مقصودینی تقدیم ایتکانینی ئەیتورگه اوتندیلر. لکن صایلاو اختیاری بولغانغه کامیتیتنڭ مینم باروومه نیچوك قاراوی معلوم توگل ایدی.

ایرتەگیسون دومادە قوتلوغ محمد میرزا میڭا کیلوب ئەیتدی: مین سزنی کامیتیتکه تقدیم ایتدم؛ بتون کامیتیت بر سوزدن سزنڭ بارونی خوش قبول ایتدیلر، دیدی.

لکن مین، خومەکوف، گوچکوف ومیلوکوفلرنڭ هر برینڭ مینم باروومه حسن نظر قیلولارینه ممنون ومتأثر بولسەمده، بارو طرفینه قرار بیروب بتره آلمی ایدم، تردد ایته ایدم؛ بونڭ سببی بردن یوریسی کیلمەو آرغانلق، ایکنچیدن مصرفنڭ بیك کوب بولووی، اوچنچیدن بو سیاحتنڭ اول وقتده بو قدرلك زور اهمیتلی بر سیاحت بولاسینی بوتونلەی آلدن کوروب بولماو ایدی.

علی مردان بك طوپچیباشف، اول کونلرده پیتربورغده بولغان اسماعیل بك غصپرینسکینڭ، ایبداشلرمدن قوتلوغ محمد میرزانڭ، سرطلانوف، محمودف، توقایوف وحیدارفلرنڭ فراکسیەده خدمت ایتکان اسماعیل لیمانوفنڭ خصوصی مجلسلرده، باروم ملت اوچون مهم، فائدەلی، دیب، دیمەولری صوڭندەغنه بارورغه قرار بیردم.

III

کیتوگه حاضرلەنولر. «دونون»ده مجلس. بارو چیلر آراسندهطانیشولر،

دومادهغی کامیتیتکه کملر باروی معلوم بولغاچ، کامیتیت هر بر بار و چینی برگه جیبار اوچون اوچنچی ایبونده پیتر بورغنڭ مشهور "دونون" ریستورانده باقچهده بر مجلس یاصادی. بو مجلسدن مقصود، بردن بار و چیلرنی بر برینهطانشدرو، ایکنچیدن نی وقت پیتر بورغدن کیتو، نیچك بار و، قایدن بار و مسئلەلرینی کیڭاشو ایدی.

بو مجلسکه چاقرلغان کشیلرنڭ هەمسی کیلمەدی. قایسی مشغول، قایسی ایرته بلەنوك پیتر بورغدن کیتکان. مجلسده حاضر بولغانلر، خومیا کوف، شیدلوفسکی، زۋه گینتسف، غراف بۇبرینسکی، غراف آلسوفیوف، ستاخوۋیچ کنەز ۋالقونسکی، ما کلا کوف وصدری مقصودف ایدی. خومیا کوف ایلەن دوماده رسمی صورتده بیك کوب مرتبه کورشکانم بولسەده، بولای یاقیندن بر مجلسده بولغانم یوق ایدی. خومیا کوف فوق العاده مجلسی کوڭللی، آچق، پراستوی بر کشی ایکان. باشقەلرنی غراف آلسوفیوفدن باشقەسینیهر برینی بر مناسبت ایلەن بیك یاخشی طانیایدم، کورشکانم مجلداش بولغانم بار ایدی. میخایل ستاخوویچ ایلەن ایکنچی دومادن بیرلی یاقین طانش، ما کلا کوف وبوبرینسکی ایله هم ایکنچی دومادن بیرلو طانش ایدك. مجلسنڭ ابتداسنده سفر مسئلەسینڭ واق تفصیلاتینه کرشمای سر بست مکالمه ایلەن باشلاندی. رئیس معاونی کناز ۋالقونسکی مینم ایلەن خصوصی صورتده طانیشدی. بلەسکز، بز دومادهغی تانیشلقنی حسابلامیمز، بورسمی طانیشلق. طانیشقاچ بزنڭ مسلمان فراکسیەسینه بر نیچه مداهنەلی سوزلر سویلەدی. سزنڭ فراکسیه کچکنه گنه بولسەده، ایڭ اوز اوزینی طوتا بلگان بر فراکسیه، دیدی. بو سوزنی خومیه کوفده کوتەروب آلوب، مسلمان فراکسیەسینه بولغان حسن نظرینی آڭلاتدی.

غراف بوبرینسکی بیك یکت طبیعتلی کولدرگه یاراتقان بر کشی، اوزی برده کولمیچه خومیه کوفدن صورادی: نیکولای آلیکسیۋیچ بزنی سبن آنگلیهگه

آلوب باراسك، شولای بیت؟ آنده بار ورغه بولغاچ اول مملـکتنك تاریخینی فلانینی آزراق بلورگه کیره‌ك بولور؛ مین بو حقده آزراق اوزمنك معلوماتمنی یاکارتاسم کیله.

خومیه کوف: بیك یاخشی یاکارتگز.

بوبرینسکی: اول آنـگلیه برجز یرده توگلمی؟ شولای بیت. کوره‌سگز مین جغرافیه‌نی اونوتماغان ئه‌لی. بوبرینسکی‌نك بو مزاحدن مقصودی آنـگلیه حقنده معلوماتی کافی بولماغانینه بو حقده قالغان بر نیچه کون ایچنده اوقو لازم بولوینه بر کنایه ایدی.

بو سوزدن صوڭ شیدلوفسکی هر بریندن صورادی، سز آنگلیه حقنده بو آراده برەر نەرسه اوقیدگزمی؟ دیدی. حاضرون هربری، یارتیلی اوینا‌ب یارتیلی چنلاب، اوقیغان نه‌رسه‌لرن صاناديلر. خومیه کوف مین متوفی آتام‌نك آنگلیه‌گه سیاحتینی یاکادن اوقودم دیدی.

معلومگز خومیه‌کوف‌نك آتاسی مشهور روس ادیبی آلیکسی خومیه کوفدر. آنك آنگلیه حقنده یازغان «صحیفه‌لر»ی غایت اهمیتلی ایمش. نوبت میکا کیلدی زژه‌گینسف میندن صورادی، خوش صدری نیزامو‌ژیچ سز نیلر اوقیدگز، دیدی.

مین ــ مع التأسف سزنك کبی باراسین آلدن بلوب طورمادم، شونك اوچون حاضرگه بیك کوب نه‌رسه اوقوب اولگرمه‌دم. لـکن آلای بولسه‌ده اوّلدن آنگلیه تاریخی وآنگلیه مدنیتی حقنده بر نیچه تورلی نه‌رسه‌لر اوقیغانم بار. بو معلوماتمنی یاکارتو وقوّتله‌و اوچون ایکی کوندن بیرلو سینیوبوس ولاۋیس (ایکی سیده مشهور فرانسوز مؤرخلریندن) تاریخلریندە ینه آنـگلیه‌گه عائد قسملرنی آشغوب آشغوب کوزدن کیچردم. آنك اوستینه بو کون مشهور „ته‌ن" نك آنگلیه‌گه سیاحت اسملی کتابینی ۋولف دکانندن تابدم بونیده یولده اوقورغه امید ایتەم. دیدم.

شولارنی اوقیغاچ انـگلیزلرگه مملـکتلری حقنده بتونـله‌ی نادانلقنی سیزدرماسکه ممکن بولور دیب، اویلیم، دیدم. بولای دیگاچ گراف بوبرینسکی

بولای بولغاچ نیندی نادانلق، سز مینی بولای خراب ایته‌سگز فلان، دیب، اویناب کولدی‌ده، مونه نیشلیك، مقصودف، سیاحتده سز مینم بله‌ن یاناشه‌رك یورگز، مین کیراك بولغانده سزدن تاریخلرنی صورارمن دیدی. مین تیز گنه، ـ بالعین والرأس مین سزنڭ ایله‌ن برگه یورورگه حاضرمن. سزگه تاریخ اوگره‌تورگه توگل، بوسی برمبالغه لطیفه، هضم نفس؛ بالعکس مین سزدن استفاده ایته‌رگه، چونکه سز انگلیزچه‌نی آنا تیلی کبی بله‌سگز ایمش، هر یرده انگلیزچه کیره‌ك بولور، کوب بیرلرده بلکه نطقلرده انگلیزچه بولور، اگر مین یانمده سزنڭ کبی معلوماتلی ترجمانغه مالك بولسه‌م، بیك شاد بولورم ـ دیدم.

زۋه‌گینسف، آلای بواسه، بوبرینسکی ومقصودفنی برگه یازام. دیدی.

زۋه‌گینسف سیاحتنی اویوشدروچی مدبّرلرنڭ برسی ایدی. بوندن صوڭ، مجلس‌نڭ آخرینه طابا، اشلکلی سوزلر سویله‌ندی. مدبرلر خاضرونگه توبه‌ننده‌گی پلاننی سویله‌دیلر. وبو پلانغه قارشی خاضر بولغانلر طرفندن اعتراض بواوب بولماغاننی صورادیلر. اعتراض ایدوچی بولمادی. هر کم موافق طابدی. پلان بوندن عبارت:

سیاحت بیشنچی ایونده (١٩٠٩) باشلانا. ساعت ١١ ده ۋارشاو ۋاکزالندن کیتله‌چك. آلدن کیتکان کشیلر بولسه بونلر فرانسیه‌ده لامانش دیگزی بوینده کاله شهرینده کوته‌لر. آندن دیگزگه برگه اوطریلا. آیرم بیلیت آلورغه حاجت یوق. مدبّرلر هر کمگه بیلیت آلورلر. لکن آلدن بیلیت وباشقه مصرفلر اوچون باروچیلر مدبّرلرگه بره‌ر یوز صوم آقچه بیروب قویارغه تییش. پیتربورغدن گیرمانیه گرانیتسه‌سینه قدر مخصوص بر ۋاگون بیرله‌چك. بو ۋاگونده بولمه کوبسی ایکیشه‌ر کشیلك. بو اورنده کم بله‌ن کم بر بولمه‌ده بولاچغی‌ده تعیین ایتلدی.

بو مجلسده شو قرارلردن صوڭ ۵ نچی ایونده ساعت اون‌لرغه یاقین وارشاوسکی ۋاکزالده اوچراشه‌چق بولوب طارالدق.

بشنچی ایونده ساعت طوقزلرغه یاقن فراکسیه‌ده کاتب معاونی اسماعیل افندی لیمانوف ایله‌ن برابر ۋارشاۋا ۋاکزالینه یونالدك. اسماعیل افندیدن باشقه‌مینی اوزاتورغه برآزصوڭ محترم علی‌مردان‌بك طوپچیباشوف، فراکسیه‌ده‌گی

رفیقلرمدن علی اصغر میرزا سوطلانوف(مرحوم) ابراهیم حیدروف هم توشدیلر. باشقه رفیقلرمنڭ کوبسی پیتربورغدن کیتکان ایدیلر.

مین ۋاکزالغه ایکٔ الك توشوچیلردن برسی بولدم، پویزد کیتوگه بایطاق وقت بولغانغه، اسماعیل افندی ایله‌ن بوفیتکه باروب قهوه اچه‌رگه اویلادق.

بز بوفیتده قهوه اچکان وقتده، گیرمانیه‌گه بارا طورغان قزینی اوزاتورغه توشکان ده‌پوتات رودیچف مینم اوسته‌لیمه یاقن کیلوب، میندن ایکی نه‌رسه‌اوتندی: برسی: آنگلیه‌دن‌قایتوشلی‌فرانسیه گه‌رسمی‌صورتده‌قوناق‌بولورغه‌کره‌چك‌بولسه‌کز، میکا تیلیگرام بیبه‌رکز دیدی. ایکنچیسی: سزنڭ ایله‌ن بر پویزدده مینم قزم گیرمانیه‌گه بارادر، رجا ایته‌م‌سز آکا کوز قولاق بولیکز. اگر گرانیتسه‌لردن اوتکانده کیره‌ك بولسه یاردم‌دن طاشلاماکز دیدی.

بز اسماعیل بك ایله‌ن قهوه‌لرمزنی بتروب طورغانده، کیته‌ر وقتده یاقنلاشه باشلاغان ایدی. بوفیتدن ۋاکزالنڭ کیتو طرفینه چقدق. کیتوچی ده‌پوتاتلرنی هر یاقدن خلق چورناب آلغان ایدی. خلق آراسنده «میلوکف قایسی، گراف یو بربنسکی قایسی؟» دیگان سوزلر ایشتله ایدی. اول آراده بر فوتوغرافده کیلوب یتکان، خومه کوفدن کیتوچیلرنڭ رسملرینی آلورغه رخصت صوراغان.

هر بریمزنی چاقردیلر مینده کیتوچیلر تزلگان یرگه کردم. فوتوغراف، تمام بولدی، دیدی، رحمت اوقودی. خلق‌ده طارالا باشلادی؛ ئه‌لی کیتوگه بر نیچه مینوت قالغان ایدی. شول آراده مینی رودیچف طابوب قزی ایله کورشدیردی. قزینه، اگر بره‌ر یاردم گه‌احتیاجڭ‌بولسه، مقصودفقه‌مراجعت‌ایته‌رگه طارتنما، دیدی.

رودیچف نڭ قزی ایکنچی ۋاگونده ایدی. بوندن صوڭ تیزگنه اوز ۋاگونمزغه قایتدم. اوز ۋاگونمز یاننده طورغان علی مردان بك طوپچیباشف، رودیچف سزنی قایا آلوب کیتدی، دیدی. مین سببینی سویله‌دم. اول آکا کیفی کیلدی‌ده کولوب «کوره‌سکمه مسلمان‌غه اوٛ شانچ‌هر کمدن آرتغراق» دیدی. لکن بونڭ سببی اول کون کیتوچیلر آراسنده کادیتلردن باشقه‌کشی بولماووی بولسه کیره‌ك. ماکلاکوف بیك صوڭ کیلوب یتدی، میلوکوف وچیلنیکوف آلدن کیتکان ایدیلر. شونلقدن مین مسلمانی کادیتلرگه ایکٔ یاقن کشی حساب ایتکاندر.

ڤاگونغه منه‌رگه قوشدیلر . مینی اوزاتا کیلگان مسلمانلر ایله کورشوب ڤاگونغه اوطردم. کوب وقت اوزمادی پویزد بر غیرت بله سزغزدی. هر طرفدن خوش، خوش دیگان طاوشلر ایشتله ایدی. قوزغالوب کیتدك.

کیتوچیلرنی قارارغه توشکان خلق، گازیته‌ده یازوچیلر یاولقلر سلکیلر ایدی. پیتربورغ قالدی.

بو پویزدده بزنك ایله‌ن کملر بارغانینی ئه‌یتو لازم. بز بو ڤاگون ایله‌ن بیشنده کیتوچی ١٤ آدم ایدك: خومه‌کوف، خومه‌کوفنك قزی (ماریه نیکولایڤنا)، زڤه‌گینتسف وآنك خاتونی، گوچکوف، گراف بوبرینسکی، ستاخیویچ، شیدلوفسکی، گراف آلسوفیوف هم صدری مه‌قصودف ایدی. بونلردن باشقه اوچ گازیته مخبری بار ایدی برسی «نوڤایا ڤریمیه» دن صوڤورین (Суворинъ) نك کچی اوغلی بوریس صوڤورین، ایکنچیسی «بیرژاڤیه ڤیدوموستی» گازیته‌سندن سته‌نبو واوچنچیسی پیربورغسکی تیلیگراف آگینتستواسی ایلچیسی آلیکساندروفسکی ایـدی. بو اوچ کشی سفرمزنك باشندن نهایتینه قدر بزنك ایله‌ن یوردیلر، هر بر احوالنی تیلیگرام یاخود خط ایله‌ن اوزلرینی یبه‌رگان گازیته‌لرگه یازوب طوردیلر.

بو یازوچیلر هر بیرده دیه‌رلك بز قبول ایتلگان ییرلرگه قبول ایتلدیلر. (البته آنگلیه پادشاهینه کورینوشیکللی اشلر مستثنی) مدنی عالمده گازیته‌چیلرگه التفات بیك زور. آلارنی هر ییرگه قبول ایته‌لر، هر ییرگه کرته‌لر و شول سایه‌ده هر شی مطبوعاتقه چغا، هر اش هر واقعه مطبوعاتده اولچه‌نه، حکم وانتقاد ایتلدر. شولای ایتوب افکار عمومیه حاصل بولار.

یولده باروچیلر بیك تیز بو بریمز ایله‌ن طانشوب بتدك. بیرلین‌گه قدر آرتق اش بولمادی. بر نیچه مرتبه استانسیه‌لرده خومه‌کوفنك قزی ماریه نیکولایڤنا اوزینك فوتوگراف آپپاراتی ایله‌ن رسم‌لرمزنی آلدی. آندن قالا هر کم اوز بولمه‌سنده اوقی ایدی. گوچکوف انگلیزچه زور بر کتاب اوقی ایدی، آڭلاویمه کوره آنگلیه تاریخی ایـدی. مینم ایله‌ن بر بولمه‌ده‌گی گراف بوبرینسکی آنگلیه‌نك کونستیتوتسیونی دیگان بر کتاب اوقورغه طوتندی. گرافنك قولنده بو کتابنی کورگاچ، ماکلاکوف اویناب، آی آی گراف سین

روسیه‌ده‌گی کونستیتوتسیه‌دن قورقغان بولوب ماتاشاسك، پیتر بورغدن کیتوب ده یتکانك یوق، اوزك آنگلیه‌نك کونستیتوتسیه‌سینی اوگره‌نورگه طوتنغانسك، دیدی. گراف: مین اول کونستیتوتسیه‌دن هیچ قورقغانم یوق. مین سز کادیتلر روسیه‌گه کرتورگه طرشقان کونستیتوتسیه‌دن گنه قورقام دیدی؛ ماکلاکوف آلای بولسه سین قورقمی طورغان کونستیتوتسیه‌نی روسیه‌گه کرتیك، راضی بولاسگمی دیدی. گراف بوگا طوغری جوابدن قاچدی. بحثنك نهایتنده ماکلاکوف کولوب، درست، سین حکومت کشیلری بلن یاخشی طانش، آلای بولسه‌ده گرانیتسه‌دن فلاندن اوتوب کیتکانچی بو کتابگنی بر ییرگه توروو بروك طوت. بلوب بولمی، احتراز یاخشی دیدی. هر برمز کولشدك.

باروچیلر تورلی پارتیه‌دن بولغانغه هر وقت اوین کولکیلر شول پارتیه‌لرنك فرقلرینه دائر ایدی. گرانیتسه‌غه کیلوب یتدك. آنده‌غی چیناونیکلر ناچار معامله ایته‌رلر دیب اویلاوچیلر کوب ایدی. لکن آلارنك معامله‌سی غایت نازکانه بولدی. بلمیم، بو کون کیتوچیلر آراسنده دوما اعضالری بولغانینی بلگانگه کوره‌میدر، توگلمیدر.

گرانیتسه‌دن اوتدك. گیرمانیه‌گه چقدق؛ حدوددن اوتوب بر آز کیتکاچوك مدنیتنك باشقه ایکانی کورینه: قریه‌لر توزوك، یوللر ماتور، باصولرده آدم قولی تیمه‌گان ییر یوق؛ ئه‌لی لیتوا پاله‌کلرینك باصولرینه تطبیقا فرق بوقدر، اگر گیرمانیه یوللرینی باصولرینی بزنك اورتا روسیه باصولرینه، بوللرینه، آوللرینه، چاغشدرلسه، فرق انسانني طاغیده اوزون دوشونچه‌لرگه سوق ایته‌ر ایدی.

حدوددن ایرته بلن ایرتوك اوتکان ایدك، کیچ ساعت یدیده بیرلین‌گه باروب کره‌چك ایدك. بو کون برده آرتق واقعه بولمادی. هر کم یا اوقی یا صحرالارنی قاری ایدی. ماکلاکوف انگلیزچه اوگره‌نه ایدی. کون بیك ماتور، هوا یاخشی ایدی. بیش آلتی آیدن بیرلو دوما زالینك، کامیسیه بولمه‌لرینك ناچار هوالرنده اوطوروب، قچقرا قچقرا، سویلی سویلی آرغان باشلرغه اشدن طوقتاب یاخشی هواده ماتور صحرا ومعمور قریه وشهرلرنی قاراب بارو بیك راحت طویولا ایدی. اوزمزنی گویا امتحاندن موفقیت بلن قوتلغان طلبه کبی حس ایته ایدك.

کیچ بیرلین گه کیلوب کردك؛ بیرلین ده ایکی ساعت قدر طوروب، پویزدنی آلشدروب، تیزگنه کیتدك. بو اوروننده بیرلین نی تعریف ایتمه یه چکمن.
چونکه بو یولغه کوروب کیتسه م، مین سیاحتنامه نی تیزگنه یازوب بتره آلمام.
بیرلین ده بزنی کوتکان موسکوا دیپوتاتی ایکنچی دوماده دومانك سرکاتبی بولغان چه لنوکوف بله ن صاوه ت اعضاسی گلبوف بزگه قوشلدیلر. میلوکوف ویفریموف «کاله» ده بزنی کوته چکلر ایدی. بوندن صونك ۋا گونلرمزده یوقلادق. ایرته بله ن اویانغانده گیرمانیه دن اوزوب بیلـگیه گه یتـه رگه اوزاق قالماغان ایدی.
اوزاق وقتده اوتمه دی گیرمانیه نك شمالی شهرلرندن کولون (кельнъ) شهرینه یتدك. ۋاکزالدن توشوب قارارغه وقتمز بولماسه ده، اول شهرده مشهور کاتولیك کلیسه سینك طشقی یاغینی کوروب اوزدق. بوندن صونك اوزافلامی بیلـگیه گه چقدق.

IV

بیلـگیه وفرانسیه، دیگز هم لوندونغه کیلوب کرو.

بیلـگیه حقنده بر نیچه فکر یازارغه مجبورمن. چونکه بو کچکنه مملکتنك حالی مینی بیك اوزون دوشونچه لرگه صالدی؛ بونلرنی بونده یازو فائده سز بولماسه کیره ك. بیلـگیه نك بتونلایی بزنك روسیه نك برزورراق اویازی قدر زورلقده بر مملکتدر. شونده یدی میلیونغه یقین آدم یاشیدر. ایك اوّل فکرگه کیلـدر، بو قدر کوب کشی بو قدر کچکنه سطح ارضده نیچك یاشیدر. نیچك بونلر بونده آچدن اولمیلر؟ بونده بزنك روسیه موژیکلری طورسه هیچ شبهه سز بیك کوب آچلقلر بولوب خلق اولوب بتر ایدی.
لکن بو غیرتلی خلق، اوزینك تقدیرینك، یازمشینك تارلغینی کورگاچ تیزگنه چاره واسباب ازلرگه طوتونغان. ئلله قایدن یاردم کوتمه گان، بوشقه وقتنی اوتکارمه گان. مسلمان بولماسه لرده «لیس للانسان الاماسعی» آیة کریمه سی موجبنچه عمل ایته رگه اویلاغان. مملکتمز کچکنه، بونده اوسکان آشلق، بغدای بزنك هر بریمزنی طویدرو احتمالی یوق. ایندی نیشلیك، جییولشوب قچقرشوب اولیکمی؟ یاردم قایدن کوتیك؟ حکومتدن می؟ حکومت

اوزی قایدن آلسون؟ «مەدەت» خدادن کوتمەلی، لکن عادت اللّٰه شولای جاری که هیچ بر وقت خدا، بندە اوزی طرشمایـنچە، آدم قولینه بر نەرسەنیدە کیتروب بیرمیدر. آلای بولغاچ نیشلەرگە؟ بیلـگیه کشیسی بوڭا بولای جواب بیرگان: **انسان اوزینه اوزی اوشانوب یاردم‌نی اوزندنگنه کوتەرگە تیوشلیدر.**

اوّلده بیر ایرکون وقتده بابالارمز آزماز اشلەبدە کون کورگانلر؛ لکن ایندی حیات طغزلق، چیتون؛ اگر بو طغزلق حیاتدن قورقافلانوب قاچارغه اولەرگە اویلاماسەم، «انسان» بولاسم کیلسە، بابالرم قدر ایکی قات اوچ قات اشلەمەلیمن، تاکە خورلق بولغان آچلق حالینه قالمیم دیگان. مۆنه بیلـگیه خلقینڭ اویی فلسفەسی: دنیاده طورمش نەقدر آغرایغان صایون شول درجه اشچانلـکنی آرتدروب، خورلق آچلق حالینه قالماو.

بو فکر، بولای اویلاو بو کونده بتون یاۋروپا خلقینه کروب اورناشقان، بو فـکرگه باری بزنڭ روسیه کشیلری وشرق قوملریگنه باروب یتمەگان. یتەرلر، حیات بزنیده تیزدن چیرقیلار. لـکن قورقیلاچق حال بودر:

حیاتنڭ چیتونلـکلری یاۋروپالیلرنی چیرقلیده فعالیتلرینی اشچانلـکلرینی غیرتلرینی آرتدرا. بزنی ایسه، بوحیات ضربەلری بیك تیز حالدن طایدرو، اولترو احتمالی بار. اللّٰه صاقلاسون. مینم فکرمچه بزروسیەلیلر عموما، شرقی روسیه خلقی خصوصا بلورگه تیوشمزکه، دنیاده طورو کوندن کون چیتونلەنه بارادر، استقبالده حیات دهشتلی بر مجادله حالینی آلاچقدر.

بز بو «مجادلۀ حیات» گه حاضرلنوك حاضرلەنه باشلارغه تیوشمز. البت ایسکی طورموشدن آیرلو چیتون، روسیەده آول خلقی جاینی بر ایکی آی اشلیده قش بوینچه پیچ باشنده یاتا ایدی. بزنڭ ترکی قبیلەلرده ایسه ایرلری بتونلای بر اش اشلەمی ایدی، دیەرلك: خاتونلری صوقغان کییزلەرگه اوطروب خاتونلری صاوغان سوتدن یاصالغان قمزنی اچوب تیك راحتلانوب اوطورالار ایدی. آرا تیره کورشی قبیله ایلان صوغشوب آلالار ایدی. بو بیك کوڭللی ایدی: اش یوق هر وقت بەیرم ایدی. بو کون آولغه یرچی کیله ایرتەگه طاقمانچی کیله. اوبوندە کولـکی. البت بوحیاتدن آیرلو بو روشده طورمشقه

الی الابد «خوش صاو بول» دیب ئه‌یتوبیك چیتون. لـکن، اگر دنیاده طوراسمز کیلسه، شرقیلر عموماً، بز روسیه‌لیلر خصوصا، بو اش «آز اشله‌و» طورمشینه الوداع دیه‌رگه‌تیوشمز. انکار ایتمیم بو الوداع بیك آغر. دنیاده‌هر وداع، هر آیرلشو بیك چیتن، لـکن لازم. بالالقدن چیغوب آناڭ اشکه یبارگانده‌ده بالالقدن آیرلو بیك آغر بولادر. لـکن بوڭا قاراب عمرگه بالا بولوب بولمیدر، بر بلوغ زمانی کیله‌در. انسان بولورغه تییش بولادر. شونڭ کبك‌اوك، ملتلرگه‌ده صباوتدن چغوب، بالغ بولورغه تییش بولادر. اشکه طوتونورغه وقت کیلوب یتته‌در.

بو وقت بزنڭ روسیه اهالیسینه کیلوب یتدی. آگرارنی مسئله دیمز، رابوچی مسئله دیمز، هجرت مسئله‌سی دیمز. بونلر هر بری، اگر تیره‌نره‌ك اویلاب قارالسه، «آزراق اشله‌و یا که کوبره‌ك اشله‌و» مسئله‌سینه قایتوب قالادر. هر شی بو مسئله اطرافنده طولاشا.

عمل، سعی وغیرت. وبو سایه‌ده حیاتنڭ آغر اوتکون تشلی چارقلرینه کیلوب قصلماو.

مونه بو حالنی یاۋروپالیلر آڭلاغان. مونه بو بیلـگیه‌نڭ حالینه بر آز دقت ایتیك: ۱۱،۳۷۵ کۋادراتنی میل قدر یرده ییدی میلیون قدر کشی یاشیدر. همده نیچوك یاشیدر. امین بولیکز آچ کشی یوق. پراستوی اشچیگه قدر کونده ایکی مرتبه ایتلی آش آشیدر؛ مملـکت شول قدر بای، ایـڭ عادی اشچیگه قدر آینده قرق صومدن کیم قازانمی.

نیچوك ایتوب بولار بو حالـگه کیلی؟ ــ بیك کوب اشله‌ب؛ بیلـگیه خلقی گویا اوز اوزینه دیگان: ایگن ایگوب‌کنه بـو قدر آز یر ایله بز هر بریمز طویا آلو احتمالمز یوق. بز باشقه کسب ایتیك. بز باشقه مملـکتلرگه کیره‌ك نرسه‌لرنی یاصاب صاتیق، بو آقچه‌غه اوزمزگه لازم آشاو نرسه‌لرینی آلورمز، دیگان. بز، صاتو وفابریکه‌چیلق یولینه کریك، دیگانلر. بختلرینه قارشی فابریکه‌چیلق‌قه لازم بولغان ییر کومری‌ده مملـکتلرینڭ آستنده طولی ایکان. ذاتا ییر کومری کوب بولو بو خلقنی فابریکه‌چی ایتکانمی، یا که خلقنڭ کوبلـگی فابریکه‌چیلق‌قه سوق ایتکانگه بیلـگیه‌لیلر ییر کومرینی ازله‌رگه مجبور بولغانمی؟

بو حقده بر مباحثه آچارغه‌ده ممکن. بوندی مسئله‌لرده سبب برگنه بولمی، عله عین زماننده معلول بولا. معلول عله‌بولا. عموما اجتماعی مسئله‌لرده بو حال جار بدر.

هر نه ایسه بو مملکت دنیانك ایڭ اشچی‌ن ایڭ بای بر مملکتیدر. بو مملکتنڭ فابریکه‌لری و بو فابریکه‌لرده اشله‌نگان ماللر ـ امتعه دنیانڭ هیچ بر مملکتینه یول قویمیدر.

بو مملکتده یاصالغان ماللر مدنیتکه ایڭ کیره‌ك نرسه‌لردر. ماشینالار، قماچلر، پوستاولر وهکذا. بوندن باشقه بیلگیه‌او زندن آرتقان‌ییر کومرینی‌ده بیك کوب صاتادر. بوڭا قاراب ایگن طرفینی بتونله‌ی طاشلاغان دیب بلمه‌ڭز. ایگن ایگوده‌ده بیلگیه برنچی اورننی طوتادر. شول کچکنه ییر اوستندن ممکن قدر ایڭ کوب آشلق آلالر، ئه‌لله نی قدر حیوانلر اوسدره‌لر. خلاصه، نیچك کنه ایتوب ییرنڭ اوستندن، آستندن فائده‌لانو ممکن بولسه، شونی اشلیلر. شولای طریشو آرقاسنده بیلگیه‌لیلر مملکتلرینی برنچی بای مملکت درجه‌سنده طوتالر. بو مملکتنڭ آقچه وکاپیتاللری بتون دنیاده اشلیدر. بو مملکتنڭ کشیلری دنیانڭ هر طرفنده مدنیت طاراتقان حالده کسه‌سینی طولدرادر. بو حال نیچك ممکن بولادر؟ تکرار ئه‌یته‌م، بو مملکت خلقینڭ آرمی ـ طالمی بیك کوب اشله‌وی آرقاسنده.

بیلگیه بر باشدن ایکنچی باشینه قدر بر زاوود وفابریکه حالینه کیلگان دیسه‌م مبالغه آز بولور.

بیلگیه‌دن اوتکانده گیرمانیه‌ده وفرانسیه‌ده‌گی کبی آولسز باصولر هیچ یوق. اون، اون بیش ساژینده بر یورت بولماغان بر ییرده یوق. درست، بز اوتکان ییرلر ایڭ تجارت وصناعت مرکزی بولغان ییرلر ایدی. آلای بولسه‌ده بو مملکتنڭ قوبی معموریتی دقتنی جلب ایتمی قالمیدر.

بو قدر فابریکه‌چیلك، بو قدر اشله‌ونڭ اوڭغایسز طرفلری‌ده بار. سوسیالیزم وعمله مسئله‌لری شوشی اوڭغایسزلقلر ایچندن کیلوب چیغادر. «مال» ایله‌ن «عمل» مجادله‌لری شوندی فعالیت اوج بالاگه ییتکان وسطلرده طووادر. بو ییر، بونلرنی تفصیل اورنی توگلدر. لکن شول قدرسینی ئه‌یتیم: بز اکثریت نظری ایله‌ن ئه‌یتکانده پیچ باشنده یاتوچیلرغه، حضورغنه قمز شاپروچی

قوملرگه مال وعمل مجادلەسی حال ونظریەسینی نه تنقید ایتەرگه ونه تقلید ایتەرگه ایرته واوٗیاتدر. بوندن دم اوٗراسی کیلگان کشیگه: اوکماغان، یالقاو، نی سویلیسڭ؟ اشله اوّل، دیگان فکر آغزغه کیلەدر. . . .

فرانسیه حدودینه یتدك.

٧

فرانسیه گه کرو. فرانسیەنڭ معموریتی بو حقدەغی جاهل فکرلر. دیڭزده. فرانسیەغه دوما سیاحتی. میلوکوفنڭ طریشلیغی. لوندونغه ییتو.

فرانسیه گه کرگانده پویزد آلشدرمـادق. شول اوق پویزدغه بیلـگیه مأمورلری یرینه فرانسوز مأمورلری مندی. گیرمانیه وبیلـگیەنڭ آقرن وصالقن طبیعتلی مأمورلرندن صوڭ، سویملی، آچیق، سویلەشورگه یاراتوچان مأمورلر هر قایومزغه غایت خوش تأثیر ایتدی. خصوصا اول ماتور فرانسوز لساننده سویلەشو طاوشلری کوڭلگه غایت خوش کیله ایدی. گیرمانیه وبیلـگیەدن اوتوب فرانسیەغه چققانده حس ایتلگان حسنی نیگه قیاس ایتیم ایکان؟

بیك یاخشی طانیماغان، عقلی صالماق بر کشی بلەن آزراق اچ پوشوب سویلەشوب اوطرغانده، یسکیدن طانش شاد، یاقین بر دوستڭ کیلوب کرگانده نیچك ممنون بولسەڭ، گیرمانیەدن یاخود بیلـگیەدن صوڭ فرانسیه گه کرگانده هم شوندی بر شادلق حاصل بولادر. بو حالنی بو سفردهگنه حس وتجربه ایتمەدم، بوندن باشقه وقتده فرانسیەغه کیلگانم وقتلرده هم عین حالده بولغان ایدم.

پویزد بیك قاتی بر سرعت ایله فرانسیه یرندن تەگەری باشلادی. هوا کیچه گیرمانیەدەگی کبی ماتور، صاف، آچیق ایدی. اسسی توگل ایدی. فرانسیەنڭ شمال شرقیسندن اوته ایدك.

فرانسیەنڭ بو قسمی ایگنچیلك، حیوان آصراو ایله کوٗن کورگان قسمیدر.

آلدمزده ماتور ایگنلکلر، معمور قریەلر، یاشل بوٗلوٗنلر، زور هم واق ایکی طرفی تزیلوب آغاچ اوطرتقان بیك ماتور طاش یوللر کورینه ایدی. بو یوللر هیچ شبهەسز گیرمانیەدەگیدن هم بیلـگیەدەگیدن ماتورراق ایدی.

بزم روسیەنڭ کوب یرنده ماتور یول دیگاچ نه ایکانن ده آڭلامیلر.

یاڤروپاده یول کوبچەك ازی تۆشکان، آربالر اوزا طورغان باصونك بر قریندە چوقرلنغان صزقلر دیگان سوز توگل، یاڤروپاده یول، یاصالغان، تۆزلـگان، تعمیر ایتلـگان بر نرسە. یاڤروپاده ایکی ایك کچکنە قریە یوقدرکە آراسندە ایکی طرفی آغاچ ایلە زینتلەنگان، تیگزلەب طاش جەیلـگان، هر لازم ییرندە کوپرلر یاصالغان بر یول ایلەن برلەشکان بولماسون. یاڤروپا کۆزگی بلچراق، یازغی یولسزلقنك نە ایکانن بلمیدر. خصوصا بو حقدە فرانسیە یوللرینك پختە وماتورلغی عجائبدر؛ فرانسیە اوزینك یوللری ماتورلغی ایلە ایسکیدن افتخار ایتە کیلـگان بر مملـکتدر. فرانسیە یوللرینك شول قدر ماتور ییرلری بار، کە اوزگنی بر باقچەدە ظن ایتەرسك. یولنك ایکی طرفینە زور کولەگەبیرە طورغان آغاچلردن باشقە، باشینی تیگزلەب کیسلـگان آکاتسیە ایلەن زینتلەگان بولادر.

پویزدنك تیز بارووی هر کمنی یوقەسراب بارودن اویاتقان ایدی. ایبدەشلریمزنك کوبیسی ڤاگوننك کاریدورینە چقدی. بولاردە فرانسیەنك معموریتینە دقت ایتدیلر.

گراف بو برینسکی میگا: مونە مقصودف، سزنك سویگان مملـکتگز، دیدی.

—آنی، یاقندن بلسەگز، سزدە سویەر ایدگز؛ بو فرانسوزلر یاخشیلاب طانلغاندە سۆیەسلك بر خلق توگل. آنلرنك ممدوح صفتلری قصورلریندن آرتغراق، دیدم.

مین بونی ئەیتوب بترور بترمەس، گراف — مین اوزمدە فرانسوزلرنی فوق‌العادە یاراتام. مینم بو مملـکتدە بالا وقتدنبیرلی خاطرەلرم بار، دیدی.

گرافنك بو فکرینە شیدلوفسکی‌هم طاغی بر نیچە کشی قاتشدی، عموما خور ایلەن فرانسیە وفرانسوزلرنی ماقتارغە طوتندق.

«نوڤوی ڤریمە» مخبری صوڤورین‌دە بزنك ایلەن باصوب طورا ایدی. مین آڭادە قاراب دیدم: بزدە یوققە دومادە اوڭلر فرانسیەنی جای چققان صاین قاغالار، دیدم. بو سنە بر اوك دیپوتات «خراب بولاچق» فرانسیە دیدی، مونە قاریق ایندی، بو مملـکت خراب بولوب بارغانغە اوخشیمیدر؟ قاریق بو ماتور قریەلرنی، قاریق بو یوللرنی، قاریق بو ایگنلـکلرنی،

قاریق باصولرنی صوغارا طورغان صو کاناللرینی (آرقلرنی)، قاریق بو اوسوب یاتقان برکتلی بوغدای باصولارینی، قاریق چاچوب اوسترگان مول پچه‌نلکلرنی، قاریق بو سیمز حیوانلرنی، قاریق مونه بو هر آولنك اورتاسنده‌غی مکتبلرنی. نیچك ایتوب بو مملکتنی خراب بولا دیه‌رگه کیره‌ك؟ دیدم.

بو مملکتنك معارفینك آلده ایکانینه هیچ کم بر سوز ئه‌یتو احتمالی یوق. بایلقلری ایسه عالمگه مشهور؛ بزنك روسیه‌گه ١٣ میلیارد قدر آقچه‌بیروب طورا آلالر. بو فرانسیه‌نی بته دیو، بزنك گیرمانیه‌نی یاراتقان اوك مطبوعاتنك اشیدر، دیدم. اصلده اوگلرنك خراب بولا فلاندن مقصودلری، فرانسیه‌نك حریتینی کوره آلماودن باشقه بر نرسه‌ده توگل دیدم.

بو سوزلرمدن صوك گراف بوبرینسکی، «سز نیندی فرانسیه مدافعی‌ـ سکز» دیدی.

شیدلوفسکی، زراعت جهتندن فرانسیه‌نك آلده بولووینی آوللرده ملکنك خصوصی بولووندن دیب بیان ایتدی (شیدلوفسکی ٩ نچی نویابرزا کونینك دا کلادچیگی ایدی).

«نوۋی ۋریمه» خواجه‌سینك اوغلی صوۋورین، دیدی: مین مقصدنی راسسوژدینیه‌لرینی درست طابام؛ فرانسیه درستیده دولت وبایلق یاغندن زامیچاتیلنی بر مملکت، مین بو کونگی فکرلرمزنی اوزمزنك گازیته‌گه هیچ شبهه‌سز یازارم، دیدی.

شولای سویلشه، سویلشه بارغانده، دیگز قریبنده‌غی کاله شهرینه کیلوب یتدك. کاله طوغرسنده، انگلیه ایله‌ن فرانسیه‌نی آیرغان لامانش دیگزینك ایك طار یریدر. دیگزده اوزاق بارورغه یاراتماغان کشیلر هر وقت یاۋروپادن آنگلیه‌گه کاله آرقلی چغادر. کاله‌ده بزنی کوتوب طورغان میلوکوف ویفریموفنی طابدق. پویزدن توشو ایله‌ن طوغری پاراخودقه مندك. دیگز پاراخودلرینی بو اورونده تعریف ایتوگه حاجت یوق. دیگز طنچ ایدی، پاراخود بیك آز سلکنه ایدی. شونك اوچون دیگز آوروینه مبتلا کشی کورنمادی دیگزدن کیچو ایللی دقیقه قدر دوام ایتدی.

بو مدتده دوماده بین الملل گروپپاسینك رئیسی یفریموف میگا اوزینك ایکی کوندن بیرلو پاریژده بولغانینی، پاریژده بایتاق پارلامینت اعضالرینی کورگانینی، اوتکان سنه‌ده بیرلینده طانشقان فرانسوز دیپوتاتلرینك میگا سلام

ئەیتکانینی سویلەدی ولوندوندن صوك برگنه کونگه بولسەده پاریژغه صوغلو ومزنی اوتنگانلرینی بلدردی. بو یل پاریژگه کرو چن سیاحت صانالمای، شول دوما اعضالرینك چن سیاحتینی نیچك یاصاوغه، قایچان یاصاو حقنده بر کیگاش زیارتی بولوبقنه صانالاچقدر دیدی. بو دومانك بعض کشیلرنك پاریژگه بارو، وفرانسوز دیپوتاتلرینك پیتر بورغه کیلولری مسئلەسینی اصلده اوتکان سنه بیرلینده یفریموف بلەن مین قوزغاتقان ایدك. مین بو حقده دومادە بین الملل گروپپاسینك ایکنچی کاتبی بولو مناسبتیله فرانسوز دیپوتاتلری ایلەن خطلرده یازشقان ایدم. بو خطلر یازیشو، خصوصی بولسەده، بونی بین الملل گروپپا رئیسی یفریموفدن باشقه میلوکوف، گوچکوف وخومەکوف کبی کشیلر هر برسی بله ایدی. بز فرانسیه گه چاقرلغان ایدك. اگرده کینەندن آنگلیەدن چاقرو-دعوت توشماسه بز بو سنه آنگلیه گه بارو اورنینه فرانسیەغه باراچق ایدك.

لکن آنگلیه گه بارو فرانسیەغه بارو فکرینی بتردی توگل، بالعکس قوّتلەدی. فرانسوز دیپوتاتلری اوّل آنگلیه گه باروغه بردەاوپکەلەمەدیلر، دنیانك ایك ایسکی پارلامینتینه ایك اوّل بارو برده عجب توگل، طبیعی، دیدیلر.

شول سببلرگه مبنی یفریموف، میگا: لوندوندن صوك بر نیچەمزگه پاریژگه کورگه طوغری کیلور دیدی. بو مسئلەنی بزدن یراق توگل اوقوب اوطورغان میلوکوفکەده سویلەدك. میلوکوفنك اوقوغان کتابینه دقت ایتدم. فرانسیەنك ایك زور گازیتەلرندن «تان» گازیتەسینك زور محررلرندن موسیو تاردیونك «سیاست خارجیه» دیگان کتابی ایدی. بو میلوکوفکه حیران قالماو ممکن توگل. بر طوقتامی اوقی، قاری، تیکشره بر طوقتامی اوزینك معلومات چومادانینی طوطرا، معلوماتینی یا کارتا بارادر، هیچ آرمی، هر وقت سیاحتده، بو کون آمریکەده صوگره بلغاریەده تاغی بر آز صوك ترکیەده؛ نیندەیگنه مسئلەدن سوز آچسەك یارتی، قای چاقده بر نیچه ساعت سویلەرلك معلوماتی وار. نه قدر قوّتلی بر باش! نیندی قاتی بر غیرت! نیندی آرماز بر فعالیت!

نیکدر، شول کون میلوکوفنك، اعتبارینك، شهرتینك وحقیقی اقتداربنك

سببنی دس وکشف ایتەر کبی بولدم، اوز اوزیمە، میلوکوف تیکمەگە میلوکوف توگل، دیدم.

دیگز پاراخودی آنگلیە ساحلینە کیلوب طوقتادی. پاراخوددن دوڤر شهرینە توشدك. بونده هم کالەدەگی ڨاکزال ایلە پریستان بر بردەاوك، مشقتسز کوچیلەدر.

بزگە مخصوص حاضرلەنـگان ڨاگون ایلە لوندونغە بونەلدك. بیك آرغانغە کورە، ڨاگون تەرەزەسندن کوب قاری آلمادق. آلای بولسەدە کوز صالغالادم، یاشیل یاشیل بولونلق وباصولر کورینە ایدی. ئەللە قایدن باشیمە کروب قالغان، آنگلیەدە یاشل باصولر کوندن کون یوق بولا بارا، دیگان، سوزنك یالغان ایـکانینی مشاهدە ایتدم. بو کون یکشنبە بولغانغە، یکشنبە کون لوندونده هرشی یابق بولغانغە، ڨاکزالدە رسمی قبول بولماس دیدیلر. آرغان ایدك فبەونعم دیدك، آلای بولسەدە ڨاکزال، تورلی گازیتە مخبری، فوتوگرافلر ایلە طولو ایدی. آندن باشقە پروفیسور پەرس وباشقە بر نیچە یوقاریدە مذکور کامیتیت کشیلری‌دە قارشی توشکان ایدی. بزنی ڨاکزالدن آفتوموبیللرگە اوطرتوب لوندوننك ایك زور مهمان خانەسی «اوستمینستر پالاس هوتل» Wesminster palace hôtel دیـگان هوتلـکە آلوب کیتدیلر.

VI

لوندونده کیلـگان کۈن کیچ. ایرلاندیەلیلر طبیعتی. ترقیپرورلر کلوبی. آنگلیەدە کلوبلر حیاتی. لوندونده برنچی کون. رسمی قبول. لوندوننی قاراو.

کیلـگاچ اوزیمەتعیین ایتلـگان بولمەگەنەرسەلرمنی بر آز اورناشدرغاچ اوق زڤونوك باصوب، خادمنی چاقردم. فرانسوزچەتیزگنە ڨاننا حاضرلی آلاسکزمی دیدم؛ خادمە برسوز آڭلامادی.

مین گیرمانیەدە، شڤیتساریەدە مهمان خانەلرنڭ هر برنڭ خادم وخادمەلرنڭ فرانسوزچە بلولرینە اوگرەنگان ایدم. آنگلیەدە اش بوتەن ایکان. آنگلیەدە پراستوی خلقدە، اجنبی لسان بلو بردە معروف توگل ایکان.

مین بر وقت فرانسیه‌ده وقتمده جای کونی بر آز انگلیزچه او گره‌نورگه ماتاشقان ایدم، شول وقتده اوگره‌نگان بر نیچه یوز سوز وجمله ترکیبی روشی ئه‌لده خاطر یمده ایدی. شول بلـگان سوزلرمدن قوشوب، حاضرله‌رگه ممکن بولورمی؟ دیگان سوزلرنی اویوشدرا آلدم. لکن ڤاننا کلمه‌سینی بلمیم. تیزگنه چومادانمنی چیشوب لغتنامه‌نی آلدم. ڤاننا کلمه‌سینی هم تابدم «بات» ایکان. لکن آنك بله‌ن‌ده خادمه اویوشدرغان جمله‌منی تیز آڭلامی کیفنی بیبه‌ردی.

شولای خادمه ایله به‌له‌نشوب طورغانده قارشی بولمه‌دن بزنك مکالمه‌نی ایشتکان میلوکوف کیلوب چقدی. سز بات کلمه‌سنده‌گی th نی «ت» کبی تلفظ ایته‌سگز، بوفرانسوز تلفظیدر. بونی «ث» کبی صاقاو تلفظ ایته‌رگه تیوش دیدی. وتیزگنه قزغه مینم مرادمنی آڭلاتدی.

راحتله‌نوب «باث» ده جوونغاندن صوك، یاقالاریمنی وپیدژه‌کلرمنی آلشدروب، توبه‌نگه بوفیتکه کیچکی طعامگه توشدم. طعامدن صوك کامیتیت کشیلرندن بریاش یکت کیلوب: «افندم اگر آرغان بولوب یاتارغه تله‌مه‌سگز، استه‌سه‌گز سزنی ترقیپر ورلر کلوبینه آلوب باریم. سز اول کلوبده بو کوندن اعتبارا بر آیغه قدر اعضا سگز» دیدی.

ڤانندن صوك راحتله‌نوب کیتـکان ایدم. یوقلاسم کیلمی ایدی، قبول ایتدم. میگا یتاکچیلك ایتوچی یخشی‌غنه فرانسوزچه سویلی بله طورغان بر یکت ایدی، تیزگنه اوزینك کم ایکانینی سویله‌دی. گازیته مخبری ایـکان. کوبدن توگل ایراندن تبریزدن قایتقان. آنده بایتاق زمان «تایمس» وآندن باشقه بر گازیته‌ده یازوب طورغان ایکان. اوتکان سنه تؤرکیه واقعه‌لری زماننده سالونیکده بولغان ایکان. ایراندن وتؤرکیه‌دن بحث ایتکاچ، مین مسلمان وکیلی ایکانمنی ئه‌یتدم. مین آنی بله‌م دیدی. کامیتیت مینی، سز مسلمانلر ایله معامله‌ایته‌بله‌سگز، فرانسوزچه‌ده‌بله‌سگز دیب سزگه‌تعیین ایتدی. کامیتیتکه سزنك بزنك تلنی بلمه‌وگزده معلوم ایدی دیدی.

یکت شطارتلی. اوزینك باشینه کیلـگان بتون حاللردن اوزون بحثلر ایته‌رگه باشلادی. طبیعتی انگلیزلر حقنده مینم بلـگانم‌گه برده اوخشامی ایدی. آچق، اوی‌ی، کوله. آخری اوزی‌ده مینم باشده‌غی بو سؤال حاضرله‌نگاننی

سیزدی بوغای، مینم تیپ سزگه بلکه عجب کورینه طورغاندر. انگلیزلر حقنده اجنبیلر آراسنده مشهور بولغان مثالغه طوغری کیلمیم، شولای بیت؟ مین بو جزیره انگلیزی توگل، مین ایرلاندیه‌لی، دیدی. هم درستی‌ده بوندن صوڭره مین بایتاق ایرلاندیه‌لیلر کوردم. آلار برده صالقن توگل. بیك سوزچان، کولوچان آچیق. سیما جهتندن هم زور فرق بار. ایرلاندیه‌لیلر کوبسنچه قارا، حالبوکه انگلیزلرده ایڭ تارالغان تیپ، صاری تیپدر. شولای سویله‌شکانده کلوبقه کیلوب یتدك.

کردك. کلوب بر «سرای». کلوب حیاتینڭ فضیلتلرینی کوبدن ایشتسه‌م، بوحقده اوقوسه‌م‌ده، بوکونگه قدر بونی حس ایتکانم یوق ایدی. بر کیلگان کلوبنڭ رسمی اسمی national liberal club (ناسیونال لیبیرال کلوب) بونڭ اکثر اعضالری پارلامینت اعضالری دیپوتاتلر ایمش. آندن ق.الا ادیب، ژورنالیست وسائرلرده داخل ایمش.

ایڭ اوّل باروب کردك ایکنچی قاتده‌غی اوقی اوقی چای یاخود باشقه نرسه اچه طورغان یيرینه. برده بزنڭ روسیه کلوبلرینه اوخشامیدر. بونده اوزگنی خصوصی یورتقه قوناققه کیلگان کبی کوره‌سڭ، هر ییرده یومشاق پالاس جایلگان. هر ییرده اوڭغای، اوڭغای یومشاق ساختیان بلن قابلانغان اورندق (кресло) لر، هر ییرده واق توگه‌ره‌ك اوسته‌للر. دقت ایده‌چك بر حال: اورندقلرده اوسته‌للرده بیك ته‌به‌نه‌ك. بولارنڭ بولای بولووی کلوبقه تاغی‌ده بر خوش ره‌ڭ بیره‌در.

آندن صوڭ اوقو بولمه‌سینه کردك. هرتورلی انگلیز گازیته‌لری ایله زالنڭ اطرافی طولو. اجنبی گازیته‌لر آز کورینه، بر ایکی فرانسوز گازیته‌سی کوردم. بوندن باشقه دقت ایدیله‌چك نرسه اوسته‌لده بودژیت پرویکته‌لری وباشقه ئه‌لله نیقدر زاکون پرویکته‌لری یاتا ایدی. کورینه‌که اعضالر آراسنده دیپوتات کوبره‌ك، یوقسه‌بو کوڭلسز نرسه‌لرنی اوقوچی کوب بولماس ایدی.

اوقو بولمه‌سینڭ اوسته‌لی بیك اوڭغای؛ هر اوقوچیغه مخصوص واق ئیلیکتریك لامپه‌لری بار. شوندن یراق توگل بر کچکنه بولمه یازوغه مخصوص.

بوندن صوڭ بیلیارد بولمه‌لرینی، اویون بولمه‌لرینی قاراغاچ، ینه قهوه اچه طورغان بولمه‌گه قایتدق. یتا کچم میکا بو کلوب وعموما کلوب حیاتی حقنده معلومات بیره ایدی.

لوندونده بوندای زور کلوبلر یتمشله‌ب بار ایمش. بونلرغه اعضا بولو بیك آسات توگل ایمش. بردن اعضالققه قبولدن اوّل بیك قاتی بر صایلاو بار ایمش. بوندن باشقه کرگانده ٢٥ فونت استیرلینگ قدر یعنی ایکی یوز ایللی صوم چاماسنده بر مبلغ توله‌گاندن باشقه برده هر یل ایللی صوم قدر «سنویه» توله‌رگه کیره‌ك بولا ایکان. لکن اعضا بولغاچ هر تورلی اوڭایلقلر بونده موجود، چایخانه، کتبخانه‌سی، قرائتخانه‌سی، اویون‌خانه‌سی. آشخانه‌سنده لوندوننڭ ایڭ یاخشی ریستارانلرندن یاخشیراق آشارغه ممکن بولا ایمش. بهاسی توشکان بهاسینه بیرله ایمش.

انگلیزلر بوش بولدیمی کلوبکه چابا ایمش، کلوبلر انگلیز حیاتنده بیك زور رول اویناغانینی شونده‌ده کورورگه ممکن: کوبسنچه ڤیزیت‌کارتاسینه قابسی کلوب اعضاسی ایکانی یازلغان بولا. قزق! هر مملکتده بر جییلوب سویله‌شه تورغان بر یر بولادر. فرانسوزلرده کورشو، سویله‌شو قهوه خانه‌لرده بولا، نیمسه‌لرده صرا خانه‌لرده بولا، تورکلرده هم قهوه خانه‌ده. بزم قزان اسلاملرینده چایخانه‌ده، وهکذا؛ هیچ بر مملکت یوق که کشیلر اوینده گنه اوطرسون.

بزنڭ روسلرده آقرونلاب کلوب حیاتی موداغه کروب بارسه‌ده، کلوبلر کوڭلسز، روحسز اکثر یاره‌ستورانلرغه، اچکی یرلر ینه اوخشیلر. کلوبلر طنچقنه باروب دوستلر بلەن سویله‌شوب اوطروب، سویگان گازیته‌لرنی اوقوب، بر آز دنیا احوالندن خبردار بولوب. تله‌سه‌ڭ آزغنه بره‌ر اویون اویناب اچ‌پوشقانینی بتروب قایتا طورغان بولورغه تیوش. بزم پیتربورغ کلوبلرنده ایڭ اوّل کلوبکه کرسه‌ڭ کوزگه توشکان طاو قدرلی مسکرات ایله طولغان بوفیت بولا. لکن ایندی پیتربورغده هم یاڭا ترتیبده بره‌ر کروژوك بیك کوڭللی کلوبلر یاصادیلر بوغای.

VII

لونده‌ونده برنچی کون. کیلووه‌زنی رسمی تبریك. لوندون حقنده بر نیچه معلومات. لوندون‌نی تماشا. لوندون بیرژاسی. آنگلیه بانکه‌سی.

یکرمی برنچی ایبونده، ایرته بله‌ن طوروب مهمان‌خانه‌مزنك یمك‌صالوننده قهوه اچکاندن صونك هر بریمزی «مدبّرلر» (مدبّر دیب کامیتیت طرفندن قویلغان قوناقلرنی آلوب یورتوچی کشیلرنی آطیمن. انگلیزلردن پروفیسور په‌رس وسائر بزنك آرادن زۋه‌گینسف) بزگه مخصوص تعیین ایتلگان‌صالون بولمه‌گه چاقردیلر بز هر دیپوتات وصاۋیت اعضالاری صالونغه‌جییلوب اوزاق طورمادق. بزنی رسما قبول ایته‌رگه، بر نیچه کشی کیلدی. بولارنك باشنده آنگلیه‌نك بزم گاسودارستۋیننی صاۋیتی قبیلندن بولغان لوردلری پالاتینك اعضاسی وبین‌الملل گروپپاسینك رئیسی لورد اوه‌ره‌دل ایدی. لورد اوه‌ره‌دل بزگه بزنی چاقروغه قاتشقان بتون آنگلیه خلقی اسمندن انگلیزلرچه «خوش کیلدگز» نطقی سویله‌ب بوگا خومه‌کوف رحمت اوقودی. بوندن صونك لوندون دارالفنونی پروفیسورلرندن برسی گنه بر کچکنه نطق سویله‌ب بوگا میلوکوف جواب ویردی. خومه‌کوف ده‌میلوکوف ده‌انگلیزچه بله‌لر. بولاردن باشقه‌شیداوفسکی، بوبرینسکی، زۋه‌گینسف انگلیزچه بوتونله‌ی یاخشی سویلیلر. قالغانلری سویل‌شورلك بلمیلر. بو کچکنه نطقلردن صونك لورد اوه‌رده‌ل بزنك اون بیش کون ایچنده نیلر قیلاچغمزنی قای یرلرده بولاچغمز حقنده‌غی پروگرامنی اوقودی. بوندن صونك بر پوچماققه اویوشدروب هر بریمزنك رسملرمزنی آلدیلر. بو رسم، مع‌التأسف، ناچار توشدی. شول ناچار کوینچه بوتون آنگلیه رسملی گازیته‌لرنده سیاحت ایتدی. آرامزدن باری بر ایکی گنه کشینی یاخشیلاب تانوب بولا ایدی. کم بلسون بلکه روس گازیته‌لرینه‌ده‌کوچکاندر.

بو مراسم‌دن صونك، مدبّرلر اعلان ایتدیلر، که بو کون‌ایکی تورلی اش بار. برسی لوندون دارالفنون پرافیسورلری معیتنده لوندوننی قاراب یورو، ایکنچیسی لوندوندن یراق توگل بر شهرده بولاچق بر تاریخی به‌بره‌منی قارارغه

بارو دیدیلر. دیپوتاتلرغه ایکیگه بولنورگه کیره‌ك بولا، دیدیلر. مینم آولغه باراسم کیلمه‌دی. لوندون قاراوچیلرغه قوشولدم.

پروفیسورلر ایله‌ن برابر اورامغه چقدق. آفتوموبیللر کوتوب طورا ایدی. مهمان‌خانه‌مزنڭ کاریدورنده گازیته مخبرلری طواغان کبی، اورامده هم روس دیپوتاتلرینی قاراسی کیلگان کشی طولو ایدی. رسمی قوناق بولغانغه بز هر وقت اورامغه چققانده باشده سیلیندر کیارگه مجبور ایدك. اوستمزده ایرته بله‌ن پیدژاك، اویله‌دن صوڭ سیرتوك، کیچکی مجلسلرده هر وقت فراق کیه ایدك. آفتوموبیللرگه اوطوروب لوندون‌نی قارارغه کیتدك.

ایڭ اوّل مهم اوراملرندن اوزوب بر درجه زور اوراملرینڭ نیچك صالنغانی حقنده ولوندوننڭ عموما موقعی حقنده بر فکر حاصل ایتدك. یانمزده‌غی پروفیسور وکیچه‌گی ایرلاندیه‌لی یکت فرانسوزچه همان کیره‌ك بیانانی سویله‌ب کنه طورالر ایدی. مین‌ده آلارنڭ لوندون حقنده بزگه سویله‌گان تفصیلاتلرندن واوزم کورگانلردن جییلغان معلوماتمنی سزگه یازیم.

لوندون.

لوندون دنیانڭ ایڭ زور شهریدر. بو کونده لوندونده بیش میلیون چاماسنده خلق یاشیدر. ١٨٩١ نچی سنه‌نڭ تحریر نفوسینه کوره، لوندون‌نڭ اوزینده ٤،٢١١،٠٥٦ طوروچی کشی بار ایمش. حالبوکه دنیانڭ ایڭ زور شهرلرندن پاریژده مجموعسی اوچ میلیون قدرگنه کشی بار.

لوندون اهالیسی، خلق کوبلگندن کنایه ایتوب: لوندونده شوتلاندیه‌نڭ پایتختی بولغان ئه‌دینبورغ شهرنده‌گیدن کوب شوتلاندیه کشیسی بولغانینی، فلسطینده‌غیدن‌ده کوب یهودی بولغانینی، روماده‌غیدن‌ده کوب کاتولیك بولغانینی، ایرلاندیه مرکز اداره‌سی دوبلینده‌گیدن‌ده آرتق ایرلاندیه‌لی بولغانینی سویلیلر.

لکن لوندوننڭ زورلغی حقنده بر تصحیح لازم. لوندون پاریژ کبی بر شهر واحد توگل. اوندون، زورایا، زورایا بر برینه کیلوب قوشلغان

دورت شهردن مرکب. شونك او چون اهمیتلی بولغان مرکز بولغان یری پاریژدن برده زور توگل. بالعکس.

لوندوننك برنچی تأثیری بیك یاخشی توگل: لوندون شبهەسز پاریژدن‌ده، بیرلین‌دن‌ده یەمسز. لوندون‌ده پاریژده‌گی کبی مهابت میدانلرده یوق، بیرلینده‌گی تمیزلك‌ده یوق. هر شیدن اوّل کوزگه توشکان نەرسه زورلق. زورلق و کوبلك. اورام، اورام، اورام، طاغی اورام. اورام طولی کشی، ایزۋوشچیك، کشی، ایزۋوشچیك. آفتوموبیل بلەن چابامز. ینه اورام ینه کشی. ماگازین، کانتور، بانکه. بو اورام طولو کشیلر هر بری قیملدی. ئەلله قایا بارا، کیلە. جملەسینك بر پلانی اویی بار تیکمه‌گه چابمی. بوتون شهر گوژیلدی. آفتوموبیلمز همان بارا.

مین یانمدەغی یاش پروفیسوردن صورادم: لوندوننك هر بیرنده شولای طغزلق‌می، ئەلله بو قسمی گنه‌می؟ دیدم.

— باشقه اطرافی بو قدر طغز توگل. سزنی بز حاضر ایك غلبەلك بولغان سودا وتجارت مرکزی بولغان سیتی (city) دیگان یبرینه کیتوردك. مونه حاضر بیرژاغه کیلوب یتەمز. بیرژانی کروب قارارمز دیدی. اوزاق اوتمەدی آفتوموبیللر بیرژاغه کیلوب طوقتادی. طشندن برده مهم بنا بولوب کورنمیدر. تاباناق بر بنا. آلدنده قورەنت طرز معماریسنده تاش باغانالار. فاسادنك اوستی قاتنده کنایەلی رسملر.

تجارتدن کنایه بر کشی اوزینك امتیازلرینی (Привиллегія) لرینی قولینه طوتقان؛ آنك اطرافنده آنك اوك طرفنده شهر غالاواسی (مختاری) و باشقه شهر مأمورلری، بر عرب، بر هندستانلی، برده عثمانلی توركی، صوك طرفده انگلیز صاتوچیسی بر قطایلی بر قارا نیگر. بولار همەسی بو بیرژانك بوتون دنیا تجارتینه مناسبتی بولغانینه بر علامت ایمش.

بیرژانك اچینه کرمازدن اوّل بر کچکنه دائره (Дворъ) بار. بو دائرەنك اطرافنده زور کارتینالر. آراده برسی مشهور آنگلیه قارالیچەسی ئەلیزاۋیتەنك رسمی آت اوستنده. بو رسم آلدنده یتاکچی پروفیسور بزگه دیدی: قاراگز

بزم ئەلیزاۋیتەنی نیندی ماتور رسملیلر. اول آندی ماتور خاتون توگل ایدی، دیدی.

مین بوڭا قارشی: بالعکس بو تأریخا هم ماتور خاتونلردن صانالا توگلمی دیدم...

پروفیسور کولوب: تاریخده یالغاندن کوب نرسه یوق. مینم اوزمنڭده اختصاصم تاریخدر. حاضرگی یاڭا تأریخیلق اصولی، شول ایسکی تأریخ یالغانلرینی آرچودن عبارتدر. استقبالده بیك کوب تأریخ پۆتلرینی جیمرورگه طوغری کیلو احتمالدر، دیدی.

بزنڭ ایله برابر بولغان پالەك دیپوتاتی مونتوۋیل بو سوزلرنی یاراتمادی.

نیگه تاریخنی جیمرورگه کیرەك؟ ملتلر تاریخنڭ ماتور صحیفەلرندن روح آلادر. تاریخنڭ ماتور مثاللرینی کوروب غیرت وحمیت حاصل ایتەدر. هر ملت اوزینڭ ملتی تاریخینڭ ماتور صحیفەلرینده کوڭل جواتا، استقبالی اوچون امیدلرینی آرتدرا دیدی.

بوڭا قارشی یاش انگلیز پروفیسوری:

— درست، لکن شول یالغان محبتلر، یالغان مثاللر آرقاسنده مدنیت یولندن صابا، یاڭلش یوللرغه کروب کیتەدر.

یاش پروفیسور شول یولده دوام ایتەچك ایدی، لکن اول آراده باشقه ایبدەشلرم کیلوب، ئەیده تیزرەك اویلەگه قدر باشقه بر نیچه یرنیده کوروب اۆلگریك، دیدیلر. بیرژانڭ چنلاب کاغدلر، اوراق ثمنیه صاتووی بولا طورغان بولمەسینه کرمادك. لکن ایشکدن قارادق. شاوشو یتەرلك ایدی.

بیرژانڭ رسمی اسمی قارالیۋسکی بیرژا (Royal Exchange) ایدی. بوندن صوڭ آنگلیه بانکەسینه کیلدك.

مینم فکرمدن یاش پروفیسورنڭ تاریخ پۆتلری دیگان سوزی چقمی ایدی. بو یکت نیك بولای اوز مملکتی تاریخینه یەمسز قاریدر. بو بونڭ شخصی فکر بمی. تاریخده حقیقت ازلەو اصولی بولسەده، بو اصول اصحابیده بتونلەی اوك ایسکیدن کیلگان تاریخی الوغلرنی آتوب تاشلاغانغه اوخشامیدر. مثال فرانسوز مؤرخلرندن سینو بوس.

بونده نه سر بار دیدم. شبهه‌سز بو یکتنڭ بوتون تاریخقه نظری تاریخ مدنیتکه نظری باشقه دیدم. بونی بلور اوچون یراقدن کیتروب صورادم:

— سویله‌سه‌گز له پروفیسور افندی، دارالفنون دائره‌لرنده کارل مارکس فلسفه‌سینڭ آبرویی بارمیدر دیدم. یکتنڭ چرایلری یاقتوردی.

— مارکس فلسفه‌سنده تاریخقه نظرنڭ اهمیتینی، لکن مع‌التأسف دارالفنون دائره‌لرنده بو تاریخقه مادیونانه بر نظر، فلسفه‌سینه کیره‌کی قدر اهمیت ویرمه‌گانلرینی سویله‌دی، بوندن صوڭ بانکه‌غه واردق.

بو آنگلیه بانکه‌سی دنیانڭ ایڭ زور بانکه‌سیدر. بوده ایسکیدن قالمه بر بنا بولغانغه، بونڭده خارجی روشی بردە مهابت توگل برگنه قاتلی بنا. لکن ایچنده‌گی آلتونلری طشقی یاغینی عفو ایتدره. شو کچکنه بر باقچه ایچنده‌گی بانکه دنیانڭ ایڭ زور آقچه خزینه‌سیدر. بانکه ۱۶۹۱ سنه‌ده تأسیس ایتلگان. ویلیام پاته‌رسون دیگان شوتلاندیالی بر کشی تأسیس ایتکان. اول وقتده بانکه‌نڭ بار کاپیتالی ۱٫۲۰۰٫۰۰۰ فونت استیرلینگ بولغان. بوکون آنڭ کاپیتالی بونڭ قدر ۱۲ ئلوش بولغان ایمش. بانکه‌ده بار خدمت ایتوچی ۹۰۰ له‌ب وار ایمش. بانکه‌نڭ بازلرنده هر وقت ۱۵—۲۰ میلیون فونت استرلینگ قدر یعنی ۲۰۰ میلیون قدر صوغولماغان آلتون یاتا ایمش. وشونڭ قدر قیمتلی کاغدلری وار. بانکه فقیر توگل. هر کوننی ۲۰ میلیون قدر آباروت یاصی ایمش. بو بانکه بر آکسیونیرنی اوبشیستوا. بوفورماده آچلغان بانکه‌لرنڭ بر نچیسی ایمش. آنگلیه‌ده کاغد آقچه چغارو باری بو بانکه‌غه مخصوصدر.

بانکه‌نی اوستدن اوستدنگنه قاراب بتر گاچ، ائی یگه قایتدق. کوچردن کیلگان یولدن قایتمای باشقه یردن آلوب قایتورغه اوتنگان ایدڭ. لکن بونڭ برده فرقی بولمادی. ینه اورام اورام. ینه کشی، آربا. کشی، آربا. هر شی قیملدی. اویله طعامینی آشاغاچ، ینه‌دن یورورگه چغاچقسگزمی دیگانلر ایدی یفریمف ایله مین سفردن آرغانمزنی بهانه ایتوب بر آز یالغز بولاسمز کیله دیدڭ. درستی بو کونگی یارتی کوننی بوبیانچیلردن باشقه لوندوننی اوزمزگنه سیر

ایته‌سمز کیل ایدی. یمکدن صوڭ چنلاب‌ده بر آز یال ایتکاندن صوڭ یفر یمف ایل‌ن ایکیمز کشیدن باشقه مستقلا لوندون‌نی قارارغه کیتدك.

VIII

پیقادیللی. هایدی پارق. آنگلیه‌نڭ ثروتی.

کشیسز یورتوچیسز یفر یمف ایل‌ن ایکیمز لوندون قارارغه چقدق. معلومڭز بوندی زور شهرده یایاو یوروب بر نرسه‌ده کورور حال یوق، بیك تیز آداشیلاچق. لازم بولدی آرباچی آلورغه. لوندونده ایکی تورلی آرباچی بار، برسی ایکی کوپچه‌کلی آرباجیك‌کان آرباچیلر. ایکنچیسی دورت کوپچه‌کلی. بو صوڭغیلری کوندن کون آزایا بارا ایمش. آلار اورنینه آتسز آربا — آفتومو بیللر یوریدر. ایکی کوپچه‌کلی آربالر لوندونغه مخصوص بر نرسه‌در. بو ایکی کوپچه‌کلی آربا عادتده‌گی پرالیوتکه‌گه اوخشامیدر. بو اوزی کویمه‌لی. کویمه‌نڭ آرتنده کوچرگه بیك بییك بر اورون یاصالغان، تاکه کوچر اوطروچیغه شهرنی قاراب بارورغه مانع بولماسون. یاۋروپانڭ بوتەن شهرلرنده‌گی کبی آت البت دوغاسز جیگل‌گان. بو لوندوننڭ خصوصیتلرندن بولغان بر نرسه بولغانغه شونی یاللارغه اویلادق. منوب اوطردق. آرق نسلدن جیگل بر آت چابا. آتنڭ تیز بارووی‌ده آربانڭ قیافتی‌ده ئه‌لل نیچك کولدره‌سی کیتره ایدی، میگا همان آربا کوچر اوطرغان یاققه تابا چویکالوب کیتار یا آت یغلورده، بز آلغه تەگەررمز شیکللی بولا ایدی. لکن بو خطرلرنڭ برسی‌ده بولمادی.

اوزاقلامی پیقادیللی دیگان ایڭ بای زور مغازه‌لر بولغان ییرگه کیلوب یتدك. بونده بر نیچه حاجت نرسه‌لر آلاچق ایدك. کولمه‌ك، یاقا وگالستوك کبی نرسه‌لر لوندونده پاریژگه و بیرلین‌گه قاراغانده بیك قیمت. لکن‌ماللری تازاراقه اوخشیدر.

پاریژده هیچ صاتولاشو یوق. مین کولمه‌کلر آلغان مغازه‌ده اویناب صاتولاشقان ایدم، اون شیلینگیلك نرسه‌گه بر شیلینگ توشردیلر. صاتولاشو بوتونله‌ی اوك یوق بولماسه کیره‌ك.

پیقادیللی‌ده نه‌رسه‌لر آلوب بر آز مغازه‌لر قاراب یورگاچ، لوندون‌نڭ

مشهور پارکلرینی قاراو فکرینه کیلدك. بو پارکلرنی آتلی آربا ایله‌ن قاراب یورسه‌ك، بیك کوب وقت لازم بولاچققه، آفتوموبیل آلورغه اویلادق. بونده آفتوموبیل عادی آرباچی بهاسیدر. آفتوموبیلگه منوب اوطروب، ایك اوّل لوندون‌نڭ ایڭ زور پارکلرندن هایدی پارك (Hyde Park) دیگان پارکنی کورسه‌تورگه‌قوشدق. هایدی‌پارك لوندون‌نڭ افتخار ایتکان بر نرسه‌سی، هم افتخار ایته‌رگه‌ده‌اورنی‌بار. لوندون‌اورتاسنده۵۸۱ دیسه‌تینه چاماسنده بر پارك‌و بولون.

هایدی پارکنی لوندون‌دن باری تیمر ره‌شه‌نکه آیرادر. توقز بیرده زور آربا ایله کرله‌چك زور قاپولری بار. بوندن باشقه جه‌یه‌ولیلرگه بیك کوب واق قاپولر باردر. هایدی پارکنڭ ایڭ ماتور قاپوسی ۋیلنگتون سراینه‌قارشیدر. بو ۋیلنگتون سرایندن کیل‌چکده بحث ایده‌رم. بو قاپودن کرگاچ‌اوك ایکی طرفندن زور ماتور آغاچلر تزلگان ایکی زور آللی آیرلوب کیته. بو ایکی آللینڭ اورتاسنده اوزون، ماتور، کیڭ بر کول باشلانادر. یاشل چیره‌ملك اورتاسنده صو یالتری. ۋیلنگتون سراینڭ اچندن کورلگان بو منظره، مینم دنیاده بر شهر اچنده کورگان منظره‌لرنڭ ایڭ ماتوریدر:

هایدی پارکنڭ اورتاسنده‌غی بو صو بایتاق اوزون. بونڭ اطرافی پارکنڭ ایڭ گوزه‌ل یری. طبیعتنی نیندی ماتورلی طورغان نرسه بولسه هر برسی بار. آغاچ، یاشل چیره‌ملك، صو. صو اطرافی اویله‌دن صوڭ لوندون‌نڭ ایڭ کبارلرینڭ تفرجگاهیدر. بونده کورگان قدر ماتور آربالر، کیینگان دامالر، بونده‌غی قدر توالیتلر، بونده‌غی قدر انجو، مرجان وبرلیانتلرنی دنیانڭ هیچ بر یرنده کورمه‌دم. آربا آرتندن آربا هیچ طوقتامی. آربالر — آتلر بر برندن تمیز، بر برندن ماتور. هر برنده سیلیندردن لاکیلر. هر برنده بر برندن اوزدرغه کیینگان یاصانغان، یفه‌کلرگه موسلینلرگه چورنالغان، برلیانتلرغه کوملگان خاتونلر، قزلر. ئلله نیچه چاقرم قدر یر بر معرضهٔ ثروت حالینه کیترلگان

هایدی پارکنڭ بو یری حقیقه بر زینت ونفاست وثروت معرضه‌سیدر، سوس وتفاخر میدانیدر. عجبا بو ثروت، بو مالنڭ منبعی قایده‌در؟ نیچك ایتوب انگلیزلر بو قدر بایغانلر. حاضرگنه پیکادیللی اورامنده بولغان ایدك،

آنده‌غی مغازه‌لر، کیچه بیرژاده بولغان ایدك، صوکره بانکه‌ده، هر ییرده کوزگه توشکان، مال، میلیونلر. بو کون بو پارکده بو قدر آربالر، بو قدر برلیانتلر. بو قدر نیچه مکلر آرابالرده برلیانت اچنده‌گی خاتونلرنك گیزووی شهر اچنده بولغان زنگین کشیلرنك غایت مقتدر بولووینی تلیدر. بو ثروت قایدن کیلدر؟ انگلیزلر نیچك بو قدر بای؟ بو ایکی سؤال هایدی پارکده‌گی بو معرضهٔ ثروتنی تماشا ایتکانده هیچ باشمدن چقمادیلر. بو سؤاللرگه صوکره کورگان آڭلاغان احوال بر درجه جواب بیره‌چکدر.

بر نیچه کون صوکره شول هایدی پارکنك اوزنده بوڭا بایتاق جوابلر طابدم. اوقوچیم! بو کون سزگه انگلیز مدنیتینك اوڭ یاقلرنغنه کورسه‌تەم. بو اوڭ یاغی نه قدر یالتراوقلی نه قدر شوکتلی بولسه، صول طرفنده شول قدر قارا کوڭلسز وگویا امیدسز حاللر بار. لکن جوابم شول که: اوڭ طرفینك جلاسی شول قدر تیره‌ن، که تیزدن صول طرفده‌غی قارانغیلقنی هم یاقترتاچغی مأمولدر.

بوندن صوڭ قالغان «سن ژیمس پارك» Сенъ жемсъ-паркъ و ریژینس پارك Реженсъ-паркъ لرنی تیزگنه قاراب، اوتدك. هر بری حقیقة ماتور. بو لوندوننك پارکلری زور شهرلرده هیچ مادتده کورلمی طورغان بر منبع سعادتدر. بیگره‌کده بو پارکلرنی تربیه‌ولری طوتولری شایان تحسیندر. مین هیچ بر ییرده انگلیز پارکلرنده‌غی قدر کوله ئه‌لی ماتور آغاچلر کورمه‌دم. آغاچلر، بولای ماتور بولو اوچون، بیك قارت بولوب، اوزاق وقتلردن بیرلی یاخشی تربیه کورگان بولورغه تییش ایمش. چیره‌ملکلرده شولای اوق ماتور، تیپ‌تیگز، یه‌م‌یاشل. بو چیره‌ملکلرنك هم بولای قوبی تیگز بولووی اوچون بر نیچه عصر چیره‌ملکلر تربیه ایتلورگه تییش ایمش، کم بلسون.

لکن انگلیز پارکلرینی یاراتماو هیچ ممکن توگلدر. خصوصا بو قدر ماتور باقچه‌لقلرنك شهرنك تام اورتاسنده بولووی بتون شهرگه بر سعادتدر. باشقه شهرلرده بو هایدی پارکقه اوخشار اورمانلر، پارکلر بولسه‌ده، آلار شهرنك تام اچنده توگل. آنده بارورغه وقت کیره‌ك هم آقچه‌ده کیره‌ك. پاریژنك بولونیا اورمانینه عادی کونلرده باری کبارلرغنه بارا آلادر. عادی پاریژ کشیلری باری یکشنبه کونلرده‌گنه وقت تابادر.

حالبوکه لوندونده بای بولسون، فقیر بولسون هایدی پارکقه کروب

چیره‌مگه صوزلوب یاتورغه‌هر وقت‌هر کمگه ممکندر. اوقوچی بونی اوقوغانده‌همان بو پارکنڭ ۱۵۸ دیسه‌تینه‌لك ییر ایکانینی اونوتماڠز. بو اصلده بر پارکقنه‌ده توگل. لوندون‌نڭ قل اورتاسنده بر اورمان وزور بر پچه‌نلك. آغم صوده بار. اورتاسینه باروب ییتکانده لوندون‌نڭ شاو شووی‌ده ایشتلمی باشلیدر. آرقاداشم یفریمف ایله شهر اچنده بوندی بـر ییرنڭ فضیلتلرندن بحث ایتکانده مین ئه‌یتدم: بو پارك نی قدر لوندون بیچاره‌لرینی انتحاردن قوتلدردی ایکان، چونکه شبهه یوق که بیك کوب بیچاره‌لر، امیدسزلر بو باقچه‌غه کروب قایغو وخفالرینی موقةً بولسه‌ده اونوتقانلردر دیدم. آرقاداشم هم تصدیق ایتدی. بر نیچه کوندن صوڭ لوندون‌نڭ مشهور آدۋاکاتی میستر بارکلای ایله‌ن هایدی پارك طرفندن اوتوب بارشلی ینه سوز چغوب بو فکرمنی سۋیله‌گان ایدم، میستر بارکلای‌دیدی، بلمیم‌شخصلرنی انتحاردن‌قوتلدرغاندرمی، لکن هیچ شبهه‌سز بر نیچه مرتبه آنگلیه‌نی ریۋالیوتسیه‌دن قوتقاردی، دیدی. بارکلای‌نڭ فکرینی آڭلار اوچون یکشنبه کون بو پارکده چیره‌ملك اوستنده بولغان آچق هواده صابرانیه‌لرنڭ نی ایکانینی بلورگه کیره‌ك. بر یکشنبه مین بو غایت مرغوب جمعیتلرنی قارارغه باردم. کیله‌چك‌ده بونی‌ده یازارم.

IX

آنگلیه‌ده بر روس قزی. آنگلیه‌ده بر عادی خانه. کۋارتیرلرنڭ خصوصیتی. هر خانه‌گه بر مدخل،

پارکلر زیارتندن صوڭره ئۆیگه قایتدق. یمکدن صوڭ مین بر أمانتنی طابشرورغه خصوصی بر خانه‌گه باردم. بوده موندن عبارت ایدی. قزان زیمستۋاسندن گاسودارستۋیننی صاۋیتکه صایلانغان صاۋیت اعضاسی طروبنیکف مینم بیك طانیشم. آنڭ خانه‌سی پیتربورغده مینم بارغالاب یورگان خانه‌لرمدن برسیدر. گاسپودین طروبنیکف‌نڭ اوزینی طانیغان کبی عائله اعضالرن‌ده طانیمن. بو سنه اوچ آی‌لوندون‌ده جاینی طوروب لوندون حیاتینه آشنا بولور اوچون و انگلیز لساننده استکمال أیته‌ر اوچون طروبنیکف‌نڭ بر قزی Александра Юріевна Трубникова لوندون‌غه کیتکان ایدی. مین کیته‌سی کۋنلرده طروبنیکف میکا قزینه طابشرو اوچون بر مکتوب بیرگان ایدی. مین شول خطنی ایلتور اوچون بوخانه گه باردم. مادموزیل طروبنیکف

انگلیزلرچه میس طروبنیکف ئۇیده ایکان. بو کونگنه لوندون گازیته‌لرندن روسلر کیلگانینی قایته توشکانینی هم بلگان. مینم ده‌کیلوچیلر آراسنده بولغانمنی بله ایکان. اوزم کیلمه‌سه‌م‌ده خانه صاحبه‌سی مینی بر کون چای گه چاقراسی ایکان. کونلرمز فوق‌العاده طولو بولغاندن بوش بولو ممکن بولمایاچغینی سویله‌دم.

بو خانه ایسکیده هندستانده انگلیز مأموری بولوب طورغان بر کشینك طول خاتونینك خانه‌سیدر. مونی یازودن مقصودم بیك بای بولماغان بر انگلیز عائله‌سینك طورمشی حقنده بر فکر بیرودر. ایك اوّل دقتنی جلب ایتکان نرسه خصوصی یورطلرنك پارادنیلری. هر پارادنی غایت مهابت یونان معبد خانه‌لرینك آلدی کبی طاش باغانالر ایله زینتله‌نگان، بو اوزون اوراملرده تزلوب بیك ماتور بولوب طورادر. کیلگاندن بیرلی طروبنیکوۋا ایله‌ن روسچه سویله‌شه‌ایدم. طروبنیکوۋا دیدی، موسیو مقصودف، فرانسوزچه سویله‌شسه‌کزله، ایبو صاحبه‌سی فرانسوزچه بله‌در. آگا کوکللی بولور آگلاسه دیدی. مین تیزگنه بوگا قدر نزاکتسزلك ایتکانم اوچون عفو اوتندم. سببی اوزم انگلیزچه بلمه‌گانگه مادامنك فرانسوزچه بلگانینی بلمه‌گاندن‌ایدی، دیدم.

بر آز سویله‌شکاچ، خانه صاحبه‌سی خانه‌سینی کورسه‌تورگه باشلادی. قبول صالونی برنچی قاتده ایدی. زور صالون ایکنچی قاتده ایمش. یاتاق بولمه‌لری اوچنچیده ایمش.

بو نیدن بولای دیدم. یوقسه سز بو یورطنك هر یاتاغینی بیلیسکزمی؟ دیدم. البته اوزمزنك کۋارتیرنك هر قاتینی بیلیمز دیب جواب آلدم. بوته‌ن کۋارتیرچیلر قایدن یوری صوك دیدم.

— آلارنك اوزلرینه آیرم خود، دیدیلر. آگلاندی‌که لوندون‌ده هر کۋارتیرگه آیرم آیرم خود ایکان. بو ممکن بولسون اوچون هر کۋارتیرگه تورلی یاتاغده بولمه‌لر یاصارغه توغری کیله ایکان. کۋارتیرلر جه‌یلمی کوکگه طابا صوزولا ایکان. بو اتفاقی بو یورطده بو محله‌ده‌گنه شولای توگل، بلکه بتون لوندون‌ده بتون آنگلیه‌ده شول قاعده‌در.

بو خانه‌نك توشه‌لمه‌سی غایت خوشیمه کیتدی. بیك بای بولماغان بر مأمور خانه‌سنده ایك اوّل بو قدر کتاب بولووینه عجبسندم. توبه‌ن قاتده‌غی کچکنه صالون دیگان بولمه‌لری بر کتبخانه حالینه کلگان. بتون دیوار کتاب

اوچون مخصوص اشکافلر ایله طولی ایدی. آندن باشقه قالغان میبللر هم نفیس آکاژو آغاچندن. اورندقلر بیك اوکغای یومشاق. کامین اوستی و باشقه واق اوسته‌للرده تورلی مملکتلردن کیلگان خاطره نرسه‌لر ایله‌ن طولی ایدی. بو صالون‌دن طوب طوغری یا قچه‌غه چغارغه ممکن. بیك بای بولماغان بر عائله‌نك بولای ماتور طورا بلووینه غایت تحسین ایتدم.

ایبو صاحبه‌سی خانه‌سینی کورسه‌توب یورگانده خوجه‌سندن قالغان هندستان خاطراتینی کورسه‌تدی. آراده بر ماتور هندستان ملطغی کورسه‌توب خاتون دیدی: بو ملطقنی ایرم ایه‌سینی اوتروب آلغان دیدی. بو سوز میکا بیك آغر تأثیر ایتدی. چهره‌مده بر تغیر پیدا بولونی، خاتون سیزدی بولورغه کیره‌ك، بو ملطق اصلده بر افغانلینك‌در دیدی. ایرم هندستانده افغان حدودنده سیاحتی زماننده بر افغانلی ایرمنی اوتره‌چك بولغان. افغانلی آتوب اولگرمه‌گان. ایرم ئلك آتقانده افغانلینی اوترگانده ملطغینی آلغان دیدی. آلای ایکان دیدم. بو سوز بتون بو کیچه‌منی آغولادی. ایبو صاحبه‌سی وطروبنیکوف قزی ایله کورشوب قایتورغه چقدم. خانه صاحبه‌سینك اوغلی لوندون‌نك ایك زور کتبخانه‌سنده خدمت ایته ایکان. مینی ییر آستندن یوری طورغان تیمر یول استانسه‌سینه قدر اوزاتا کیلدی.

خانه‌دن چققانده دقت ایتدم: واقعا هر یورطنك آلدنده بزنك روسیه‌ده‌گی یاخود فرانسیه‌ده‌گی کبی برگنه خود توگل، بلکه یورطده نی قدر کؤارتیر بولسه شول قدر خود ایکان. مین کیلگان یورطده دورت طاش باغانالر ایله‌ن یاصالغان پارادنیلر هر کم اوز کؤارتیرنده خان. ذاتا انگلیزلرنك بر مقالی‌ده بار ایکان «هر انگلیزنك خانه‌سی بر قلعه‌در».

معلومکز قلعه Крѣпость دیگان سوز. بوده آنگلیه‌ده شخصنك و مسکننك حریت و مصونیتندن کنایه‌در. ییر آستی تیمر یولی ایله‌ن قایتقانده اویلی ایدم. ئلله نی بر نرسه‌گه کیفم کیتکان ایدی، نی‌در؛ دیب ازله‌دم. ازله‌ب طابدم. کوز آلدیمه بیچاره بر انگلیز قولندن هم حیاتینی هم ملطغینی جویغان آفغانلی کیله ایدی. آفغانلینی اوتروب آلغان ملطق کوز آلدمده طورا ایدی. تیمر یول بله‌ن قایتقاچ، بزم ئوته‌لگه قدر بر آز جه‌یه‌و باراچق ییر بار ایدی. آندن بارغانده ماتور اوراملر، زور حربیه و عسکریه نظارتی دائره‌لری

هر بری بیك مهابت. لكن اول كوننی بولار هر بری افغانلرنی اوتروب آلغان ململق شیكللی طویولا ایدی. بو مدنیت هندستاننی صغوب قصوب جبر له‌ودن حاصل بولغان كبی كورینه ایدی. بو قدر متأثریت قایدن كیله؟ اعصابم بو كون بیك آرغان بولورغه كیره‌ك، تیزره‌ك قایتوب یاتورغه كیره‌ك، دیدم.

X

لوندونده ایكنچی كون. لامبه‌ث سرای. آنگلیه‌ده روحانیوننك درجه‌سی. بوننك اهمیتی. پارلامه‌نت بناسی. پارلامه‌نتده اویله طعامی. نطقلر بزم طرفدن. انگلیزلر طرفندن باش مینیستر اسكؤه ت. ایسكی مینیستر بالفور نطقلری.

صباح یوقودن طوروغه لوندوننی كورسه‌توچی پروفیسورلر كیلوب یتكان ایدی — آفتوموبیللرده حاضر ایدی. اوطروب كیتدك. ایك اوّل آنگلیه‌ده ایك زور روحانیوندن كانته‌ر به‌ری Canterbery آرخیئه پسكوپ‌ننك سراینی زیارت ایده‌چك ایدك.

سرای لوندوننك بیك ماتور یرنده ته‌مزا نهری اوزرینده زور بر باقچه اچنده ایسكیدن قالمش بر بنادر. سراینك حوله‌سینه كرگاچ شول قدر طنچلق، كه لوندونده ایكانك بتونله‌ی اونوتولادر، ئلله قایده قرون وسطی‌ده بر حكایه سراینده بولغان كبی طویولادر: شول قدر سكونت وتاریخی بر ایسكیلك.

سراینی قاراب یوردك. هر بیرده عین تأثیر ایدی. شاقتی زور اكثریت اوزره دینی كتابلردن مركب بر كتبخانه‌ده بار. پیالا اچنده یاشچیكده برنچی صحیفه‌سنی آچوب قویغان بر مصحف شریف‌ده كوردم. بونده‌ی بر یرده كلام شریف بولووی بر مسلمان كوكلینه برعجب تورلی تأثیر ایته‌در. مصحفنی آلوب اوبه‌سی كیله‌در. سراینك بر باشنده مناره‌سی‌ده بار. چیقدق. آندن بیك ماتور لوندوننك بیك كوب بیری كورینه‌در. مناره‌غه منگانده بر ییر زندان آتالادر. بو یرده اوّلده روحانیوندن عیبلی بولغان كشیلرنی حبس ایته‌لر ایكان. باغلاب قویا طورغان تیمر ئلمه‌لر ئه‌لده طورالر. بزگه كورسه‌توب یوروچی باش روحانینك قائمقاملریندن برسی ایكان. آرخه‌ری اوزی ئؤیده یوق ایمش، ئؤیده بولا آلماغاندن عفو اوتنه‌در. آرخه‌رینك اوزی طورا طورغان ییرلرینی هم زیارت ایتدك. بیك ماتور. سرای باری بر كؤ ارتیره. زور سالوننك ته‌ره‌زه‌لری زور بر باقچه‌غه چغادر. آرخه‌رینك جماعتی وبالاچاغاسی‌ده بار ایمش.

آنگلیه‌ده روحانیلرغه قادینلی جماعتلی بولورغه ممكندر. بو حقده كاتولیك

واورتودوقسلق مذهبلرینده‌گی کبی زور درجه‌لی روحانیلر اوچون «خاتونسزلق» شرطی یوقدر. بو کانته‌ربه‌ری زور آرخه‌ری بتون آنگلیه روحانیلرینه باش حساب ایدیله‌در، درجه‌سی واعتباری شول قدر ایمش، که تل‌سه قای وقت کارولغه باروب کورینه ایمش. هر اشده مملکتنڭ ایڭ زور منصب ایبه‌لری کبی عد ایدیله وفکری وکیڭاشی صورالا ایمش. آنگلیه‌ده روحانیلرڭ اعتباری بیك زور. بزم روسیه‌ده هم اورتودوقس روحانیلری اهمیت آلورغه طرشسه‌لرده، دنیاوی اشلرده آرتق اعتبار واقتدارلری یوق.

حالبوکه بونده هر اشده دنیاوی اشلرده هم روحانیوندن زورلر کیڭاشلرده حاضر بولا ایمش، بر نوع مداخله‌لری بولا ایمش. لکن بو مداخله طبیعی هیچ بر وقت خلق خلافنه حریت وترقی خلافینه بولمی ایمش. ذاتا آنگلیه‌ده بوکونده حریت خلافنده بولو هیچ کمنڭ خاطرینه کیلمی طورغان بر خیالدر. بزنڭ روسیه‌ده هیچ چای اچوگه خلاف بولو فکرینه کیلمه‌گان کبی آنگلیه‌ده هم تله‌سه نی یازو، اوقو وسائر حریتلر ضررینه طرشو فکرینه باری تیف بله‌ن آورغانلرغنه توشسه توشه طورغاندر. بوندن طوغری ئوته‌لگه قایتدق.

بو کون ساعت ۱۲ ده پارلامینتده پارلامینت اعضالاری طرفندن بزگه بیرلگان اویله طعامینه چاقریلغان ایدك. تیزگنه پیدژاکلرنی آلشدروب سیرتوکلر کیدکده پارلامینتقه باردق. پارلامینت بز توشکان ئوته‌لگه بیك یاقین ایدی. ایڭ اوّل مجلسکه کرودن اوّل مجلس مبعوثان بناسینی کورسه‌تدیلر. بو بنا غایت زور وفوق‌العاده قیمتکه توشکان بر بنادر. اوتوز میلیون روبله چاماسینه توشکان.! بنا ایسکی توگل. ۱۸٤۰ سنه‌لرینده اشله‌نگان بر بنادر. پارلامینت، اوّل هم شول اورونده بولغان. طرز معماریسی غوتیق دیگان طرز معماریدر. بوندی زور بنانڭ بتون ماتورلقلرینی تعریف بیك چیتن. زورلغی شول قدرکه ۳۲،۳۷۳ مترو مربع قدر یر اشغال ایته‌در. اچنده اون بر آچیق حوله بار. یوز قدر باصقچ ۱۱۰۰ بولمه یاخود دائره وار ایمش. بنانڭ اوچ یرده اوچ مناره‌سی وار. بومناره‌لرنڭ ایڭ بیوکنده بر زور ساعت بار. ساعت‌نڭ دورت یاققه دورت صیفر بولاتی بار. هر صیفر بولاتنڭ قطری یدی مترو قدر. شوندن چامالاب مناره‌لرنڭ زورلغی حقنده بر فکر حاصل ایتوب بولور. باشنه‌لرنڭ برسنده بر زور قیڭغراو بار. بوقیڭغراو دنیانڭ

ایك زور قیڭغراولرندن ایمش. هوا طنچ وقتده صوقغانده بتون لوندونقه طاوشی ایشتیله ایمش. آنگلیه‌ده هم، معلومگز، بزده‌گی کبی ایکی پالاتا بار. بری اهالی طرفندن صایلانغان پالاتا (Палата общинъ) بو بزنك دوماغه مقابل. ایکنچسی بزنك صوڤیتکه مقابل آنگلیه اشرافینك مجلسی (Палата лордовъ). بو ایکی مجلسنك هر ایکیسینك‌ده جییلا طورغان یرلری (Залъ засѣданій) شول بر بناده‌در. مجلس بولا طورغان دائره بنانك طشقی یاغی نسبتنده مهابت وزور توگل. حتی برنچی پالاتانك مجلس بولمه‌سی اگر هر بر اعضا مجلسکه حاضر بولسه، صیاچق توگل ایمش. بر انگلیز کولوب، لکن بو خطر برده احتمال توگل، هیچ بر وقت بتون اعضالر حاضر بولغانی یوق دیدی. بونی بلگاچ بزنك دوما اعضالرنده انگلیز اعضالرینه قاراغانده وظیفه‌شناسلق آرتغراق ایکان دیب اویلادم. چونکه بزده هر اعضا حاضر بولغان مجلسلر بولغالادی. مجلس بولمه‌لری‌ده غوتیق ذوق معماریسی اوزرینه یاصالغان. زال توگه‌رەك توگل. اوروندقلر ایکی یاقدن یاصالغان. اورتاده اوزون یوررگه بوش اورون بار. تورده مجلس رئیسی، معاونلر وکاتبلر آنك اوڭ یاغنده مینیسترلر اورنی. دیپوتاتلر اوطورغان برلرینده‌ن سویله‌رگه اختیارلی. رئیس مهابتره‌ك بولور اوچون بولورغه تیوش آق پاریق کیوب اوطرادر، معاونلر هکذا. بو ایسکیدن قالغان بر عادت. آنگلیه‌ده هر اشده ایسکیدن قالغان عادات وعرفلرنی صاقلارغه یاراتالر.

برنچی پالاتا مجلسی دائره‌سندن صوڭ کولوار آرقلی چغوب، ایکنچی پالاتا لوردلر پالاتا مجلسی دائره‌لرینی قارادق. بونك زالی اوّلگیدن کچره‌ك، لکن آندن ماتورراق وباقتیراق. بونده بر خصوصیت بار. قرال وقرالیچه‌گه مخصوص بر تخت وآنك فامیلیاسی کشیلرینه مخصوص بر اورون بار. هر سنه پارلامینت آچلغانده ویابلغانده کارول اوزی‌ده حاضر بولا ایمش. تخت نطقی دیگان (Тронная рѣчь) نی شوندن سویلی ایمش. بو تخت نطقینی برنچی پالاتا اعضالاری زالغه کرماینچه بر ره‌شه‌تکه آرقلی‌غنه طڭلیلر ایمش. ایسکیدن قالغان بر عادت بولغانغه بونی برنچی پالاتا اعضالری تحمل ایته، برده کیمچیلکگه صانامیلر ایمش. بوندی بر اش فرانسیه‌ده ممکن بولماس ایدی.

بو لوردلر مجلسی زالنده اوروندقلر قزل ساختیان بله‌ن قابلانغان. بو زال بیك ماتور. دیوارده اون سیکز کچکنه استاتویه‌لر بار. بو، آنگلیه

پادشاهلرندن بیرسز ایڤوان دیگان پادشاهنی آنگلیه‌گه برنچی کانستیتۆتسیه‌نی بیرورگه کوچله‌گان بارونلرنڭ هیکللری‌در. بو «بیرسز ایڤوان» دیگان کارول بیرگان کانستیتوتسیه معلومکز یاڤروپانڭ تاریخ حریتنده مشهور بر سند کاغدی‌در. بو انگلیز ملتینڭ ایڭ الك آلغان حریت مقاوله‌سیدر. اسمی «بیوك حریت خریطه‌سیدر» (Великая хартія вольностей) ۱۲۱۵ نچی یلده بیرلگان. آنگلیه‌ده بو برنچی حریت وعده‌سی بوندن بیدی‌عصر اوّل بیرلگان ایدی. حریت مانیفیستی روسیه‌ده ۱۹۰۵ نچی یلده ۱۷ نچی اوکتبرده چقدی. شوندن چامالاب آنگلیه‌گه نسبة نیچه عصر آرتده ایکانمزنی آڭلاب بولور. زالنڭ یوقاری طرفلرنده بیك ماتور فرسکه کارتینالر بار. خلاصه بو زال ماتور بیك‌جایلی بریر. بزنڭ ایبده‌شلردن بابتاق کشی اورندقلرینه اوطروب زالنی قارادیلر. مین‌ده بر اورنغه اوطروب قارادم. بر انگلیز لوردینڭ دنیاغه «نقطهٔ نظرینی» چامالاسم کیله ایدی.

لکن بولای اوطروب‌قنه لوردلرنڭ دنیاغه نظرینی بلو چیتن. چندن بونی بلور اوچون میلیونلر طورا طورغان املاك صاحبی بولورغه، لوندونده سرایلی ونیچه عصردنبیرلی اجداددن لورد بولوب کیلگان ارثی روحقه مالك بولورغه کیره‌ك. بولار مینی چنلاب ئه‌یته‌م برده قزقدرمیلر؛ ئه‌دیبالرم ایکنچی تورلی؛ لکن یاراتقان کشیگه موقع صفاسز بولماسه کیره‌ك.

مجلس پالاتانڭ یمك بولمه‌سنده بوفه‌تنده حاضرله‌نگان ایدی. بوفه‌ت بنانڭ ایڭ توبه‌ن قاتنده ته‌مزا نهری بویده‌غی پارلامه‌نتنڭ زور تیرراسی ایلان یاناشه تاباناق، لکن غایت خوش، کوڭللی بر بولمه. یوزدن زیاده پارلامه‌نتنڭ ایڭ معتبر کشیلری حاضر ایدی. لیبراللر پارتیه‌سینڭ رئیسی، بو کونده باش مینیستر آسکوِت Asquith ومحافظه‌کارلر (قونسه‌رڤاتورلر) پارتیه‌سینڭ رئیسی بالفور Balfour ده حاضر ایدیلر. بو ایکی کشی آنگلیه‌نڭ ایڭ زور سیاسی کشیلریدر دیۆرگه ممکندر؛ بوندن قالغان کشیلرده آنگلیه‌نڭ ایڭ مهم سیاسی کشیلری ایدی. اوّلده مینیستر بولغان یا کیله‌چکده مینیستر بولاچق آدملر ایدی، بناءً علیه بو مجلس بزنڭ شرفکه یاصالغان مجلسلرنڭ ایڭ زوری ایدی. بوفه‌تکه یتکانچی بو دائرده کیلگان کون بزنی تبریك ایتکان لورد وه‌رده‌ل هر بریمزنی برنچی پالاتانڭ رئیسنه تقدیم ایتدی،

هر بریمز برم برم رئیس ایله کورشدك. باشقه حاضر دەپوتاتلرغه باش ایله سلکودك. هر کم بلەن آیرم لازم توگل ایمش.

مجلس بولاچق اوستەللردە هر کمنك اورنی یازیلغان ایدی. مین‌دە اوز اورنمه اوطوردم. بزنك آرقاداشلردە انگلیزلردە غایت خوش وکیفلی کورینەلر ایدی. هوادە بر شادلق ومعاملەلردە صمیمی بر دوستلق ظاهر ایدی. انگلیز دەپوتاتلری ئەلی بریمز، ئەلی بریمز ایله کیلوب کورشەلر ایدی. میگادە بر نیچەسی سوز قوشدی. انگلیزچە بلمیم دیگاچ فرانسوزچە سویلەشورگە باشلیلر ایدی. برسینك فرانسوزچەسی بیك صای ایکان، طوقتادق. لکن کوز اشارەسی ایله سیمپاتیاسنی بلدرە ایدی.

بالفور ایله آسکوت‌دە اورنلرینه کلوب اوطردیلر. مجلس باشلانا ایدی. مجلس برزور اوستەلدە بولمای واق اوستەللردە ایدی. مین بولغان اوستەلدە روسلردن میندن باشقه چەلنوکوف ایدی. مجلس باشلانا دیگاندە بیك ماتور تەمزا طرفندن قویاش توشدی. تیراس ایشگی آچیق ایدی. نهر کورینه ایدی. نهرنك آرغی طرفندە ایرتە بلەن کورگان لامبەث سرایی، آنك باقچەسی وسائر زور بنالر کورینه ایدی. یمك باشلاندی. یانمدە اوطورغان دەپوتاتلردن ایکیسی ایله طانشدم. برسی روسیەدە بر نیچە مرتبە سیاحت ایتکان بر کشی، مکمل فرانسوزچە سویلەشە ایدی. بو کون بو مجلس صوگندە آسکوت وبالفورنك نطق سویەیلاچگی معلوم ایدی. هر کم بولارنك نە سویلەیەچگنه اهمیت بیرە ایدی.

معاملەلردە وهوادە صمیمیت ایله برابر بر نوع طنطنەلی رسمیت بار ایدی. یمك اوزاقغە بارمادی. شامپانسکی گەکلوب یتدك. ایك اوّل بین الملل پارلامەنتلر اتفاقی گروپپاسینك رئیسی لورد وەردەل بزنی تبریك ایتوب بر نطق سویلەدی. بوگا قارشی بزنك دومادە شول اوق گروپپا رئیسی یفرەموف بوگا جواب بیردی. یفرەموفنك نطقی هر قایومزنك تحسینینی جلب ایتدی. هم‌حقیقة ییرینه موافق. عقللی بولو ایله برابر غایت حریتپرورانه ایدی.

مین بوگوندە — بوندن صوك باشقه مجلسلردە سویلەنگان نطقلرنیدە تفصیلا بو سیاحتنامەمدە نقل ایتمەم. چونکه بولارنك هر برینی نقل ایتمك لازم بولسە، یازولرم بیك اوزایور. وقتندە ظن ایتەم بو نطقلر روس مطبوعاتندە باصیلدی

بوغای. مین سیاحتنامەنی روسیه خارجنك یازغانغه بونی بلمیم. لکن بوندن اوزم سویلەگان نطقلر مستثنی بولاچقدر. یعنی اوزم سویلەگان نطقلرنك تفصیلاتنی یازاچقمن. بونك سببی اوزم اوچون بر استثنا یاصاو توگل. بونك سببی نیلر سویلەگانمنی اوقوچیلرغەدە، خلقمزغەدە بلدرودر. ذاتا باشدوق ئەیتدم: بو سیاحتنامەنی قلمگه آلودن مقصودنك ایك برنچیسی بو سیاحتمدن حساب بیرودر، دیدم.

وەردەل ویفرەموفدن صوڭ آسکوەت وبالفور سویلەدی. هر ایکیسی دومانی تبریك ایتدیلر، استقبالن تلەدیلر. انگلیزلرنك نطق سویلەو فورمەسی بیك خوشمه کیتدی. غایت صالماق. هیچ بر تورلی قول برلان ژەست یاصاو یوق. بولای سویلەو بزنك دومادەدە یوق، فرانسوزلردەدە یوق. هر بریمز تقلید ایتو لازم دیب اویلادق. لکن بونك اوچون صووق قانلی بولورغه کیرەك. تماما موفقیتله تقلید چیتن بولسه کیرەك. لکن نطق زماننده صالقون قانلی بولو غایت کباری وکیلوشەدر. خصوصا بوکبی رسمی نطقلردە. بر انگلیز دەپوتاتی ایله بو حقدە سویلەشدم. بولای هیچ حرکتسز سویلەشو بزم انگلیزلردە هم طبیعی توگل، آقرونلاب پراکتیکه ایلەگنه حاصل بولادر، باشدە دیپوتاتلر بزدە هم قوللرینی سلکب، ژەستلر یاصاوچان بولادر دیدی. آسکوەتدە، بالفوردە نطقلرینك دومانی تبریك ایتدیلر. استقبالینی تلەدیلر، روسیەدە یاڭا برقوت بولغان ملت مجلسینه محبتلرینی-سیمپاتیەلرینی بلدردیلر. نطقلرینك خلاصەسینی تیزگنه یانمدەغی دەپوتات ترجمه ایتدی. ذاتا آندن باشقەدە مضمونینی آڭلاغان ایدم. معلومکز انگلیز تلندە سوزلرنك یارتیسی فرانسوز سوزلریدر. فرانسوز سوزی دیگاننی انگلیزلر یاراتماس، ایکی تلدە عمومی سوزلر دیب ئەیتیك. خصوصا بوندی سیاسی نطقلردە فرانسوزچه بلگاچ وبر آزدە انگلیزچه ترکیبلرینی بلگاچ تقریبا آڭلاب بولادر. انگلیزچه ایله فرانسوزچه فارسی ایله عربی کبیدر. فارسیدە نه قدر عربچەسوز کوب بولسه انگلیزچەدە هم شول قدر فرانسوز کلمەسی کوبدر. بو ایکی انگلیزنك ایك زور کشیلرینك نطقلرینه بزنك خومیا کوف واستاخوۋیچ جواب بیردیلر. خومیا کوف نطقی جدی، مکانینه غایت موافق ایدی. استاخوۋیچ فرانسوزچه سویلەدی. نطقی بردە سیاسی بولمای بیك ادبی ایدی. مجلس نهایتنه موافق ایدی.

مجلسدن صوڭ قهوه اچەر اوچون تەراسغه چقدق. بو تەراس آنگلیەنك

سیاسی حیاتنده بیك مهم بر یبردر. آنگلیه‌نڭ سیاسی حیاتنده کوب کیگاشلر شونده اویوشا ایمش.

XI

پارلامینت تیرراسنده سویله‌شولر، لوندون، آنگلیه‌نڭ قوّت وشوکتی، مدنیتی حقنده‌غی اویلارم.

بو تیرراس پارلامینت بناسینڭ اچنده تمزا نهری بوینچه صوزلغان بر بیردر. بزنڭ تاتارچه بوڭا مقابل سوز بولماغانغه تعریف چیتن. پارلامینتنڭ تمزا صووینه قاراغان طرفنده بر زور بالکون دیسه‌ك بر درجه یاقنلاشقان بولورمز. یمکدن صوڭ هر بریمز شول بالکونغه چقدق، بالکونده بیك کوب یرنده واق واق اوسته‌للر بار ایدی. خادملر هر کمگه قهوه‌لر اوله‌شدیلر. تلاگان کشیلرگه لیکورلرده تقدیم ایتدیلر. خومیاکوف هر برمزنی آیرم آیرم باش مینیستر اسکؤیت‌که صوڭره بالفورغه تقدیم ایتدی. هر برمز یانینه برر انگلیز مینیستری یاخود دیپوتات کیلوب سوز آچا ایدی. هر بری اوّل انگلیزچه بله‌سکزمی دیب صوری ایدی. بو حقده فرانسوزلر کبی توگل. فرانسوزلر هیچ بر وقت اجنبی کشیدن فرانسوزچه بله‌سکزمی دیب صورامیلر. گوبا هر کم آلار تلینی بلو لازم دیب اویلیلر. بلکه قوناق بولغانغه‌در، انگلیزلر میندن هر وقت اوّل انگلیزچه بله‌سکزمی دیب صورریلر ایدی. یوق فرانسوزچه‌غنه بلهم دیگاچکنه فرانسوزچه سویله‌شه باشلیلر ایدی. بو اورنده شونی‌ده ئه‌یتوب کیتیم: آنگلیه‌ده حکومت و پارلامینت کشیلری آراسنده فرانسوزچه برده بلمه‌گان کشی بتونله‌ی یوق دیه‌رگه ممکندر. قایسی طبعی ناچار بله‌در. لکن یاخشی بلگانلری کوبره‌ك دیب اویلیم.

مین تیرراسده بر آز لورد ڤه‌رده‌ل ایله‌ن سویله‌شدم. اوتکان سنه بیرلین قونفره‌نسیه‌سنده بولغانمزدن بحث ایتدك. شول تیره‌ده گنه بالفور کشیسز طورا ایدی. یانینه‌راق باردم. مینم انگلیز توگل ایکانمنی تیز بلدی بولورغه کیره‌ك، فرانسوزچه لوندونغه ایلك کیلووکزمی — دیدی. ایلك دیدم. لوندون حقنده خاطریمه کیلگان باش فکرلرمنی سویله‌دم. صوڭره فرصتدن استفاده ایدوب بو کون آنڭ ایله‌ن طانشقانمه بك ممنون بولغانمنی سویله‌دم. مین سزنی شخصا معارفه یاصاب بولمی طورغان بر تاریخی‌غنه کشی دیب اویلی ایدم دیدم.

گازیته‌لر اوقی باشلاغاندن بیرلی سزنك اسمكز بتون عصرداشلرغه معلوم بولغان كبی میگاده معلوم ایدی دیدم. بوسوزنی ئه‌یتوب بترور بترماس شیكگه توشدم. بو سوز قارتلغینه اشاره بولوب كیفی كیته كورماسون دیدم. لكن برده كیفی كیتمادی. بالعكس بو تاریخی بولو مسئله‌سی خوشینه كیتدی كبی طویولدی. مینم حقده سز بیك آرتق زور فكرده‌سكز فلان دیدی. لكن كیفی كیتكانگه اوخشامی ایدی. بیك كیفله‌نوب پارلامینت بناسی حقنده معلومات بیره‌باشلادی. مین بنانك زورلغی، زینتلری حقنده حقیقی تحسینمنی افاده ایتدم. هوا همان ماتور ایدی. آیاق اوستنده كوینچه قهوه‌لرمزنی اچدك. ته‌مزا نهری آلدمزده صوزلوب یاتا ایدی. ایكی طرفندن ماتور زور كباری بنالر. بر آز طنوب بولسه‌ده لوندونك گوزلده‌وی ایشتیله ایدی، هر كم كیفلی، شطارتلی ایدی. بالفوردن آیریلوب بالكوننك آق طاش ره‌شه‌تكه‌سینه تایانوب نهرگه قاراب یراقده شاو كیلگان لوندونغه قولاق صالوب تیره‌ن اویلرغه چومدم. بونك كبی حیاتنك نادر دقیقه‌لرنده باشدن اوتكان فكرلرنی مع التأسف یازوب بولمیدر، بوندی زمانلرده باشقه فكرلر طاشو طولقنلری كبی طولوب كیله‌در، ویاشین كبی تیز اوته‌در. بو كبی دقیقه‌لرده‌گی تحولات روحیه وفكریه‌نی نه صحیفه‌لرگه قید ایتوب بولادر، نه سیاحتنامه‌لرغه یازوب بولادر. آلای بولسه‌ده، فكرلرم، دوشونجه‌لرم نه كبی مسئله‌لر اطرافنده ئه‌یله‌نگان قدرسینی یازیم.

ایك اوّل لوندوننك زورلغی ثروتی حقنده اویلاب بوندن بتون آنگلیه‌نك ثروت وقوّتینه كوچدم، بو قوّتنك منبعی عمل، سعی ومدنیتینك ایسكیلگی. قوه بحریه. آنگلیه‌نك چیكسز نهایتسز تجاری وحربی كویمه‌لری. فلوت. آنگلیه ساحلندن، بحر سفیددن، بحر احمرلردن بحر هندی‌لردن تا آۋستراليه‌گه قدر دیگزلر سطحی آنگلیه قوّه بحریه‌سی ایله‌ن طولغان. بو قوّتینی كم ونه وجودگه چیغارغان؟ — انگلیزلر و بولارنك آرماز طوقتاماز سعیلرورلگی؛ اچمدن یاشاسون سعی دیه ایدم. بو آنگلیه قوّهٔ بحریه‌سندن فكرم آنگلیه‌نك عقللرغه صیغماز زور متعدد مستملكاتینه (Колонiя) سینه كیتدی. فكرا هر برینی صانی ایدم. قانادا، آفریقانك یارتیسی یا كنا زه‌لاندیا. آۋستراليا ونه قدر واق جزیره‌لر!! وهندستان! بتون عصرلردن بیرلی بتون فاتحلرنك هوسلرینی یاندرغان هندستان! بوده انگلتره‌نك! بو

مملکتلرنڭ اکثری تماما مدنیتلەندریلوب بتکان، کوبیسی مدنیتنڭ اوج بالاسینه یتکان، قالغانلری تدریجا مدنیت یولینه قویلغان، هیچ شبهەسز مدنیتلەنەچك. بو مملکتلرده هر بری بر دنیا، هر بری بر آیرم عالم. لکن هر بری انگلیزنکی.

بو متعدد اقلیملرده متعدد شرائط حیات ایچنده بولغان بتون مدنیتنی، اسبابی ترقی و وسائط تمدننی کم کرتدی؟ کم حاضرلەدی؟ کنه شول ثباتلی جدی اشچەن انگلیز عنصری. دوشونه ایدم، آفستزالیا، آفریقاده، قاناداده هندستانده و بلمیم قایلرده ئەلله نیقدر کوپرلر، تیمر یوللر، ماتور شهرلر، مکتبلر، دارالفنونلر، تیاترولر، بانکەلر، فابریکەلر، زاۋودلر، پلانتاتسیەلر هر بری شول انگلیز اینژینیرلری، شول انگلیز آرخیتەکتورلری، انگلیز عالملری، انگلیز تجاری، انگلیز کاپیتالی، انگلیز کولونلری سایەسنده وجودەکه کیلگان ثمرەلردر. دنیاده قایسی ملت بو قدر حیرتلرده قالدراچق زور بر مملکت (Империя) وبو قدر جدی صاغلام بر مدنیت تأسیس ایتدی: ایسکی روماليلر؟ ظن ایدرم، که یوق. آلارده بوندی بر ثروت، بوندی بر اقتدارغه مالك بولمادیلر. بو مدنیتنڭ مادی طرفلری.

ایندی معنوی طرفینی آلیق. بو جهتدن برنچی بولماسه کنه ایك بیوك بر موقعنی اشغال ایتەلر، فلسفەگه، ادبیاتقه، فنونگه خدمتده بو ملت قایسی ملتدن قالشدی. بو ملت شیکسپیرلر ایلەن ادبیاتدەغی اقتدارینی، نیوتونلر ایلەن فنده قوۀ کشفیەسینی کورسەتدی. بایرونلر ایله حسیلکده، باقونلر ایله فلسفەده نه قدر بارا بلەچگینی کورسەتدی، دیدم.

باشمده بو فکرلر طارالغان صایون عندمده انگلیز ملتی زورایا بارا ایدی. فکرم ینه لوندونغه قایتدی.

ئەلیگنه فکرمنی سحرلەگان شول قدر زور، قوّتلی بو دولتنڭ مرکزی شول لوندون توگلمی دیدم. ئەلیگنه فکرمدن کیچورگان متعدد اقلیملردەگی واسع مستملکاتنڭ مرکزی آمری بو شهر توگلمی؟ دیه ایدم. بولای اویلاغان صایون لوندون فکریمده زورایا ایدی. قارشیمده نهر، کورنگان کوپر هر بری طاغیده مهابت کورینه ایدی. یراقدن ایشتولگان لوندون شاو-شوویده گویا بر جانلی لوندوننڭ طاوشی کبی طوبولا ایدی. گویا بو طاوش لوندوننڭ

قوّتندن اهمیتندن کنایەلی طاوش کبی کیلە ایدی. نیچك ئەیتیم بو دقیقەدە انگلیزلرنك وآنگلیەنك قوّت وشوکتی تأثیری آستندە ایزیلە ایدم. بو دقیقەدە آنگلیەنك حقیقة بیوکلکینی غایت قاتی بر حس ایتو ایلە حس ایتە ایدم.

بو دوشونچەلردن فکرم بو کبی بر مملکتنك ادارەسی، تشکیلاتینە کیتدی. بونی ادارە ایتمك نە قدر مهارت نە قدر جدیت تلیدر دیدم. اوزمنك پارلامەنت بالکوننە بولغانمنی اونوتقان ایدم. کینەتدن مونە شول ادارەنك مرکزی شول بولندیغم بناء ایکانی، بو مهارت سیاسیەنك منبعی شول بولندیغم یر ایکانی، بو قدرت سیاسیە اصحابی یانمدە اوڭ طرفمدە شاو - شو سویلەشکان صاقالسز مییقسز شول آرق کشیلر ایکانی خاطریمە توشدی، بو قدر زور بر مملکت ادارەسینك باشندە، بو قدر گراندیوزنی بر قوّتنك مرکزندە شول قارا کیوملی ظاهرا عادی کشیلر بولووینە اشاناسم کیلمی ایدی، لکن بو حقیقت ایدی.

بو ساعتدە بالکوندە بولغان یوز لەب دیپوتات اوزلرینك آنگلیە پارلامینتینك ایڭ نفوذلی کشیلری ایدی. اشانماسقە ممکن توگل ایدی. یانمزدە پارلامینت کشیلر یگنەدە توگل ایدی. پارلامینتنك اکثریتی طرفندن صایلانغان اکثریتنك امنیت واعتمادینە لایق بولغان حکومت باشندەغی باش مینیستر آسکوٸیت هم بزنك ایلە برابر ایدی. ئەلیگنە، دوشونچەلریمدن صوڭ لوندوننك اهمیتی نە قدر زورایغان بولسە، بو دقیقەدە آسکوٸیتنكدە شوکتی عندمدە شول قدر آرتقان ایدی.

لکن بو پراستوی صاقالسز میوقسز آق ساچلی قارت بردە اوزینك اهمیتندن، موقعندن خبردار توگل کبی ایدی. معاملەسی غایت سادە نزاکتی صمیمی، سویلەشولری ریاسز ایدی. مونە بودە ایسکی تیرەن بر مدنیتنك نتیجەسیدر، عصرلردن بیرلی، ارثی کیلگان بر تربیەنك محصولیدر دیدم.

ایبدەشلرمدن یفریمف یانمە کیلدی مقصودف نیندی اویغە قالدیگز؟ ئەیدە رسملریمزنی آلالر، مین سز رسمگە کرمی قالا دیب قورقدم دیدی.

بر قارت دیپوتات اوزی رسم مجبلریندن ایکان. روس دیپوتاتلری ایلە انگلیز دیپوتاتلرینك برەر رسملرینی آلورغە اویلاغان. رسم آلا باشلاغاچ، آلغە اورندقلرغە وەردەل، خوما کوف، گوچکوفلر اوطوردی؛ ایکنچی رەتدە

قالغان روس دیپوتاتلری آیاق اوزره طوردیلر. آلار آرطنده حاضر بولغان هر بر انگلیز دیپوتاتلری آیاق اوزره طوردیلر، قارت بر قات رسم آلغاچ، تیك طوریگز دخی بر قات توشرهم دیدی. بو سوزدن صوڭ نزاکة خوما کوف آڭا سز مینم اورنغه اوطرگز مین چیغارم، دیدی. قارت دیپوتات قبول ایتدی.

ایکنچیسنی خوما کوف توشردی، خوما کوفنڭ انگلیز پارلامینتینڭ تیرراسنده فوتوغراف آپاراتی آرتنده ماتاشووی بیك قزق طویولا ایدی.

مجلس شونڭ ایله تمام بولدی؛ بوندن صوڭ ینه پارلامه‌نتنڭ بوڭا قدر کورلمه‌گان برلرینی کوروب یوردك. ساعت ٥ ده بونچی پالاتانڭ رئیسی خانه‌سینه (شپیقر آتالادر) چایگه چاقرلغان ایدك. بو چای مجلسندن باشلاب لوندون‌ده قوناقلق باشلانادر، یعنی (Свѣтская жизнь) باشلانه‌در، لکن قوناقلق حیاتنی باشلاغانچی پارلامینتقه باقین وقتده، انگلیز پارلامینتنده‌غی پارتیه‌لر حقنده، آنگلیه‌نڭ اصول اداره‌سی حقنده قصقه بر نیچه سوز ئه‌یتونی لازم صانیمن. بوندن خبردار بولونڭ بلکه کیله‌چکده بولاچق مکالمه‌لرنی آڭلارغه فائده‌سی بولور.

XII

آنگلیه اصول اداره‌سی حقنده بر نیچه سوز. آنگلیه‌ده پارتیه‌لر: حریتپرورلر، محافظه‌کارلر، ایرلاندیه ملتچیلری، عمله‌فرقه‌سی اسکویت وبالفور. بو کونگی حکومت حریتپرور. کیله‌چك سایلاولر.

آنگلیه بر نیچه عصردنبیرلی ادارۀ مشروطه‌گه‌مالدر. ١٦٨٨ سنه‌دنبیرلی ادارۀ مشروطه‌لی اولمقدن باشقه پارلامینتلیدر. یعنی مینیسترلر دائما پارلامینت اچنده اکثریت بولغان پارتیه‌دن صایلانه‌در

آنگلیه‌ده هم اوّلگی درجه‌سنده کانستیتوتسیه بو کونگی قدراوك مکمل توگل ایدی.

حریت ومساوات نقطۀ نظریندن بیك کوب قصورلری بار ایدی. مثلا صایلاو حقوقی هر انگلیزنڭ حقی بولماینچه بر طاقم محدود دولت صاحبلرینه مخصوص ایدی. آندن باشقه وکیللرنڭ مقداری ولایت وشهرلرنڭ سکنه‌سینه متناسب توگل ایدی. بعض کچکنه گنه شهرلردن بر نیچه وکیل صایلانوب، زور بر ولایتدن هیچ کمسه صایلانماغان ییرلر بار ایدی.

Челноковъ. Максудовъ. Крюденеръ-Струве.
Гр. Олсуфіевъ. Милюковъ. Лерхе. Ефремовъ. Гр.Бобринскій. Звегинцевъ. Монтвиллъ.

Глѣбовъ. Маклаковъ. Стаховичъ. Лордъ Уирдэль. Серъ Бенжамайнъ Стонъ. Шидловскій. Гучковъ.

На терассѣ Вестминстерскаго дворца (Парламента).

صایلاولرنڭده باشده برده ترتیبی یوق ایدی. بو بابده سوء استعماللر نهایتسز ایدی. بو صوڭ عصر اچنده بو قصورلرنڭ کوبیسی بتریلدی. بو عصر اچنده بر نیچه مرتبه آنگلیهده صایلاو قانونلری اوزگارتلدی. هر اوزگارتلو هر وقت خلق فائدهسینه ایدی، کوندن کون کوبرهك کشینی صایلاو حق مقدسینه قاتشدرو فکرینه مستند ایدی.

البتهبو صایلاو حقوقینڭ کیڭایتلووی، مساواتنڭ جایلووی، کانستیتوتسیهنڭ مکمللهنووی اوزندن اوزی بولمادی، حقوقدن محروم کشیلر آوزینی کوتهروب، آلما پش آوزغه توش، دیب طورولرندن حاصل بولمادی، بالعکس حقوقدن محروم انگلیزلرنڭ بیك کوب طریشولری، برطوقتامی همت ایتولری، ممکن بولغان صایون هر یرده اوزلرینڭ حقوقسزلقلرینی خلقغه آڭلاتولری، مناسبتی کیلهگان صایون قچقرو، سویلهولری آرقاسندهغنه بو مساوات حقوق وجودکه چقدی، بو مساوات حقوق هر ملتده هر مملکتده شولای اوزاق زمانار طریشو سایهسنده آلینادر. بزنڭ تورکیچه بر مقال بار: «یغلاماغان بالاغه ایمچهك بیرمیلر» دیلر. بو مقالنڭ مقابلی هر لسانده بار. روسلرده: «Дитя не плачетъ, мать не разумѣетъ» دیلر. بو مقال سیاستده هم جاریدر. یغلاماغان بالاغه سوت بیرمهگان کبی، صوراماغان کشیگهده حقوق بیرمیلر. صوراغاچده تیزگنه بیرمیلر، ثبات، غیرت واوزگنڭ حقوقگنڭ مقدسلگینه عزیزلگینه تیرهن بر ایمان لازم. اوزینڭ تلهگانینه اوزی اشانماغان کشی انسان توگل کبی اوزینڭ مطلبلرینه قزو بر اشانو ایلهن اشانماغان ملتلرده ملت توگلدر.

نیچهگنه مسئله حقنده اویلاب قاراسهڭ، همان شول «لیس للانسان الا ماسعی» آیت کریمهسی خاطرگه توشهدر. بو آیت نهعمیق بر آیتدر. اگر بو آیتنی یاخشی اویلاساق، قدر مسئلهلرین یاڭلش آڭلاولردن قوتلور ایدك. فرانسورلر، انسان اوزینڭ یازمشینڭ تیمرچیسی بولورغه کیرهك دیلر. انسانغنه توگل، ملتلرده شولایوق. حرکتسز عملسز خدادن یالوار وچیلردن، قولینی باغلاغان یالقاو زارلانوچیلردن مکروه کشی یوق.

نه ایسه انگلیزلر یالقاو بولمادیلر. اون توقزنچی عصر اچنده غیرت، اجتهاد، ثبات سایه‌سنده انگلیز دیموکراتلری وانگلیز تحت اداره‌سنده‌گی ایرلاندیه‌لیلرده بایطاق زور حقوقلرنی آلدیلر. بو گونگی کونده آنگلیه کونستیتوتسیه‌سی ایك هر مشروطه‌لردن برسیدر. صایلاولرغه ایك بای آریستوقرات لوردلر قاتنوشقان کبی، ایك فقیر رابوچی‌ده قاتنوشه‌در. بو ایك مهم مسئله‌در. بو حقوقنه چنلاب مالك بولوب آلغان بر کشیگه تدریجا باشقه هر حقوقنی آلورغه ایشك کیك بولوب آچلادر. ایك مهم حقوق هر مملکتده صایلاو حقوقلریدر.

ایسکیدن بیرلو آنگلیه‌ده مشهور زور ایکی پارتیه باردر. برسی محافظه‌کار(Консерваторъ)لردر. ایکنچی‌سی حریتپرور (Либералъ) لودر. معلومکز هر مملکتده محافظه‌کارلق، هر شیده موجود حالنی صاقلاو طرفدارلغیدر. شونك اوچون بونلرغه صاقلاوچی پارتیه، محافظه‌کار، دیب اسم بیره‌لر. هر مملکتده ایسکیدن قالمه حال (یعنی کیفیت اداره وقانونلر.) اداره باشنده بولغان یوقاری طبقه کشیلری فائده‌سینه یاصالغان بولغانغه، محافظه‌کارلر هر مملکتده، یوقاری طبقه‌نك آریستوقراتلرنك ومال صاحبلرینك منافعینی صاقلارغه، مدافعه ایته‌رگه طرشوچیلر بولادر. محافظه‌کارلر قولده‌غی برکتنی قولدن اچقندرماو طرفنده‌غی کشیلردر. حریتپرورلر، لیبیراللر ایسه بر طوقتامای اصلاحات (Реформа) یاصاو، هر وقت حریتنی کوندن کون نشر ایتوب، مساواتنی کوندن فعلگه چغارو طرفنده‌غی کشیلردر. بونلر یوقاری طبقه‌نك قولنده‌غی برکتنی صاقلاوچی توگل، بلکه برکت ورفاه حالنی ملتنك هر طبقه‌سینه عام ایتو طرفنده‌غی کشیلردر.

مونه آنگلیه‌ده ایك زور پارتیه بو ایکی پارتیه‌در؛ پارلامینت اچنده بولار هر وقت تیگز بولمیلر. صایلاولرده پارتیه‌نك بختینه قاریدر. بر صایلاوده محافظه‌کارلر جیگه‌در، ایکنچی صایلاولرده اصلاحپرورلر غلبه ایته‌در. پارلامینت اچنده قایسی پارتیه‌نك کشیسی کوبره‌ك بولسه مینیسترلر شول پارتیه کشیلرندن صایلانادر. مینیسترلرنك اکثریت بولغان پارتیه‌دن صایلانووی، بر مملکتده اداره‌نك پارلامینتلی بولوویدر. ادارهٔ مشروطه بولو پارلامینتلی بولو توگلدر.

И. Н. Ефремовъ. Предсѣдатель русской группы Международнопарламентскаго Союза.

М-ръ Асквитъ. Англійскій Премьеръ.

Н. А. Хомяковъ. Предсѣдатель Государственной Думы.

Лордъ Уирдэль. Предсѣдатель англійской группы Междупарламентскаго Союза.

На терассѣ Вестминстерскаго дворца (Парламента).

بر مملکتده ادارهٔ مشروطه بولور، یعنی قانونلر ملت وکیللری طرفندن چقاریلور، لکن مینیسترلر پارلامینتده‌غی کوب پارتیه‌دن بولماس. بوڭا مثال گیرمانیه. گیرمانیه‌ده مینیسترلرنی صایلاب قویو، گیرمانیه ایمپیراتوری‌نڭ اختیارنده، اول تله‌سه کمنی صایلیدر، تله‌سه قایسی پارتیه‌دن صایلیدر. لکن آنگلیه‌ده ادارهٔ مشروطه بولودن باشقه هم پارلامینتلیدر. یعنی، تکرار ئه‌یته‌م، مینیسترلر مطلقا پارلامینت اچنده کوبره‌ك بولغان پارتیه کشیلرندن صایلانورغه تیوشدر. بو نیك بولای؟ ـ چونکه پارلامینت اچنده‌گی کوبره‌ك پارتیه‌نڭ فکری مملکت اچنده‌گی خلقنڭ کوبره‌گینڭ فکری دیگان سوزدر.

بو صوڭغی عصر اچنده آنگلیه‌ده بو ایکی پارتیه ئه‌لی برسی، ئه‌لی جیگه کیلدی. ایسکیدن گازیته اوقوب کیلگان کشیلرگه، گلادستون، سالیسبوری اسملری معلومدر. بو ایکی کشی اون توقزنچی عصرنڭ صوڭغی پارتیسنده ئه‌لی برسی ئه‌لی برسی نوبتله‌شوب باش مینیستر بولوب کیلدیلر. گلادستون بر درجه حریتپرورلردن ایدی، سالیسبوری محافظه‌کار ایدی. بوندن اوچ سنه مقدم اداره باشنده محافظه‌کارلر ایدی. باش مینیستر چه‌مبه‌رله‌ن ایدی. آنگلیه‌ده بوندن اوچ سنه مقدمگی صایلاولرده حریتپرورلر غلبه چالدیلر. بوکونده پارلامینتده اکثریت حریتپرورلر. بو صوڭغی صایلاولردن حریتپرورلر اقتدارغه کیچکاچ بو پارتیه‌نڭ باشلغی کامپه‌ل بانه‌رمان باش وزیر بولغان ایدی. لکن اوتکان سنه اول وفات بولوب، آنڭ اورنینه حریتپرورلرنڭ باشلغی بولوب قالغان، آسکؤیت باش مینیستر بولدی. ئه‌لیگنه بزنڭ مجلسده نطق سویله‌گان قارت شول آسکؤیت ایدی. آسکؤیت اورتا بویلی، قالونچه‌غنه، بیك کولوچان توگل، بایطاق اوزون وقویی آق ساچلی، قزغلت چهره‌لی، صاقالی میوغی قرغان، ظاهرا پراستوی طبیعتلی بر قارتدر، سویله‌وی صالماق، کوز قاراونده بر تیران اوزینه اشانو حس ایتیله‌در.

حالبوکه آنڭ رقیب سیاسیسی محافظه کارلر باشلغی بالفور بتونلای باشقه تیپده‌گی بر کشیدر. بالفور اوزون بویلی، قاراراق یوزلی، نحیف بر آدمدر. یوزینڭ هر علامتی غایت اینجه روحلی زکی بر آدم ایکانونی

کورسەتەدر. نطق سویلەو فورمەسی بونکدە صالماق ایسەدە، اوتلی بر طبیعت صاحبی بر کشی ایکانینی بلدرەدر.

XIII

ملی ایرلاندیە پارتیەسی وعملە پارتیەسی.

پارلامینتدە بو ایکی الوغ پارتیەدن باشقە دخی بر نیچە پارتیە باردر، بونلردن مهم بولغانلرندن ایگی گروپپا حقندە بر - ایکی سوز لازم. ایڭ اوّل ایرلاندیە ملتچیلری فراکسیەسی، ایرلاندیە ناسیونالیستلرندن بحث ایتیک. معلومڭز اصل آنگلیە ایکی جزیرەدن مرکب. بو جزیرەلردن برسی اوزی ایکیگە بولینەدر. بریتانیە وشوتلاندیە، ایکنچی جزیرە ایرلاندیەدر. اصل انگلیز اسمندەگی خلق بریتانیە دیگان جزیرەدە ساکن قومدر. اوّلدە شوتلاندیەنڭ بتونلەی اوزینە مخصوص مدنیتی، پادشاهلری بولغان. بو آنگلیە پادشاهلری ایلان شوتلاندیە پادشاهلرینڭ متعدد صوغشلاری آنگلیە تاریخینڭ ایڭ زور بر قسمن آلادر. شوتلاندیەنڭ قادین پادشاهی ماری ستوارت بتون عالمگە معلومدر. نە ایسە، نە بولسە بولغان شوتلاندیە آنگلیە قولینە توشکان. بو کونگ شوتلاندیەدە لسان ومدنیت دین هر بری آنگلیە مدنیت ودینیدر. ایسکی شوتلاندیە لسانی مدنیتلەنوب بیتمەگان، یاکە، تاغیدە طوغریسی انگلیزلەنوب بتمەگان، طاولاردە موژیك آوللرندەغنە قالغان. لکن آلای بولسەدە شوتلاندیە خلقی اوزینڭ طبیعتینی جویماغان، طبیعتلری اصل انگلیز خلقینە قاراغاندە آچغراق اوتکونرەك، کیلەچکدە شوتلاندیەگە سفرمز زماننده بوحقدە بر نیچە سوز یازارم.

اینـدی کیلیك ایرلاندیە احوالینە: ایرلاندیەنڭ حالی بتونلەی باشقە. ایڭ اوّل ایرلاندیە شوتلاندیەگە قاراغاندە بایطاق زمان صوڭ آنگلیەگە قوشلغان. آندن صوڭ ایرلاندیەلیلر هر وقت قاتولیقلقلرینی طاشلاماغانلار. حکومت دینینی نە قدر طاراتورغە طریشسەلردە بو حقدە هیـچ بر اش اشلی آلماغانلر. ذاتا دینینی ملتینی سویگان بر ملتنك دینینە نە قدر تعرض قیلنسە شول قدر حمیت دینیە وملیەسی آرتاغنە باراد.

بوندن یوز سنه مقدم بتون ایرلاندیه‌ده حکومت مأمورلری آراسنده هیچ بر ایرلاندیه‌لی کشی یوق ایدی. ایرلاندیه‌ده بتون منصبلر هر بری انگلیزلر قولنده ایدی. باشقه هر تورلی منصبلرده انگلیز بولغان کبی حاکملرده انگلیزدن ایدی. بو حاکملر آراسنده برده ایرلاندیه‌لی کشی بولماوی ایرلاندیه‌لیلرنك ایك اچلرینی پوشورغان مسئله ایدی. ایرلاندیه‌لیلرنی محزون ایتکان بر، حکم وحاکملر مسئله‌سی گنه توگل ایدی. آندن تاغیده مهمرك یبر مسئله‌سی (Аграрный вопросъ) بار ایدی.

ایرلاندیه آنگلیه قولینه توشکاندن صوك ایرلاندیه‌ده بتون ییرلر انگلیز بایلرینك، لوردلرینك قولینه توشوب بتکان ایدی. بونك نیچوك توشوب بتکانینی بزنك قریم مسلمانلرندن، هم باشقردلردن صورارغه کیره‌ك. آلارده هم آقرونلاب ییرلر باشقه ملت بایلرینك قولینه کیتوب بته‌در، تیز کوندن توركستان اهالیسینك هم ییرلرینك اوز قولندن کیتوب بتکانینی قاراب طوروفننده اوستارو احتمالی باردر. بتون ایرلاندیه خلقی أنگلیز بایلرینك ایگون ایگوب خدمت ایتوچیسی بولوب قالغان ایدی. ایرلاندیه خاقی دیگان بر خلق یوق ایدی. ایرلاندیه دیگان آنگلیه‌نك بر قسمی بار ایدی. آنده‌غی بتون مال واراضی أنگلیز بایلرینك قولنده ایدی. آولده جاهل، نادان وفقیر کاتولیك دینده‌گی ایرلاندیا موژیكلری بار ایدی.

انگلیز بایلری بیك طنچ ایدی. لکن هر بری انگلیز لورد وبایلری قولنده ییر خدمتچیسی کونینه قالغان بیچاره ایرلاندیه موژیكلرینك حالی بیك ناچار ایدی. خدمتچی بولماغانلری أنگلیز ییر خوجه‌لرندن کچکنه ییر کیسه‌گی آریندا‌غه آلوب شونی ایگوب طاماق طویدرورغه طریشه‌لر ایدی.

ایرلاندیه‌ده خلق اورچیگان صایون ییر صاحبلری آریندا بهاسینی آرتدرا بارالار ایدی، اش حقینی آرتدرمیلر ایدی. شولای ایتوب کوندن کون ایرلاندیه کویلیلرینك طورمشی چیتونله‌نه بارا ایدی. فقیرلك نهایتسز درجه‌گه ییتکان ایدی. موژیكلر باری به‌ره‌نگی آشاب طورورغه قالغان ایدی. اوستلرینه کیگان کییملریده قالون کینذر ایدی. اولده ایسکروب بتکان بولا ایدی.

اول زمانده ایرلاندیه‌ده بولغان سیاحلرنك تعریفینه نظرا دنیاده هیچ بر

وقت آول خلقی بو قدر مسکینلك فقیرلك گه قالماغاندر، دیلر. بلکه تیکشروب قاراسه‌ڭ طاغیده‌باردر. آلارغه‌قارشی انگلیز ییر صاحبلر ینڭ او پره‌ؤله‌بوشچیلر ینڭ عدالتسزلکلری تعریفدن‌خارج ایدی. هیچ بر وقت‌حکم ایله‌ن عدالت آلورغه حال یوق. بتون حاکملر انگلیز بولغانغه هر وقت ییر صاحبلر ینڭ سوزینی اوستکه چغارالار ایدی. ییر صاحبلری و آلارنڭ کشیلری موژیکلرگه آچولاری کیلسه آلارنڭ بردن بر صغرلرینی آتوب اوترو کیره‌کمی، اویلرینی اوت تورتوب یاندرو کیره‌کمی، هیچ بر یندن چیرکانمیلر ایدی.

۱۸۲۹ نچی سنه‌گه قدر ایرلاندیه خلقی هیچ بر مأمور یتلرگه کره آلماغان کبی مجلس مبعوثان، پارله‌مه‌نتقه‌صایلاوغه‌ده قاتشمیلر ایدی. لکن ۱۸۲۹ سنه‌ده ایرلاندیه خلقینه صایلاو حقی بیرلگان ایدی. بوده ماتور کوزلری اوچون توگل، بلکه ییر صاحبی بایلارغه دیپوتات بولوب صایلانورغه بر وسیله بولسون اوچون ایدی.

شول صایلاو حقینه مالك بولو ایرلاندیه خلقینڭ تریله‌باشلاوینڭ ابتداسی بولدی.

یوقاریده هم ئه‌یتکان ایدم، ایرلاندیه خلقی کاتولیك دیننده‌در، حالبوکه بله‌سگز، انگلیزلر پروتستانلقنڭ بر نوعیسی آنگلیقان مذهبنده‌درلر. ایرلاندیه خلقی آراسنده دیندارلق واوزلرینڭ پوپلرینه حرمت بیك زور ایدی. دینلرنده اوزلرینڭ امیدسز حاللرینه یکانه بر جوانچ کوره‌لر وپوپلرده اوزلرینڭ دین وملت مدافعلری کوره‌لر ایدی. هر وقت مجبور ملتلر دین علماسینه احترام ایته‌لر وشول علما اطرافینه کیلوب اوقماشالر (بیك یاخشی‌ایته‌لر).

کاتولیك بولسه‌لرده ایرلاندیه موژیکلرندن آنگلیقان پوپلر فائده‌سینه عشر (ایگون برکتینڭ اوندن برینی) جییالار ایدی. بو اوز دینندن باشقه بر دین پوپلرینه کوچله‌ب عشر جییو فقیر ایرلاندیه خلقینه بیك آغر تویوله ایدی. ایرلاندیه صایلاولرغه قاتوشه باشلاغاچ تصادفا بر نیچه اصل ایرلاندیه‌لی دیپوتات بولوب صایلاندیلر. بوحال ایرلاندیه بیچارالرینڭ کوڭلینی کوته‌ردی. آقرونلاب‌عشر توله‌مه‌و اوچون‌حرکتلر کورینه‌باشلادی. اول آراده آرالاوندن برسوزگه اوستا اوقوننه‌ل اسملی یاش آدؤ افات کیلوب چقدی. تورلی ییرلرده جییولر یاصاب‌خلقنی‌وعظلرگه‌باشلادی. اوقوننه‌ل کاتولیك دینینه‌حربت وایرلاندیه

اهالیسنه مساوات حقوقلی تیگزلك تلاوگه اوندی ایدی، بوایسه اول وقت هیچ کوتمه گان حال ایدی. اوقوننه‌ل یاصاغان جمعیتلرگه خلق هر ییرده مکله‌ب جییلا ایدی.

آنگلیه حکومتی بردن حریت اسمینه ایکنچیدن ایرلاندیه خلقندن هیچ بر اش چغار دیب اشانماغانغه بو اجتماع، صوبرانیه‌لرنی یاصاودن منع ایتمی ایدی. بو جمعیتلرده اوقوننه‌ل‌نك فکری آقرونلاب طارالا ایدی. کوب ییرلرده عشر جییارغه کیلگان کشیلرنی قووب ییه‌ره‌لر ایدی. خلق قوتروب عشر جییوچیلرنی هلاك ایتکان یرلرده بولا باشلادی.

اوقوننه‌لنك صوبرانیه، نطق مجلسلرینه (میتینغ) کشی کوب جییلا ایدی. آنك دوبلین شهرنده آچق هواده یاصاغان بر صوبرانیه‌سنده اوتوز بیش مك کشی بولغان ایدی. تاریخده مشهور اوقوننه‌ل عصیان طرفنده توگل ایدی. اول هر وقت ئه‌یته ایکان «بز بر وقت مقصودغه ایرشورمز، جیگارمز، لکن صلح ایلان، ادارهٔ مشروطه وقانون دائره‌سنده‌گی واسطه‌لر ایلان جیگارمز، باشقه واسطه‌گه احتیاج قالماس؛ افکار عمومیه‌نك ئه‌لیکتریکی کافی بولور» دی ایکان. آلای بولسه‌ده آنگلیه حکومتی چدی آلمادی. اوقوننه‌ل‌نی طوتدرب یابدردی. آندن صوك قوتلدردیلر. لکن آخرنده اوقوننه‌ل، صحتی ناچارلانوب، اوزافلامی اولدی. اول اولدی، لکن اسمی شرفی واول میدانغه آتقان فکر اولمه‌دی. ایندی ایرلاندیه خلقنده حریت ومساوات فکری طوغان، بیك ماتور بولوب اوسه‌چك ایدی. هم شول وقتدن باشلاب هیچ اولمه‌دی. حقوق، مساوات، عدالت وترقی فکرلری بر طوغدیمی بونی اولترو هیچ ممکن توگلدر، اوقوننه‌ل اوز ایسه‌ننده‌وك بر بیك زور پارتیه یاصاب اولگرگان ایدی. پارتیه‌سینك اسمی «یاش ایرلاندیه» ایدی. شولای آچیلوب‌غنه بارغانده ایرلاندیه‌ده برسی آرتندن برسی بر نیچه آچلق یللر بولوب بیك کوب خلق اولوب کوبسی آمیریکاغه کوچه‌رگه مجبور بولدیلر، شولای ایتوب بو حریت حرکتی ینه‌دن بر نیچه وقت طوقتاب طوردی. کینه‌تدن بتون ایرلاندیه‌ده ایکی میلیون‌غه یاقین کشی بر نیچه یل اچنده کیموگان ایدی.

١٨٤٨ نچی سنه فرانسیه‌ده ریۋالوتسیه بولغانینی ایشتکاچ ینه ایرلاندیه‌ده فکرلر قوزغالوب ینه بر آز کوته‌ریلوب قاراسه‌لرده اش کوره آلمی بایطاق وقت طوقتاب طوروغه طوغری کیلگان ایدی. ١٨٧٠ نچی سنه‌لرینه طابا حرکت

ینه باش کوته‌ره. ینه بر، ملتپرورلرنی یانینه جیبارلق اوت یوره‌کلی بر کشی ظهور ایتدی. پارنه‌لل دیگان بر ایرلاندیه‌لی، سونمه‌گان باری طومالانوب یاتقان حریت وملیت حرکتینی ینه آلغه چیغاردی.

۱۸۷۵ سنه‌ده پارنه‌لل دیپوتات بولوب لوندونغه کیلدی، بونڭ دیپوتات بولووندن صوڭ انگلیز دوماسنده ایرلاندیه مسئله‌سنه نظر باشقاردی. بوگا قدر ایرلاندیه دیپوتاتلری بولسه‌ده آلارغه انگلیز دیپوتاتلری برده اهمیت بیرمای، تو به‌ن کوره ایدی. سویله‌گانده ایرلاندیه‌لیلرنڭ حمیتندن کوله‌لر، استهزا ایته‌لر ایدی. لکن پارنه‌لل معلومات صاحبی بولووی اوستینه لوندونده تربیه کورگانگه غایت نازك، تمیز ایدی. شونڭ اوچون آنی بتون پالاتا بردنبرگه حرمت ایته‌رگه مجبور بولدی.

پارنه‌لل اوزی جیلوکلرینه قدر خلق طرفنده دیماکرات بولسه‌ده اوست باشینه اهمیت بیره ایدی. هروقت بیك پاك تمیز وماتور کیینورگه طریشه ایدی. چونکه بوگا انگلیزلر اهمیت بیره ایدی. حالبوکه بوگا قدر ایرلاندیه‌لیلر ناچار کیینونی عادت ایتکانلر ایدی. پارنه‌لل نطقلرینده غایت نازك روشده انگلیزلرگه ایڭ آچی حقیقتلرنی ئه‌یتورگه اوستالغی ایلان مشهور ایدی. آنڭ «ایرلاندیه بر کلمهٔ جغرافیه‌ویه توگل بو بر ملتدر» دیگان سوزلری تاریخی سوزلردر. اوقونه‌ل پارتیه‌سی ایرلاندیه‌نڭ بتونلای آیرلووی طرفنده ایدی، پارنه‌لل بالعکس آنگلیه‌گه ملحق قالوب باری ایرلاندیه‌نڭ اوزینه باشقه بر محلی پارلامینت صوراو طرفنده ایدی. پارنه‌لل پارلامینت اچنده هیچ باشقه کشیلرگه قاتشمی طورغان حتی ایڭ حریتپرورلرگه قاتشمی طورغان بر آیرم ایرلاندیه ملتی فرا کسیه‌سی یاصارغه طرشوب شونی یاصارغه موفق بولدی.

شول کوندن باشلاب هروقت آنگلیه پارلامینتنده بو ایرلاندیه ملتچیلرندن مرکب بر فرا کسیه بولا کیله‌در. بو فرا کسیه‌نڭ طرشووی قچقرولری، بو فرا کسیه دیپوتاتلرینڭ نطقلری اجتهادلری سایه‌سنده بو عصر اچنده ایرلاندیه خلقی فائده‌سینه بیك کوب اصلاحلر یاصالدی، حاضرگی کونده هم ایرلاندیه دیپوتاتلری طرشولرندن هیچ طوقتامیلر. بولارنڭ صوراغان مطلبلرینڭ ایڭ مهمی ایرلاندیه‌غه مخصوص بر پارلامینت (هوم رول) تأسیس ایتدرودر. البته

بوڭا مالك بولغاچ بوتەن قالغان داخلی اشلر آسات اصلاح ایتلەچکدر.

انگلیز پارلامینتنڭ موندن باشقه مهم پارتیه عمل پارتیەسی (Labour parti) دیگان پارتیەدر. بو پارتیه اسمندەنوك بیلگلی عملەدن مرکب، بزنڭ دومادەغی Трудовая группа کبی بر پارتیەدر. ذاتا بزنڭ Трудовая группа دیگان اسمنی بو پارتیەنی روسیەدە تأسیس ایتوچی آلادیین هیچ شبهەسز شول انگلیز پارتەسینڭ اسمندن ترجمه ایتکان ایدی. آلادیین بیك کوب سنەلر آنگلیەدە طورغان، خصوصا شول عمل پارتیەسی کشیلری آراسندە قاتوشقان ایکانی هر کمگه معلومدر.

بو اشچیلرنڭدە صایلاوغه قاتشولری بیك کوبدن توگل، بولاردە کوب زمان صوراو، قچقرو، صوبرانیەلر آراسندەغنه صایلاو حقلرینه باروب یتدی. تاریخ سیاستنی تلەسەڭ گنه قایسی زماندە، تلەسەڭ گنه قایسی مملکتدە تیکشورسەڭ، تیکشور هر بیردە بر حقیقت کوزگی کبی ظاهردر؛ بو حقیقت بوندن عبارت: حریت وحقوقلرنی بردە صورامی قچقرشمای آلوب بولمی. بردن برگنه قچقروبدە اش چقمی، اوزاق زمان، ثبات ایلە، بلوب قچقرورغه کیرەك، ثبات غیرت بولدیمی تلەگان حقوق، تلەگان حریت، مساوات آلنمی قالمیدر. ئەلیگنه ایرلاندیەلردن بحث ایتکان ایدم. ایندی آنگلیه رابوچیلرندن بحث ایتەمز. بو ایکی طائفه هر ایکیسی عین واسطەلر، عین ثبات ایلەن مساوات حقوق امر مقدسینه واصل بولدیلر. آنگلیه اشچیلرینڭ حقوق نامنه بولغان مجادلەلرنی یازارغه طوتنسەم بو باب زورایور، ایکنچیدن سزدە آرورسکز. توقتیق؛ لکن شول قدرسینی ئەیتەم: آنگلیەنڭ صوڭغی عصرگی حیات سیاسیەسینڭ ایڭ مهم واقعەلری صایلاو حقوقلرینی آرتدرو حقندە بولغان مجادلۀ معنویەلردر. بو عصر ایچندە صایلاو قانونی ۲-۳ مرتبه اوزگارتلدی. ۱۸۳۲دە، ۱۸٦۷دە. صوڭ اوزگارتو ۱۸۸۵دە واقع بولدی. بو قانون بوینچه صایلاوغه مالك بولورغه یورت صاحبی بولو، یاخود یلندە یوز روبلە چاماسی کڤارتیر تولەو یتەدر. کورەسکز آنگلیەدە ئەلی هیچدە عمومی صایلاولر یوق. لکن حاضر آنگلیه پارلامینتندە شاقتی قوّتلی عملە پارتیەسی بولغان کبی، مملکت ایچندە هم کوندن کون عملە پارتیەسینڭ اهمیتی آرتا بارادر. آنگلیەدە عملە جمعیتلری بتون دنیادە ایڭ بای عملە جمعیتلریدر.

XIV.

توبه‌ن پالاتا رئیسی خانه‌سنده قوناقده. آنگلیه قادینلرینده سیاستدن خبردارلق روسیه‌گه نظرلری.

بو کون ساعت بیشده توبه‌ن پالاتا یعنی آنگلیه‌نڭ اهالی طرفندن صایلانغان مجلس مبعوثانینڭ رئیسی چایگه چاقرغانینی یازغان ایدم. رئیسنڭ خانه‌سی پارلامینت بناسنده؛ غایت مکمل زور - زور بولمه‌لردن مرکب بر کؤارتیر، بو کؤارتیرده‌گی زینتلرنی، کارتینالرنی تعریف ایتوب طورمیم، لکن شول قدرسینی ئه‌یته‌م: استینادە قیمتلی کارتینه‌لرنڭ کوبلیگی، خانه‌نڭ هر طرفینڭ غایت نچکه بر ذوقغه موافق توشه‌لگانلیگی خانه‌گه کرگاچوك کوزگه توشه ایدی. معلومکز لوندونغه کیلگاندن بیرلی بو بزنڭ برنچی خصوصی خانه‌غه کروومز ایدی. بناً علیه هرشیگه دقت ایته ایدك. مین کیچه کیچ بر خانه‌ده بولسامده بو خانه بر عادی انگلیز خانه‌سی ایدی. بو ایسه آنگلیه‌نڭ زورلرندن برینڭ مسکنی‌در. خانه‌گه کرگاچ بزنڭ ایله‌ن برابر بولغان لوردڤیرده‌ل هر برمزنی رئیس خاتونینه صوکره قزینه طانشدردی، تقدیم ایتدی. رئیسه غایت سربست فرانسوزچه سویله‌شه، قزی طاغیده یاخشی سوبلی ایکان. رئیسه‌گه هر برمزنی تقدیم ایتوب بترگاچ، قبول سالونده هر برمز تورلی طرفقه طارالدق. سالونده قرقدن زیاده دامالار وبو قدر ایرلر بار ایدی. قوناقلر همان کیله ایدی. لورد - ڤیرده‌ل بزنڭ روس دیپوتاتلرینی کشی آراسندن ازله‌ب طابوب، ئه‌لی برمزنی، ئه‌لی برمزنی قوناق دامالارغه تقدیم ایته ایدی. مینی هم طابوب بر داماغه تقدیم ایتدی. تیزگنه ئه‌یتکانده دامانڭ فامیلیاسینی ایشتمه‌سه‌مده سویله‌شورگه طوتندم. مادام تمام مکمل فرانسوزچه سویلی. دوماده نیچه مبعوث بولغانینی، نه‌قدر پارتیه‌لر بولغانینی پارتیه‌لر آراسنده‌غی فرقلرنی صورادی؛ بو سؤاللرنی سوز یوغنده سوز بولسون دیب‌گنه صورلغانغه اوخشامی ایدی، بله‌سی کیلوب صوراغانغه اوخشی ایدی، هر سؤالینه تفصیلاتقه کرماینچه بر اجنبی آڭلارلق روشده ایتوب جواب بیردم. سویلاشه طورغاچ مینم روسیه‌نڭ قایسی طرفلرندن مبعوث ایکانمنی صورادی. قایدن ایکانمنی ئه‌یتدم. زاگرانیتسه‌ده روسیه جغرافیاسینی بیك

طومانلی بله‌لر. قزاندن دیدم؛ قزان ایسه ۋولغا نهری بوینده بر شهردر دیدم. بوده یتمه‌دی؛ اورال طرفلرندن دیدم. آلای سیبیرگه یاقن دیدی. بیك یراق توگل تیمر یول ایلان ایکی کونلك یول دیدم. مسلمان ایکانمنی ئه‌یتورگه طوغری کیلدی، مسلمان هم تاتار دیدم. آڭا مادام فوق‌العاده عجبسندی. مین تاتار خلقینی بتونلای باشقه تورلی تصور ایته ایدم، دیدی. تاتارلر همه‌سیده سزنڭ کبی مدنیتلی‌می دیدی. اوقیغانلری تربیه کورگانلری هر بری میندن مدنیتلیره‌ك دیدم. آلای بولسه‌ده عجبله‌نوندن طوقتامی ایدی.

سزنی نیچك تاتار دیب بلورگه کیره‌ك، سزنڭ فرانسوزچه سویله‌وگز بر فرانسوز کبی فلان، دیگان بولوب، بر طاقم مدحلرگه کروب کیتدی. بو آرتق مدحلرگزدن متأثرمن دیدم، ماقتاغانغه قارشی مینده آنی ماقتادم. مینده آنڭ فرانسوزچه سویله‌وینه چنلاب، تحسین‌ایتکانمنی بلدردم.

مینم سویله‌شووم عجب توگل، دیدی، مین کچکنه‌دن فرانسیه‌ده تربیه ایتلدم هم بو کونده بزنڭ ایمینیه‌مز فرانسیه‌ده لوار نهری بوینده، دیدی. هر سنه ایکی اوچ آی فرانسیه‌ده اوتکاره‌مز، بتون خادم وخادمه‌لریمز فرانسوز بولغان کبی، بتون یوروشکان کشیلریمز هم کورشیده‌گی شاطو صاحبلری فرانسوزلردر، دیدی. مینم ایرم بیك قوناق سویه‌در، اگر فرانسیه‌گه کیلورگه طوغری کیلسه، بزگه رحیم ایتگز، دیدی. جای کونی بیك کوب قوناق بولادر دیدی. تیزدن مینم ایرم هم بونده کیله‌چکدر. مین سزنی ایرمگه طانشدریم، دیدی. مین سزنڭ ایله‌ن اوزاق سویله‌ب کیتدم، سزگه بوته‌ن کشیلر بله‌ن طانشو مطلوبدر؛ ئه‌یده‌گز مین سزنی بره‌ر کشی بله‌ن طانشدریم دیدی. یاقینده‌غنه طورغان بر داماغه تقدیم ایتدی، مادام‌مونه سزگه بر تاتار دیپوتاتی تقدیم ایتم، دیدی.

بو دامادە فرانسوزچه یاراسی سویله‌شه. بو داما لوندون حقنده‌غی فکرلریمنی صورادی. برده ریاسز ماقتادم. درست، لکن سز بولای سیاحتده بزنڭ مدنیتنڭ ماطور طرفلرینی‌غنه کوره‌سگز؛ بزنڭ مدنیتنڭ بیك کوڭلسز طرفلریده بار، دیدی. لوندونده‌غی فقرانڭ دهشتلی حالندن بحث ایتدی.

مین بو حقده برگنه تورلی‌ده فکر سویله‌ودن قاچدم. قوناقنڭ وظیفه‌سی

کوڭلسز طرفلرغه کوز یومو، کورمه‌گان بولو توگلمی؟ بوندن سیاست که کوچدی. سزنڭ دوما نیندای اصلاحلر یاصادی دیدی. ینه قصقه ایتوب طکلاوچی آرماسلق ایتوب بر — ایکی مهم قانون‌دن اوسته‌نگنه بحث ایتدم، مادام آنگلیه‌ده بو کونلرده هر ایکی پالاتاده قارالاچق بیر نالوگندن بحث ایتدی. بز خلق‌غه اهالیگه فائده‌لی بر نالوغ کرتورگه طریشه‌مز، دیدی.

قادین بو نالوگنڭ نیدن عبارت ایکانینی یاخشی‌غنه آز عبارت ایله‌ن آڭلاتدی. ذاتا مسئله‌نی بله ایدم. بو ایکی قادیننڭ سویله‌شولرینده بر شی دقتمنی جلب ایتدی. قادینلر هر ایکیسی سیاستدن یاراتوب بحث ایته‌لر، هم آڭلاب سویله‌شه‌لر. بحثلری عادته فرانسیه وروسیه‌سالونلرینده‌غی داملارنڭ پولیتیکادن بحث ایتولرینه اوخشامی. درست، بونلر سیاسی کشیلرنڭ جماعتلریدر. لکن مین فرانسیه‌ده هم روسیه‌ده بایتاق دیپوتات قادینلرینی طانیمن. بولارنڭ پولیتیکادن بحث ایتولری بیك سطحی بولادر. حتی بعضا نه داخلی نه خارجی سیاستدن برشی آڭلاماغانلقلری بله‌ن بر نوع نزاکت کورسه‌تکانلریده بولادر.

بز بولای سویله‌شوب طورغانده برنچی سویله‌شکان داما اوزینڭ ایرینی آلوب کیلوب طانشدردی، اسمی میستر په‌ری، برنچی پالاتاده دیپوتات ایکان. صوڭره بلدم پالاتاده یاریسی‌غنه قوهٔ نطقیه‌گه مالك بر دیپوتات ایمش، میستر په‌ری مینی بیك قاطی فرانسیه‌ده‌گی شاطوشینه جایگه قوناقغه چاقردی. جماعتی لوندونده بولغان مدتده خانه‌لرینه کیلورگه اوتندی. قبول کونلریمز پنجشنبه کونلریدر، دیدی. بو قادین ایرینی آلوب کیلوب تقدیم ایتکانده ایکنچی داماده بزنڭ یاقندن کیتمه‌گان ایدی.

میستر په‌ری مینم ایله‌ن کورشوب کیتکاچدن، ینه بو داما کیلدی. مین سزگه ئه‌یتورگه اونوتدم، اگر لوندونده وقتده مینم قبول کونلریمده بیورسه‌ڭز زیاده ممنون بولورم. یوقسه آبرم مجلسکه دعوت ایته‌رگه جسارت ایتمیم، چونکه بله‌م سز فوق العاده مشغولسگز، هر کونگز هر ساعتگز آلدن تعیین ایدیلوب بترلگان، دیدی. اگر قبول کونلرینده کیله آلماسه‌ڭز، باشقه بر بوش بولغان کونگزده رحیم ایتگز. اویله‌دن صوڭ ساعت ایکیدن بیشکه قدر خانه‌ده بولام؛ دیدی. وآدریسلری یازلغان ایرینڭ ۋیزیت کارته‌سینی بیردی.

شول ساعت اوقودم: بیرول، ایرلاندیه اشلری نظارتی مینیستری، دیگان ایدی. آڭلاندیکه بوخاتون برمینیسترخاتونی ایکان. بوندن صوڭ بو دامامیندن آیرلدی.

معلومڭز بر سالونده بر کشی گه طوغری کیلوب سویلاشه باشلاب اوزاق طورو مقبول توگلدر، بر آز سویلەشکاچ آیریلورغه لازم بولادر. اگر سویلەشوچیلردن برسی داما بولسه، هر وقت داما آیریلوب کیتەرگه تیوش بولادر. چونکه ایر کشی دامانی طاشلاب کیتو آدابکه مغایردر.

اگر بر سالونده طانیشوب سویلەشوچیلر ایکیسیده ایر کشی بولسه، بر آز سویلەشکاچ هر ایکیسی بیك اوستا ایتوب آیریلوب کیتەلر، یا مکالمەنی اوستا کیسەلر. یا برسی ئەیتە: سزگه باشقه دوستلرڭز ایلەن سویلەشوڭزگه مانع بولمیم، دی.

بو أدب معاشرت مینم فکرمده بیك موافق، چونکه، شبهەسز، بتون قبول زماننده برگنه کشی بلەن سویلەشوب اوطرودن بر نیچه کشی ایلەن سویلەشو کوڭللیرەك هم قزقیلرەقدر.

ایرلاندیه مینیستر ینڭ خاتونی مادام بیرول ایلەن سویلەشوب طوقتاغانده ایبدەشلرمدن بارون کرودنەر استروۋه کیلدی. میندن صورادی: غ. مقصودف بزنڭ روسیه سفیری (پاسولی) خاتونی ایلەن طانشدڭزمی؟ دیدی. یوق دیدم. یاقن آلوب باروب مادام بەنکەندورفغه تقدیم ایدی.

مادام دوماغه حرمتینی اظهار ایتدی؛ بوتەن آرقاداشلرڭزغەده سویلەدم، وطنم معبوثلرینڭ آنگلیه گه بو روشده کیلولری ایله فوق العاده افتخار ایتەم. بونلر امید ایتلمه گان حاللردر، دیدی. لوندون حقندەغی فکرمنی صورادی. صوڭره دیدی: مین سزنڭ اون بیش کونلك پروغرامڭزنی قارادم. کیچکی طعاملرڭز هر برسی تعیین ایدیلوب بتکان. لکن بوش قالغان اویله طعاملرڭز بار، رجا ایتەم، بر کون بوش بولدیڭزمی، ریستورانده یمك یمەڭز، طوغری سفارت خانه گه رحیم ایدڭز، قپومز آچق، تاریلکەلرڭز حاضر بولور، دیدی. تشکر ایتدم. بو سوزلردن صوڭ برەر داما بلەن طانیشدریم‌می؟ سز مونده هر کمنی طانمی طورغانسڭز، دیدی. کیلگز بیری مین سزنی لوندوننڭ ماتور خاتونلرندن برسی ایلەن طانشدریم، دیدیده مادام لەغ نامنده بر دیپوتات خاتونی بلەن طانشدردی.

مادام لەغ اصل ایرلاندیەلی ایمش. هم حقیقتده غایت جمیله بر خاتون ایکان، قویو صاری ساچلری، زور عقللی کوزلری. بتون سیماسنده طارالغان ذکا وجمال هر کمنڭ دقتینی جلب ایته ایدی. مادام لەغ هم بیك ماتور فرانسوزچه سویلەشه؛ کچکنەدن فرانسوزچه سویلەشوب اوسکان ایمش. آندن ماعدا بیك یش ایتالیەده وشۋیتساریەده بولا ایمش. مادام لوندون‌نڭ سالون ومسامرەلر حیاتندن بحث ایتدی. لوندون‌ده بو زمان تام مسامرەلر زمانی بولغانغه هر کون بر نیچه یېرده بولورغه طوغری کیلەدر، دیدی.

بو مسامره وسالون حیاتی پیتربورغده بیك مودادەمیدر، دیدی. سز بو حیاتنی یاراتەسکزمی، دیدی. پیتربورغده هم بویله بر حیات بولغانینی لکن بز دوما اعضالاری موڭا اشتراك ایتەرگه وقتمز بولماغانینی سویلەدم. مادام لەغ دیدی: بزده دیپوتاتلر ممکن بولغان قدر بو حیاتقه (Свѣтская жизнь) گه قاتشورغه مجبوردر دیدی. سالونلردن بتونلەی قاچقان دیپوتات وحشی صانالادر، دیدی.

بو آراده قوناقلار کیلوب بتکان‌ایدی. قبول سالوننڭ چای اچو بولمەسینه چقدق. چای بولمەسی بیك زور بر زال، زالنڭ تورنده زور بوفیت، بوفیت اوستنده بیك کوب چاشکه وبر طاقم یمك نرسەلری حاضر، هر کم، تلەگان کشی، باروب چاشکه آلوب خادملرگه بیرەده خادملر تلەوگگه قاراب کوفی چای یه شیکولاد صالوب بیرەلر.

مونی تعریفدن مقصودم، بو کبی زور قبوللرنڭ نیدن عبارت ایکانینی بلدرودر. بو کبی زور قبوللر پیتربورغده، بیرلینده پاریژ هم مونده لوندونده هم بر روشدەدر. بیك کوب خلق کیلوب جیولا، هر بری آیاق اوزره طوروب بر بری ایلەن طانیشه، سویلەشه صوگره بر بولمەده چای شیکولاد حاضرلەنگان بولادر، کیچ بلەن بولسه آزراق آشی طورغان صووق نرسەلرده بولا. چای بولمەسنده مادام لەغ هم اوزینڭ قبول کونینی آدرسینی بیروب میندن آیرلدی. موندن صوڭ یانیمه یافن کیلوب، استاخوۋیچ مادام لەغ ایلەن طانیشدرومنی اوتندی. طانیشدردم.

چایمنی اُچوب بتردم. اول آراده آرقاداشلرمدن برسی کیلوب هایدی قایته‌مز دیدی. هم کورینه‌که کشیلر کیتکالی باشلاغان ایدی. خانه صاحبه‌سی ایله‌ن هر بریمز آیرم کوروشدك. خانه خواجه‌سی اوزینك کتبخانه‌سینی واش کابینیتنی کورساتدی، بر آز برنچی پالاتانك تنظیماتینی کورسه‌تدی، بوندن صوك کورشوب قایتوب کیتدك.

بو قدر سویله‌شولر کورشولر، بو قدر تورلی تأثرلردن صوك بیك آرغان ایدك. مین بو کون بر بیرگه‌ده بارمادم. تله‌گان کشیلرگه ایکی بیرده آقشام طعامینه دعوت بار ایدی. بعض آرقاداشلر ایله‌ن توشکان مهمانخانه‌مزده گنه یمك یید کده، یاتارغه اویلادق. لکن تیزگنه یاتو ممکن بولمادی.

بر طاقم گازیته‌چیلر تورلیمزنی تورلی یاقدن سؤاللر ایله‌ن کومه‌لر ایدی. ساعت طوقزلرده آشقه کیتکان کشیلرمز هم قایتدی. بولار قایتقاچ هر بریمزنی مدبرلر برگه مخصوص قویلغان سالونغه جیوب ایرته‌گیسون کوره‌چك نرسه‌لرنی وبولاچق مجلسلرنی آڭلاتدیلر. نه وقت قایده جیولو لازم بولاچغینی بلدردیلر. صوڭره بولمه‌لرمزگه چیکلدك. بولمه‌لرمز ماتور، اوڭغای، جایلی، کاراۋاتلریمز یال ایتو اوچون موافق ایدی.

XV.

لوندونده اوچنچی کون. بریتانیه موزه خانه‌سی. کتبخانه وبونك زورلغی. ۲میلیون کتاب، مصر و آثوریه مدنیتی. بونلر حقنده‌غی دوشونجه‌لر. زمان حاضر مدنیتینه ارتباط.

بو کون ایرته طورغاچوق آفتوموبیللر ایله‌ن ینه شول کورسه‌تورچی افندیلر ایله‌ن لوندوننك مشهور بریتانیه موزه‌خانه‌سینی قارارغه باردق. بریتانیه موزه خانه‌سی موزه خانه‌گنه توگل. بوکونده بو بنا داخلنده هم بر موزه خانه هم بر کتبخانه موجوددر. هم موزه‌خانه‌سی هم کتبخانه‌سی دنیانك بوکبی مؤسسه‌لرینك ایك زورلریندندر، خصوصا بو موزه‌خانه دنیانك ایك زور وبای موزه‌خانه‌سیدر. بونداغی قدر آثار عتیقه، اشیای تاریخیه هیچ بر بیرده یوق ایمش.

ایڭ اوّل بزنی کتبخانه زاللریندن برینه آلوب کردیلر. بو توماس غرانیۋیلل (Thomas grenvill) دیگان کشی طرفندن هدیه ایتلگان کتبخانه ایمش. بو بولمه‌ده ۲۰٬۰۰۰ دن زیاده کتاب بار. دیوارده شورلکلرده‌گی کتابلردن باشقه ئه‌لله نی قدر یازمه‌لر، اوسته‌للرده‌گی اشکافلرده کورینوب طورا ایدی. بوندن اوزوب، یازمه آثار بولمه‌سی دیگان بولمه‌گه چقدق. بو دائره‌ده تزیلگان پیالا یاشچیکلر اچنده دنیاده مشهور کشیلرنڭ قوللری ایله‌ن یازیلغان آثار طولغان. مشهور لوته‌ر، قالۋه‌ن، حکیم باکون، خیالی بر دارراحت، اوتوپیه، فرض ایتوب یازغان توماس مور وس، مشهور فرانسوز حکیم و ادیبلریندن ۋه‌لته‌رلرنڭ یازولرینه دقت ایتدك. بونلردن باشقه هم بیك کوب یازمه‌لر موجود ایدی. بوندن صوڭ بر اشکافده آنگلیه پادشاهلرینڭ یازولری ایدی. باشقه بر اشکافده مشهور حکومت اصحابینڭ یازولری ایدی. خلاصه بو بولمه مشهور کشیلرنڭ یازولری ایله طولغان ایدی.

بوندن باشقه بر کتاب بولمه‌سینه کیلوب چقدق. بو قرال کتبخانه‌سی دیب آتالا ایکان. یوقاریده‌غی بولمه‌نی توماس بیرگان کبی بو بولمه‌ده‌گی کتابلرنی آنگلیه پادشاهلرندن ژورژ ثالث هدیه ایتکان ایکان. بو بولمه‌ده سیکسان مڭ کتاب بار ایمش. بوندن اوزوب کتبخانه‌نڭ قرائت بولمه‌سی دیگان اوقو زالینه کیلوب ییتدك. اوقو زالی برنچی قاتده. بو زال بر زور توگاره‌ك زال. بو زالنڭ قطری ۴۳ میترو ایمش، بیوکلیگی ۳۲ میترو (آرشین) چاماسنده ایمش. ۳۶۰ کشی راحتلنوب اورناشوب اوقورغه اورندقلر حاضر. کتبخانه ناظرینڭ اوسته‌لی اورتاده کوته‌ریلوب یاصالغان بر ییرده. بونڭ اطرافنده کتبخانه‌ده بولغان کتابلرینڭ فهرستی کاتالوگی تزیلگان.

بو کاتالوگ اوزیگنه ایکی مڭ جلد بولادر. شوندن چامالاب بو کتبخانه‌ده نه قدر کتاب بولغانینی بلورغه ممکن بولور.

بو زالنڭ اوزنده ۲۱٬۰۰۰ چاماسنده ایڭ مستعمل کتابلر طورا ایکان. بوندن قالغان کتابلرنی‌ده صوراغان کشیگه بیك تیز طابوب کیتره‌لر، دی. کتاب صاقلانه طورغان اسکلادلرغه توشمه‌دك.

بو کتبخانه‌ده باری نه قدر کتاب بولغانی کشی اشانورلق توگل: باری ایکی

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ

میلیون کتاب بار ایمش! ایکی میلیون جلد توگل، ایکی میلیون اثر! هر سنه بوندن باشقه ۳۰،۰۰۰ چاماسنده کتاب آرتوب طورا ایمش. آلای بولسه‌ده بو کتبخانه فرانسوزلرنك «کتبخانهٔ ملیه» دیگان کتبخانه‌لرندن کچره‌ك ایمش. فرانسوزلرنك کتبخانه‌لرنده کتابلرنك عددی بوندن دخی آرتق، بر وقت پاریژ نك کتبخانهٔ ملیه‌سنده اسلام کتابلری قسمینی زیارت ایتوب عرب، فارسی وتورك، اوچ اسلام تلنده اوتوز مگدن زیاده کتاب ویازمه‌بولغانینه حیران بولغان ایدم. بریتانیه موزه خانه‌سنده‌گی کتبخانه‌دن استفاده ایتو وآنده باروب، یوروب تدقیقات یاصاو هر کمگه ممکندر

اوقو زالینه کروب اوقورغه اذن آلو اوچون، یکرمی برياشده بولورغه کیره‌ك، باش کتبخانه مدیرینه بر عریضه یازوب صوراو کیره‌ك کتبخانه کشیلرندن بر بر کشی طرفندن تقدیم ایتلو لازم، بولا ایمش. بو شرطلر بولغانده صوراوچیغه بر کارتوچکه بیریله‌در. بو کارتوچکه‌غه مالك بولغان کشیگه هر کون باروب اوقو زالنده اوقو، تله‌گان بر کتابنی صوراب آلوب، استفاده ایتو، تله‌گان قدر تدقیقات علمیه یاصاو ممکندر. بوندن باشقه شولوق کارتوچکه ایله‌ن گازیته‌لر زالینه هم کرورگه ممکن بولادر.

بز کروب بو اوقو زالینی قاراب یورگانده بایطاق کشی اوقوب اوطورا ایدی. بو اوقوچیلرنك هر برینك آلدنده بر نیچه کتاب، دفترلر، هر بری کتابقه چومغان. قایسی اوقی اوقیده، آرا تیره دفترینه بر نرسه قید ایتوب آلا. بز اوسته‌للر آراسندن اوزوب کیتکانده، کوبیسی کوته‌ریلوب‌ده قارامی. قایسیلری کوته‌ریلوب قاراب هیچ التفاتسز بعید بر نظر ایله‌ن بزنی تگه‌لیلر ایدی. گویا قاراب‌ده بزنی کورمیلر. فکرلری قوهٔ دماغیه‌لری، اوقودیقلری کتابلرینك اونلره آچدیقی عالمنك محورینه باغلانغان ایکانی ظاهر ایدی. اونلرنك او آنده بولندیقلری افق فکریلرنده نه بز، نه کتبخانه، بلکه نه‌ده لوندون بار ایدی. بو نظرلر فوق‌العاده موجب حرمت نظرلر ایدی.

اوقوچیلر هر بری جدی کشیلر بولورغه تیوش، کوبسی یاش کشیلر. ایيون آیينك اسسی کونلرنده کتبخانه‌لرده اوطورمق بیوك بر جدیت زور

بر حب علم بولووینه شهادت بیره‌در. شول اوقوب اوطورغان کشیلر آراسنده بایطاق یاش یکت بایطاق خاتون وقزلر بار ایدی. بولارده هم عین جدیت، عین اهتمام. خاطریمه، کیچه کورگان هایدی پارکده‌غی بیزه‌نگان خاتونلر، معنی‌سز ماقطانچاق داملار کیلوب توشدی. فکرا بو جدی پراستوی محب علم خاتونلرنی، اسراف وتلذذاتدن باشقه بر شیدن خبری بولماغان هایدی پارکی ماتور آرابالرده قوپشیلانوچی خاتونلرغه قیاس ایته ایدم. بو چاغشدروندن صوڭ کتبخانه‌ده‌غیلرینه حرمتم نیقدر آرتسه، هایدی پارکده‌غیلرینه عدم رغبتم شول درجه‌ده قوّتلەنه ایدی.

بو زالدن چیقوب، هیکللر زاللرینه کیلدك. بونده کورگان یونان وروما تاریخینه متعلق بتون هیکللر واستاتویه‌لرنڭ تعریفینه کرشمیم، بو سقولپتورا قسمی دنیانڭ ایڭ زنکین بر کولله‌کسیونی ایمش.

چونکه بونده‌غی هیکللر بری برندن مهم، بری برندن ایسکی‌در. هر بری حقنده تاریخینه آشنا بولغانده برچوق معلومات مفیده چیقارمق ممکندر. یونان وروما تاریخلرینه آشنا بولاسی کیلگان کشیگه بو موزه‌خانه‌نی زیارت بو یولده ایڭ قولای واسطه‌لردن بریدر. یونان وروما مدنیتلری حقنده کتابلردن آلنغان معلومات بو موزه‌خانه‌نی زیارتدن صوڭ بر درجه کوز آلدینه کیلگان کبی بولاچغنده هیچ شبهه یوق.

مصر، آثوریه تاریخینه عائد زاللرده هم عین حال. گویا مصر آثوریه تاریخی کوز آلدینه کیترلگان کبی بولادر. بومصر تاریخنه عائد نرسه‌لرنڭ کوبلیگی هیچ عجب که قالماسلق توگل. بزگه بو زاللرنی کورسه‌توب یوروچی پروفیسور مصر فرعونلرینڭ هر برینی اسملری بله‌ن آتاب هر نرسه‌نڭ قایسی فرعون زماننده قالغان ایکانینی بیان‌ایته. بو کورسه‌توچی، فرعونلرنڭ اسملرینی قای وقت یاشاگانلرنی شوندی تیز یگللك بله‌ن سویلی که گویا آلار برله‌ن شخصا طانش بولغان دیرورسڭ. بو زاللرده تاریخ میلادیدن اوچ مڭ سنه اوّل بولغان احوال و کشیلرگه عائد آثار بیك کوب ایدی. بو قدر تسلسل سنوات عقللرنی حیرتده قالدرا ایدی.

آثوریه مدنیتینه عائد شیلردن هم بیك دقتمزی جلب ایتکان نرسه‌لر

كوب ایدی. بونده ایكٔ خاطرمده قالغان آثوریه پادشاهلرندن ساردا ناپال دیگان پادشاهنكٔ كتبخانه سیدر. معلومكز بو خلق طورغان زمانده حاضرگی یازو بولماغان هم كاغدده بولماغان. آثوریه و نینؤیه خلقی كیرپچلرگه ئه‌لله نیندی تشلی، تشلی علامتلر ایله‌ن یازالار ایكان. بو یازوغه روسچه (Клинообразныя письмена) دیلر. بو یازو ئه‌لله نیندی چویلرگه اوخشیدر. بو كونده بو چویلرنكٔ نیندی حرف و سوزگه اشاره ایكانینی یاؤروپا علماسی اجتهاد ایتوب كشف ایتدیلر. مصر یازیسی ئه‌روغلف‌لر كشف ایتلگانی كبی بو یازو هم بو كونده اوقولغان. مونه حاضر كوز آلدمزده‌غی بو كیرپچلرده‌گی صزقلرنكٔ هم معنی‌سی اوقولغان، مضمونی بو كونگی انگلیز تلینه ترجمه ایتلگان. بو كتابلرنكٔ (كیرپچلرینكٔ) كوبره‌گنده تاریخی واقعه یازلغان ایمش. قالغاننده دعالق و مناجاتلر ایمش. هـر خلق‌نكٔ دعاسی و مناجاتی بار. بنی بشرنی تله‌سه‌گنه قایسی عصرده آل، تله‌سه‌كٔ قایسی اقلیمده بولسون بونكٔ اوزینه مخصوص دینی دعالری و مناجاتی بولمی قالمیدر. بنی بشرده حس دینی طبیعی بولغان كبی، عالم سموات ایله‌ن اوزینكٔ مناسبت روحانیه‌سینی ادراكده جبلیدر. دنیاده بنی بشر بولغان مدتده دعاده و تضارعده تزله‌نوب روحینی عالم سمواتكه كوته‌رگان كشی‌ده هر وقت بولور. بنی بشرنكٔ حیاتینه روح بیرگان انسانی اوزینی اوزی قاشنده كوته‌رگانده، تقدیس ایدن بر شی بولسه بوده دینداراقدر. بر ملت نیقدر روحا متعالی ایسه او قدرده دیندارلق حسی هم قوّتلی بولادر. شبهه یوقكه بو كوز آلدمزده‌غی كیرپچگه یازغان وقتده آثور خلقینكٔده بونلرنی اوگره‌تكان كشیلری، اگر تعبیر جائز ایسه اوزلرنچه مرشد و نبیلری بولغاندر.

بوندن صوكٔ ینه مصر و آثوریه مدنیتینه بر نیچه دائره‌نی قاراغاچ، قایتورغه وقت دیدیلر. چقدق. اوچ ساعت چاماسنده دوام ایتكان بو مشاهدات تاریخیه هر قایوه‌زنكٔ فكرلرینی تاریخ‌نكٔ ایكٔ یراقده‌غی دوره‌لرینه چیگرگان ایدی. فكرلرمز سادا ناپال و بختنصر، فرعونلر، یونانستان و روما احواللری تیره‌سنده ئه‌یله‌نه ایدی. بزدن نیچه مكٔ سنه‌لر اوّل انسانلرنكٔ یاشاغانی، آلارنكٔ اوزلرینه مخصوص نیندی زور مدنیتلر

تأسیس اینکانلکلری، بو مدنیتلر هر بری، بری آرتندن بری یغلوب بو قوملر هر بر یوغالوب بونلرنك یرینه حاضرگی عالم، حاضرگی مدنیت، حاضرگی بشریت وجودگه چققانی انسانی بیك قزق اویلرغه توشوره ایدی. کم بلسون، بو کون دنیانك بیك هوالانغان مدنیت وکولتوراسی‌ده بر کون بولور شولایوق تاریخی بولوب قالور. بزگه بو کون یونان خرافاتی، معبودلری نه قدر قزق طویولسه، بو آثوریه کیرپچلرینده‌گی یازولر نه قدر آرتده قالغان کبی بولسه، بزنك مدنیت‌ده استقبالده‌گی یاکا بنی بشرگه شولایوق آکلاماسلق، شولایوق آرتده، مدنیتسز کبی طویولور. بزگه یونان وروما مدنیتلرینك کوب جهتی کولکی، آکلانماسلق ونا معقول کبی کورینسه، بزنك بو کونگی مدنیتنك هم کوب جهتی استقبال کشیلرینه اوقدر کولکی نا معقول، و آرتده بولوب کورینور.

هر بریمزنك فکرلرمز عالم تاریخنده ایدی. کوز آلدیمزده اهراملر وبو اهراملرنی بنا ایتدرگان مصر قدیمنك فرعونلری، آثوریه اهالیسی، یونان قدیم وبو عالی ایسکی یونان قومینك شعر ایله طولی مدنیتنی، چیکسز معبودلری، نفیس عبادتخانه‌لری، خصوصا پارته‌نون نام معبدلرینك معماری نفاستی، روماليلر وبولارنك صالقونراق لکن قوّتلیره‌ك مدنیتی، بو بیوك روماليلرنك بتون عالمنی تحت اقتدارینه کچورگان قوّه فاتحانه‌سی، جسور عسکرلری، ماهر سرعسکرلری، بری آرتندن بری کوز آلدیمزغه کیله ایدی. هر بری حقنده ئه‌لله نی قدر، تعبیر ایتو قابل بولماغان حزن تاریخی ایله ملون دوشونجه‌لر باشدن اوته ایدی. اوچ دورت ساعت ایچنده بر نیچه تورلی آثارینی وبقایاسینی مشاهده ایتکان، ایکی اوچ مڭ سنه‌لك بر مسافهٔ زمانیه‌ده بر سرعت شدیده ایله‌ن اوچقان ایدك. هر برمز تاریخی یللر تسلسی اچنده حیرتده ایدك.

وقت یتدی. بریتانیه موزه خانه‌سندن چیقدق. موزه خانه‌نك زور باصقچلریندن توشه ایدك. مینم آلدیمده بر بریندن یراق توگل. خوماکوف ایله‌ن گوچقوف واوك طرفنده میلوکوف هم باصقچدن توشه‌لر ایدی. میلوکوفنك کادتلرنك رئیسی بولووی، گوچقوفنك اوکتهبریستلر رئیسی بولووی کینه‌دن خاطریمه توشدی. بو دقیقه‌ده بو ایکی کشینك رقابتلری، پروغراملرینك

فرقی، بر برینه قارشی بولغان تعصبلری، فوق‌العاده قزق بر تأثیر ایته ایدی. آکلانماسلق بر کچکنه‌لك بیك لزومسز بر تعصب کبی کورینه ایدی. بو، تاریخیت هواسی باشلرمزنی طولدرغان بولویندن ایدی.

تیزره‌ك موزه خانه‌دن چیقوب عالم حقیقی‌گه امتزاج ایته‌رگه احتیاجمز قوّتلی ایدی. چیقدق. لوندون‌نك شاو شولری گورلده‌وی یاکادن ایشتله باشلادی. کوتوب طورغان آفتوموبیللرگه اوطوروب لوندون‌نك بیك کوب کشیلی اوراملرندن اوزوب مهمانخانه‌مزگه یونه‌لدك. هوا یاخشی ایدی اوراملرده ماتور مغازه‌لر یالتری ایدی. اوزوب کیتکانده ترافالغار میدانی مهابت، آنده‌نیلسون دیگان آدمیرالنك اوزون بر کولون اوستنده‌گی هیکلی هیبتلی کورینه ایدی،

هوتلگه قایتوب جیتکانده انگلیز ملتینك مدنیت حاضره‌سنك قوّتی لوندوننك قایناب تورغان حیاتی باشمزدن تاریخی اولمش مدنیتلرنك تلقین ایتدیکی حزن وجدیت تاریخیه‌نی چیقاره یازغان ایدی. نه قدر باشقه مدنیتلرگه فیلوسفانه محبت ایتسه‌کده بتون طامرلرمز بله‌ن حیات حاضره‌گه، مدنیت عصریه‌گه باغلانغان ایکانمزنی حس ایدك.

XVI

لورد رای‌نك خانه‌سنده اویله طعامی. هندستان مسلمانلرینك سیاسی موقعی حقنده سویله‌شولر.

بو کون اویله طعامینه ایکیییرگه چاقریلغان ایدك. بری لورد رای دیگان بر لورد خانه‌سینه ایدی، ایکنچی‌سی لوندون‌نك تجارلر جمعیتی طرفندن یاصالغان مجلسکه ایدی. مین لورد رای خانه‌سینه بارو چیلرغه قوشلدم. مدبرلر شولای تدبیر ایتکانلر ایدی. لورد راینك خانه‌سی لوندوننك کبارلر خانه‌سی ایلان طولغان بر یرینده تمیز پاك بر اورامده کچکنه سرای کبی بر خانه ایدی. آفتوموبیللر ایله‌ن کیلوب یتدك. مینم ایله‌ن همان گراف بوبرینسکی اوطورغان ایدی. بوندن باشقه بو خانه‌ده بزنك ایله‌ن خوما کوف استاخوۋیچ، غله‌بوف، یفره‌موف بار ایدی. خانه‌نك کره طورغان یری (پارادنی خودی) یونان قدیم معبدلرینك آلدی کبی اوزون زور مرمرلی

باغانەلر ایلەن یاصالغان ایدی. خانه ایچیده طشینه موافق ایدی. کییملرمزنی تویەن صالوب برنچی قاتقه مندك. لـورد رای اوزی برنچی قـات سالونندە بزنی قبول ایتوب آلـدی. اوزی قبول ایتوب آلغاچ سالوننك تور طرفینه آلوب باروب، مادام رایگه (خاتونینه) تقدیم ایتدی. هرکم بر یر کشی ایلەن سویلەشه باشلادی. مین ما کینز ئوولوس دیگان روسیه حقنده بر زور اثر یازغان پوبلیسیست ایلەن طانشدم. بو کشی مکمل هیچ قصورسز روسچه سویلەشه ایدی. روسیەده بایطاق سنەلر اوتورغان ایکان. آخردن صوراشوب بلدم، بو کشی آنگلیەنك معتبر و محترم یازوچیلرندن ایمش.

وبوندن باشقه بر خاصیتی: بو کونگی آنگلیه قرالی ئەدوارد VII ایلەن شخصی دوست ایمش.

بو کشی بلەن سویلەشوب توقتاغاچ سالوننك مفروشاتینه دقت ایتدم. بـو خانه برنچی پالاتا رئیسینك خانەسینه هیچ بـر اوخشامی ایدی. رئیس خانەسینك زینتلرنده وماتورلغنده، هر نه قدر بولسه، بر رسمیت بار ایدی. حالبوکه بو خانەده بر نوع تعریف قابل بولماغان مرغوبیت، بر معنوی جایلیلق بار ایدی. سالون بیك بییك توگل ایدی. هوا قویاشلی بولغانغه، تەرەزەلرینك پەرسیەنلری توشوریلـگان ایدی. بوایسه سالونغه بر نوع شعری یارتی کولەگه بیره ایدی. سالوننك ایدەنی هندستانده اشلەنگان زور فوق العاده قیمتلی بر پالاس ایلەن قاپلانغان ایدی.

دیوارلرینی زینتلەگان کارتینالرغه دقت ایتدم. هر بری شبهەسز ایك مشهور رساملر اثری ایکانی، رەوشندن معلوم ایدی. آرادن برینی تانیدم، خانه صاحبەسینك رسمی ایدی.

سالون زور بولماسەده بر نیچه ییرده دیوان ایدی، وبیك کوب زور اورندقلری (Кресло). دیوانلر هم اورندقلر هر بری ایری بورتکی پلوش رەوشنده بر یفـاك ماتریا ایلەن قابلانغان ایدی. بو ماتیریانك چەچکاری زور بولووی دقتمنی جلب ایتدی. بو چەچکلرنك بولای زور وکوزگه بەریلووی بیك کیلشمەگان کبی طویولا ایدی.

هر دیوانده، هر اورندقده بر نیچه واق واق، توتورلغان یفەك منترلر

ایدی. بر نیچه یبرده زور باغانه کبی زور توپلی لامپالار ایدی. بر نیچه ییرده واق قونسول دیگان اوسته‌للر. کامین اوزه‌رنده (میچ بو ینده) بیك کوب تورلی واق تویه‌ك خاطره وزینتلر. بوندن باشقه سالوننك کرگاچ اوڭ طرفنده بر نیچه واق اشکافده قیمتدار نرسه‌لر. هر شیده قیمتلیلك ظاهر ایدی. دیوانلر واورندقلر آنگلیه‌ده هر بیرده‌گی کبی بو خانه‌ده هم ته‌به‌نه‌ك کیڭ جایلوب اوطورغه اوڭغای.

انگلیزلرنك اوڭغایلقنی یاراتولری هر شیده، هر ییرده کورینوب تورادر. بو خانه‌ده هر شیده ایڭ اوّل کورلگان زینت وقیمتلکدن، هم ئه‌یتوب بولماغان بر کبارلقدن باشقه، انگلیزلرنك قونفورت دیب آتاغانلری بر راحتلك تویوله ایدی، روسچه Уютность دیب آتالغان بر صفتدر. بوندای خانه‌نی کورگاچ ایچنده تورورغه بر آرزو حاصل بولادر. بایلغی جهتندن توگل، کوڭلیلگی جهتندن. ایچنده تورو آرزوسینی قوزغاتو بای خانه‌لارغه‌غنه مخصوص توگل. بوندن صوڭ کورگان بای واورتاچه هر خانه‌غه دقت ایتدم: کونفورت واوڭغایلیلق اچنده تورونی تلاتدره تورغان بر حال هر برینه عام. انگلیزلر حقیقتا «خانه» «اوجاق» حسیاتینی یاخشی آڭلیلر. مسکنلرینی حیاتقه کوڭل قویه تورغان حالگه کیتره بله‌لر.

سالونده بر آز کورشکاچ یمك بولمه‌سینه کیچدك. مینم اورنم خانه صاحبی لورد رای ایله‌ن، لوندوننك دایلی تیلیگراف دیگان زور گازیته‌سینك باش محرری آراسنده ایدی. لورد مینم مسلمان ایکانمنی بلدی. روسیه مسلمانلری حقنده بر نیچه نه‌رسه صورادی. لورد رای اوزی یاش زماننده هندستانده، مسلمان بولغان مملکتلرده زور مأموریتلرده بولغان ایکان. صوڭ مأموریتی بومبای ولایتینك والی‌سی منصبی بولغان. هندستان احوالینه واقف بولغان کبی، هندستان مسلمانلرینك حالی حقنده هم بایتاق معلوماتی بار ایکان. انگلتره‌اوچون هندستان اداره‌سینك بیك چیتن بولوندن بحث ایتدی. هندستان

خلقینڭ برگنه تورلی عنصردن بولماوی، بر جهتدن اداره‌گه اوڭغایلق بیرسه‌ده دیگر طرفدن بیك کوب مشقتلرنی‌ده موجب بولغاننی آڭلاتدی.

مجوس هندلیلر ایله‌ن مسلمان هندلیلر بر برینی برده سویمیلر. بر برینه دشمان، دیدی. بناء علیه آنگلیه حکومتی برگنه تورلی سیاست یوریته آلمیدر. بو ایکی عنصرنڭ هر ایکیسینی بردن یاقلاب بولمیدر. برسینی یاقلاساڭ ایکنچیسی حکومتکه دشمانلق بسلی باشلیدر. حکومت بوڭا قدر نوبت ایله‌ن بو ایکی عنصرنڭ ئه‌لی برسینی یاقلابراق کیلدی، بو صوڭ زمانده حکومتنڭ کوبره‌ك سویگان، یاقلابراق طوتقان خلقی مسلمانلر، دیدی. بونڭ سببی بولارنڭ صادق بولولاری، بولارده آنگلیه حکومتینه قارشی دشمانلق کورنماوی دیدی. بولارده حریت مساوات حقوق فلان کبی «یوق بار» فکرلرده آقون طارالا، دیدی.

هندستان مسلمانلری هندستان‌نڭ حال حاضرینڭ بقاسی و آنگلیه حاکمیتینڭ دوامی اوچون فائده‌لی بر اهالیدر، دیدی. شونڭ اوچون بو صوڭ زمانلرده بزنڭ حکومت مسلمانلرغه بایطاق یاردملر ایتدی. واق تویاك امتیازلر بیردی، دیدی. بونداى مملکتلرده خلقنی قولده توتارغه تله‌سه‌ڭ ایڭ اول آلارنڭ زورلرینی اوزڭگه قاراتورغه، دوستلاندرورغه کیره‌ك، دیدی. شونڭ اوچون بز خصوصا ایسکی خانلرغه، زور علماغه خیر خواهلق کورسه‌ته‌مز دیدی. عموما مسلمانلر صادق، دیدی. لکن آلای بولسه‌ده، بو صوڭ اون بیش یگرمی یلدن بیرلی مسلمانلر آراسنده بزنڭ حکومت طرفندن یاصالغان مکتبلرده اوقوب چقغان بعض یاش یگتلر ظهور ایته باشلادی. بولارده مجوس هندلیلرگه ایاروب حریت، مساوات حقوق، فلاندن بحث ایتکان بولا باشلادیلر، دیدی. بولارغه قدر مأموریتلرگه کرو، منصبلرده بولورغه میل طووا باشلادی دیدی. اگر مسلمانلر آراسنده بو حال ترقی ایته قالسه، بو آنگلیه اوچون بر خطرلی حاللردن بولاچقدر، دیدی.

بوندن صوڭ مونڭ صول طرفنداغی دایلی تیلیگراف گازیته‌سینڭ محرری ایله‌ن سویله‌شدم اول میڭا هوتلگه روسیه مسلمانلری حقنده سویله‌شور

اوچون اوزینك یازوچیلرندن برسینی یبەرورگه رخصت صورادی. مینم روسیه مسلمانلری حقنده بو صحبتمنی اوزینك گازیتەسندە درج ایتەچك بولدی. یاشیره طورغان حاللرمز بولماغانغه صوراغان سؤاللرگه جواب بیرورگه حاضر ایکانمنی بیان ایتدم.

قایتورغه چقدق. آفتومو بیلده گراف بو برینسکیدن صورادم، بو خانەده قوناقده بولودن نه کبی تأثیر آلدگز، دیدم.

بایلق، روسقوش، آویستوقواتلق، نیندی آریستوقراتلق! تحسین! دیدی. «مین بر آوسترالیاده والی بولوب طورغان لورد ایلەن سویلەشدم، سز کم بلەن سویلەشدگز؟ دیدی، مین ایو صاحبی ایسکی بومبای والییی ایلەن سویلەشدم. دیدم. بو انگلیزلر حقیقة میڭا ایسکی روماییلرنی خاطرلتەلر، دیدی. قایسی ایسکی بومبای والیسی،قایسی آوسترالیا گوبیرناتوری،قایسی هندستان ۋیس قرالی. بولار هر بری رومانك پروقونسوللری کبی هر بری آنگلیەنك متعدد زور مستملکانلرنده پادشاه بولوب طورغان کشیلر، دیدی. مینمده باشمده هم موڭار اوخشاشلی فکرلر قاینی ایدی. آرقاداشمنك روماییلرغه تشبیه جهتینی تصدیق ایتسەمدەخاطریمه بر سؤال کیله ایدی.

— یوقاریده تحسین ایتکان آریستوقراتلق نه بهاغه توشەدر، دیەایدم؟ بونك بهاسینی تولاوچی بتون آنگلیەنك قارا خلقی، قولونیەنك حقوقدن محروم سوتلی صغر حالینه توشکان بیچارەلری توگلمی؟ دیه ایدم.

اویگه قایتدق.

XVII

پولو اوینی. روسیه سفارتخانەسنده کیچکی قبول، آذرەطانیشولر. بارقلای.

بوکون اویلەدن صوڭ، پولو (Polo) اوینی مراقلیلرینك کلوبی طرفندن بو اویونني قارارغه صوڭره بو کلوبنك دائرەلریندە آخشام طعامینه چاقریلغان ایدك. باردق، ایك اوّل قصقەغنه بو اویونني تعریف ایتو لازم بولسه کیرەك.

پولو اوینی: مخصوص یاصالغان زور بر تیگز چیراملکده آتقه آتلانوب اوینالغان شار تایاق اوینیدر (بزنك داخلی روسیه مسلمانلریندن شار تایاق اویوننی بلمه گان کشی بولماسه کیراك.)

بعینه جایاولی شار تایاق اویننده‌غی کبی اویناوچیلر ایکی گه بولنوب بر قسمی شارنی اوکغه اوستروب کیته‌رگه طریشسه، ایکنچی طرفی صولغه نگه‌ره‌ترگه اجتهاد ایته‌در.

شارغه اوزون تایاق ایله‌ن آت اوستوندن به‌ره‌لر. آتلر البت بوکا اوگره‌تلگان آتلردر. هر طرفده اویناوچی قازاقلر اونلاب بار ایدی. اویناو-چیلر، اوکغه‌تارتوچیلری قزل، صولغه‌اوستره‌وچیلری، کوك کیم‌لی کیگانلر ایدی. اویون اوتوشدن، اوتوش‌نك صوماسی بایطاق زور ایمش. بو اویننی قارارغه کلوب اعضاسی بولغان هر بر کبارلر کیله ایمش.

لوندون کبارلری آراسنده بو کلوب‌نك اعضاسی بولماغان کشی سیره‌ك ایمش. کلوب لوندون‌نك طشینده، آولده، برنیچه چاقروم یيرنی ئه‌یله‌ندروب آلوب بر قسمینی یاشیل بولونلر بر قسمینی پارق حالینه کیتورگانلر. کلوب اعضالارینه بو یير بورورگه اوکغای.

اویون بولا طورغان میدان مخصوص تاباناق کیرته بله‌ن ئه‌یله‌ندریلوب آلنغان. یارتی چاقرمدن آرتغراق بولور. اویون وقتنده بو کیرته‌نك هر طرفنده یاصالغان اورندق، اسکامیه‌لر قاراب توروچی خلق ایله‌ن تولو بولا ایکان. خصوصا قارارغه کیلگان داما لارنك چیگی یوق. بوده هایدی پارق کبی لوندون‌نك اشسز خاتونلرینك بر کیله طورغان ییرلری ایکان.

بر نوع صابان تویی. بزنی خلق قاراب توره‌تورغان یرده یاصالغان مخصوص بر ماتور پاویلیونغه کرتوب اوطرتدیلر. قرالیچه ویکتوریا بو اویوننی قارارغه کیلگان وقتده شو بز اوتورغان پاڤیلیوندن قاراب تورا ایکان. اویون باشلانغانچه کلوب‌نك ناظر و مدیری بزنك ایله‌ن کیلوب کوروشدی، بزگه بعض لازم معلوماتنی بیردی.

کون بیك ماتور قویاشلی ایدی (بزنك بختکه قارشی کونلر ماتور بولدی، بوایسه لوندون‌ده بیك سیره‌ك بر حالدر) زدن یراق توگل باشقه‌ر پاویلیونده

موزیقه اوینی ایدی. بز کروب اوتوروب اورناشقاچ بزنك روسیه گیمنینی اوینادیلر.

بوندن اوزاقلامی چای کیتردیلر. هوا صاف، قویاش یاقتی، موزیقه گوزه‌ل، آلدیمزده یاشل چیره‌ملك، یراقده ماتور پارق، هرطرفمزده بیك تورلی توسده‌گی گوبه‌له‌کلر کبی ماتور توالیتلرده داماللار ایدی.

بایاغنه گراف بورینسکی‌نك ئه‌یتکان سوزی ایسمه توشه ایدی. هریرده عین تأثیر: بایلق، روسقوش و آریستوقراتلق هر برمزنك کیفی یاخشی ایدی، تورلیمز تورلیچه اویون کولکی سویلی ایدك.

اویون باشلاندی. اویون باشلانور باشلانماز بز قزللر طرفنده بولدق. قزل‌لرنك هم آتلریده اوستاراق، اوزلریده جیکلره‌ك طویوله ایدی. ایکی ساعت قدر اویوندن صوك قزللر جیکدی. بو ایکی ساعت بیك تیز اوتدی. اویونغه هر کم اهمیت بیره ایدی اویون تمام بولغاچ کلوب اوره‌انینی پارکلرنی قاراب یوردك. هر یرده ماتور یوللر، زور آغاچلر، چه‌چه‌کلك‌لر، واق گللر، هم بر آغم صو. بو زینت هر بری کلوب کشیلرینك راحتی اوچون یاصالغان. آغاچلر حقنه بزنك آراده‌غی آلپاوتلر بایطاق ییر صاحبلرینه موافق محا کمه‌لرده بولندیلر. بوندن صوك کلوب یورتینك دائره‌لرینی قاراب یوردك. کنه بر یازو بولمه‌سی بار. بر اوقو بولمه‌سی، بر بیلیارد بولمه‌سی بار. ایك مهم بولمه‌سی کونسیرت بولمه‌سی ایدی. بونده هر کیچه پولو اوینی بتکاچ خلق یمك ییگاندن صوك موزیقه طکلیلر ایکان. کوره‌سکز، هر کلوب مستقل. کلوب‌ده اعضا بولغان کشی هیچ بوتـه‌ن ییرگه بارورغه احتیاجی بولماینچه، بتون کوننی راحتلانوب اوزدرا آلادر. ساعت یدی یارملرغه کیلگانده یمك بولمه‌سینه کیچکی طعامغه دعوت ایتدیلر. بو کلوبنك بوفیتی کبی ماتور بوفیت بولمه‌سی عمومی یرده آز بولور.

بر پادشاه سراینك طعام بولمه‌سی ظن ایدرسك. بزگه مخصوص قویلغان زور اوسته‌ل‌لرده کلوب اعضاسی بولغان کشیلر وبونلرنك خاتونلری تولو ایدی. بو خاتونلر البسه‌سینك زینتینی، برلیانتلر وانجولرینك کوبلیگنی تعریفگه کرشسه‌مده تعریف ایتوب بتره آلمام. هر طرفدن کوزلر بزگه

تگەلگان ایدی. هر کم روسیه پارلامینتی اعضالرنی کوررگه طرشه ایدی. چونکه هر کم لوندون گازیته‌لرندن بزنك بو کون قایلرده بولاچغمزنی بله ایدی. بو کون بو کلوبده کیچکی طعامده بولاچغمز هم معلوم ایدی. فوق العاده نادر ومتعدد یمکاردن مرکب بر طعامنی هم تعریف ایتمیم. یمکدن صوك انگلتره قرالی وبزنك پادشاهنك صاولغینه طوستلر کوتارگاندن صوك آفتومو بیللر ایلان قایتورغه چقدق. بر آز شهر خارجنده راحت طابقاندن صوك لوندونغه کردك. کیچ ایلان لوندونغه کیلوب کرو، جاینك ماتور بر کونده، یافترتلغان لوندون شهرینك، زور اورام‌لرینك، زور مغازه‌لرینك، هر بیرده‌گی ضیانك، بو میلیونلر حیاتنی شامل شهرنك طاوشی بزگه نه کبی تأثیر ایتکانینی تصور ایتونی اوقوچینك اوزینه طاپشرەم. بولار بتون عمرگه اونتماسلق زور تیران تأثرات ایدی. آنگلیه‌نك تورلی طرفلرنی کورگان صایون بو قومنك ثروت وقوّتنی ادراك، ومدنیتنی تقدیر ایته بارا ایدك. لکن مینم باشمدن هیچ یوقاریده ئه‌یتکان سؤال چقمی ایدی، بو زور طبقه‌نك بو ثرویتنی بو آریستوقراتلقینی بو راحتینی کم تولیدر؟ شبهه‌سز توبانده‌گی ایزلگان طبقه دیب جواب بیره‌سم کیله ایدی. لکن عین زمانده بو جواب بیك ساده، لکن بتونلای طوغری توگل ایکانینیده حس ایته ایدم. اوقوچی مین بو یازدیقلرمده کوز آلدمدن وفکرمدن نیلر کیچکان شونی یازام. نتیجه‌لر چغارمیم. البت بو سیاحتم بتکاچ بو کورگانلرمدن عمومی بر فکر، آنگلیه مدنیتینه بر شخصی نظرم بولور. لکن سزگه اول نظرمدن بحث ایتمای نتیجه چغارونی اوزگزگه قالدرام. شول صورتده یازمغه طریشه‌مکه بو یازغانلرمدن سزگه اوزگزگه بر فکر آلو بر نظر یاصاو ممکن بولسون. بونلرنی اوقوغاچ سزنك آنگلیه مدنیتی حقنده یاصاغان فکرگز مینکدن باشقه بولورغه‌ده ممکندر.

معلومگز بو کون کیچ ساعت ۱۰ نده سفارتخانه‌غه دعوتلی ایدك. هوتلگه قایتوب یتوب باری سیرتوکلرمزنی آلشدروب فراك کیوبکنه اولگردك، ینه‌دن قوناقغه کیتدك. هر بر پایتخت شهرلرده سفارتخانه‌لرده «قوناق قبول» مجلسلری شهر کبارینك بیك یاراتوب بارا تورغان بیرلریدر. زور شهرنك قوناقاق حیاتنده سفارتخانه‌لر بیك زور براورون آلادر. پایتختلرده هیچ بر زور

مجلس بولمیدرکه، هر مملکتنگ سفیرلری آنده چاقرلغان بولماسون. خلاصه زور پایتختلرده سفارت عالمی ایك کباری بر عالمدر. بناءً علیه هر قایومز بزنگ روسیه سفیرینگ قبول مجلسینگ نیچك ایکاننی کورورگه مراقلی ایدك. اکثریمز پیتر بورغده باشقه مملکت سفیرلرینگ قبوللرنده بولغالاغان ایدك. شونگ اوچون پیتر بورغده باشقه مملکت سفیرلرینگ قبول مجلسلری قدروك بزنگ روسیه سفیرینگ قبولی مهابت وکباریمی ایکان، دیب، مراق ایتمه ایدك. آرامزده سفارت قبول مجلسلرنه برده بواماغان کشی برگنه‌ده یوق ایدی. بنده‌گز پیتر بورغده فرانسیه سفارتخانه‌سی قبول مجسلرینه دعوت ایتلگانم بار ایدی.

سفارتخانه‌غه باروب یتدك. سفارتخانه اورامینه کورگاندوك آر بالر (اکیپاژ) تولغان ایدی. آر بالردن اوزوب باروب یتدك. آفتوموبیللردن توشدك، آنگلیه موده‌سی بوینچه کیونگان لاکیلر قارشی آلدیلر.

پالتولرمزنی قالدروب زور باصقچدن مندك. باصقچ وخود هر بری سرایسماق ایدی باصقچدن منوب یتوگه سفیر معاونی قارشی آلدی. اول آرادە سفیرده کلدی. سفیرنگ قزی وخاتونی هم کلدیلر. هر بریمز سفیرنگ خاتونی قزی ایله‌ن هم تانشدق.

بوندن صونگ برنچی زالغه باردق. خلق تولغان ایدی. ایکنچی زالغه چقدق آنده هم خلق تولو، آندن دخی اوچنچی زور زالغه چقدق آنده هم خلق آیاق اوزره توروبده کوچکه زالغه صیا ایدی، زاللر هر قایوسی زور ئه‌لیقتریك قندیللر (لوستر) ایله‌ن بیك قاتی یاقتورلغان ایدی.

هر طرفدن سویلاشولر، تعجبلر، کولولر ایشدیله ایدی. برنیچه مینوت آرقاداشلاریمدن آیریلوب یالگز یوردم بر کشینی طانماغانغه راحتلانوب هر شیگه دقت ایتوب یوردم. سویلاشولر کوب یرده فرانسوزچه ایدی. یوری تورغاچ بر باقدن بر یاقغه‌بورگان خانه‌صاحبی سفیرمز گراف به‌نکه‌ندورفغه اوچرادم. کوره‌سگزمه زاللرمز کچکنه، قوناقلر صیمیدر دیدی. بونی زارلانغان کبی ایتوب ئه‌یته. بوندن اوزوب کیتکانده بر کون اوینده قوناق بولغان برنچی پالاتا رئیسینگ خاتونینه تصادف ایتدم. مادام اوزی کوروشورگه تلادی.

انگلیزلرنڭ آداب معاشراتلر ینچه بر یرده تانیغان داما اوچراغانده ایڭ اوّل خاتونلر کوروشه باشلارغه تیوش ایکان، ایرلر باروب ایسانمه دیارگه کیلشمیدر. مین بوادبدن خبردار ایدم. بوفرانسیه‌دگینڭ وروسیه‌دگی عادتنڭ بتونلای عکسیدر.

فرانسیه‌ده وروسیه‌ده ایرلر کیلوب «عرض احترام» ایته‌رگه تیوشلیدر. حالبوکه آنگلیه‌ده. اوّل خاتونلر «اظهار التفات» ایتو لازم ایکان. بو ایکی عادتنڭ قایسی یاخشیراق ایکانلگی حقنده کوب بحث ایته‌رگه تلامیم.

رئیس خاتونی سزنی برار کشی ایلان طانشدریم‌می دیدی. یاقنمزده طورغان بر داماغه تقدیم ایتدی. بوداما لوندونڭ زور سیاسی غزیته‌لریندن «ئوه‌ستمینستر گازه‌ت» دیگان برغزیته خواجه‌سینڭ خاتونی بولوب چقدی. فرانسوزچه بیك ناچار سویله‌شه ایدی؛ صحبتمز اوزاق دوام ایتمه‌دی. اول آراده سفیر خاتونی گرافینه قارشیمه چیقدی. اچکز پوشمیمی کم بله‌ن تانیشه‌سکز کیله تقدیم ایتیم، دیدی. زالارمز کچکنه بیك اوکغایسز یوروروده حال یوق. چاقرورغه تیوشلی کشینڭ چیگی یوق. اوّل زمانلرده سفارت قبوللری بیك زور بولماغان وقتده بوزاللر یتکاندر اکن حاضر بیك اوکغایسز، دیدی.

غرافینه سزفرانسوزلرنی یاراتاسز کبی، سزنی برفرانسوزانکه‌گه تقدیم ایتیم، دیدی‌ده‌لوندون‌نڭ «دایلی ته‌له غراف» دیگان زور بر غزیته صاحبینڭ خاتونینه تقدیم ایتدی. بوخاتون اصلی فرانسوز بولوب انگلیزگه کیاوگه چققان ایکان. بوخاتون ایلان بر آز فرانسوز مدینتی ایلان انگلیز مدنیتینی قیاس ایتوب سویلاشدك. نه‌قدر بولسه‌ده اصل وطنی اولان فرانسیه‌گه محبتی بیك قزو ایکانی سویله‌شوندن تویولا ایدی.

لوندونده مقیم فرانسوزلر کوبمیدر، دیدم. بایطاق بار دیدی. اول آراده فرانسیه سفارتندن بحث ایتدك. فرانسیه سفیری خاتونی ایله‌ن تانشدیم‌می دیدی. ازله‌دك تابا آلمادق. لکن ازله‌گانده آنڭ ایرینی تابدق. مین بونڭ ایله‌ن بو کون لوردرای خانه‌سنده برگه‌اویله طعامنده بولغان ایدم. آرقاداشلرمدن یفر بموف اوچراب کنه‌گینه دولغوروکی ایلان طانشدردی. کنه‌گینه وکناز دولغوروکیلر فوق العاده برزنکین روسلر بولوب، لوندونده یاشیلر ایکان

لوندوننك بتون كبار عالمنده بولارغه اوچرادق. اوزلر يده بر كوننى ساعت بيش چاينه چاقرديلر.

كنيه گينه بر نيچه كشى ايلان طانشدردى. غوللانديه سفيرى و آنك خاتونى ايلان بر آز سويلاشدم بوندن صوڭ روسيه‌لى بر خاتون فامالياسينى اونوتدم. بو خاتون مينى مادموازه ئه‌ليسون ديگان انگليز قزى ايلان تانشدردى مادموازه‌ل ئه‌ليسون Miss Elisson ياڭاغنه تركيه‌دن قايتقان ايكان مينم مسلمان ايكانمنى بلگاچ تركيه‌دن بحث ايتارگه باشلادى.

استانبولده حلمى پاشا خانه‌سنده (فوناغنده) اوطورغان. حلمى پاشانڭ قزلرى بالالارى ايلان هم تانشقان. تركيه‌نڭ بزندن باشقه بيك كوب كبارلرينڭ خانه‌لرينده بولغان، بو قيز آنگليه‌نڭ بر كبار عائله‌سندن بولوندن باشقه، اوزى بعض خاتونلر ژورناللنده خارجى سياست حقنده هم يازا ايكان. تركيه‌ده سياحتى حقنده هم بر كتاب يازارغه حاضرلنه ايكان. قزنڭ حركات واطوارينده دقتمنى جلب ايتگان نه‌رسه فوق‌العاده پراستويلغى، آزغنه‌ده قوقه‌تلگى بولماووى ايدى.

بوحال انگليز قزلرينه مخصوص بر حالدر. قيلانوب اويالغان بولغان بولوب ماتاشميلر هر شيدن ايرلر كبى پراستوى وجسور بر طرزده بحث ايته‌لر. قز مطلقا مينى اوزينڭ عموجه‌سينه تانشدروغه تله‌دى. عموجه‌سينى از له‌ب تابدق. لوندوننڭ دعواوكيللرندن ميستر توماس بارقلاى، ديب تانشدردى.

مين موسيو بارقلاى سزنى تانيم حتى سزنڭ پاريژده نيندای تانوشلرڭز بولغانينه قدر بله‌م، ديدم. بوڭا بارقلاى عجبسندى نيچوك، ديدى. بره‌ر تانوشڭزنى صانيم‌مى؟ ديدم. سز پاريژده مادام دوبراتس ايله‌ن تانشسڭز ديدم. مبن سزنى مادام دوبراتس سالوننده كورگان وسزگه تقديم ايتلگان ايدم، ديدم. خاطرينه توشدى. لكن قيافتم خاطرنده قالماغان ايكان.

قز عموجه‌سى ايله‌ن طانش برلوب چغوويه‌ه بيك كيفله‌ندى عموجه‌سى ايله‌ن برابر جمعه كون ساعت بيشده قبول مجلسينه كيلورگه وچايدن صوڭ آخشام طعامينه قالورغه اوتندى. بوجمعه ممكن توگل، كيله‌سينه بوش بولا آلسام كيلورمن، ديدم.

بارقلای روس دەپوتاتلری ایلەن طانشورغە تلی ایدی. یفرەمف ایلەن وکرودمەاسترووو ایلەن تانشدردم. شول آرادە ستاخوویچ یانیمە کیلوب، سزنك ایلەن مصردە بیوك قومیسار بولوب تورغان لورد قرومەر بیك تانوشەسی کیلگان ایدی، دیدی. اول آرادە لورد قرومەر بوغالغان ایدی. آنگلیەنك خارجیە ناظری ئەدوار گرای ایلەن طانشمیسز، دیدی. یوق دیدم. آلوب باروب تانشدردی. لکن بو مینیستر ایلەن بوکون اوزاق سویلەشوب بولمادی. اما بوندن بر آتنە یاڭادن بر ییردە اوچراب بایطاق سویلەشدم.

بو اثنادە خلق کیتکای باشلاغان ایدی: بزگەدە وقت دیوشدك. بزنك ایبدەشلردن هم بر نیچەسی کیتکان ایدی. سفیر قادینی بەنکەندورف ایلەن کوروشوب کیتەرگە اویلادق. مادام بەنکەندورف هر کون اویلە طعامینە کیلسەك تاریلکەلرمز حاضر بولاچغینی تکرار ایتدی. مادام بەنکەندورف حقیقة جایلی، یاخشی، سیمپاتیەنی موجب بر قادین. بزگە قارشی کورسەتکان قوناق پرورلکلری روسیەدن رسمی قوناق بولغانغە، رسمی نزاکتکنە بولمای، چندن ایچندن وطنی کشیلرینە وطنی مجلس مبعوثان اعضاسینە خیر خواەلق واحترامی بولغانینی بلگرتە ایدی.

عین حالنی سفیر حقندە هم ئەیتورگە ممکن. بتون لوندوندە بولغان مدتمزدە سفیر هر وقتدە بزنك ایلەن برابر بولوب، هر وقت بر ادارۀ مشروطەلی مملکتنك سفیری مملکتینك «قانون توزوچی» ملت مجلسی اعضالرینە قارشی نیندای نزاکت وحرمتدە بولورغە تیوش بولسە، بزنك لوندون سفیریدە بزگە هر وقت شول وضعیتدە بولدی. سفارتخانەدە قبول روشلریندن هر بریمز ممنون بولوب، روسیە سفیری لوندوندە اوز اوزینی بیك یاخشی طوتە بلووینە بر نوع افتخار حسی ایلەن مهمان خانەمزغە قایتدق. بیك آرغان ایدك. ایرتە گیسون لوندونغە یاقن قامبریدژ شهرینە باراسی بولغانغە، بر آز بزگە مخصوص صالوندە جییلوب سویلاشکاندن صوڭ، هر بریمز بولمەلرمزگە چیکلدك.

⸻

XVIII

لوندونده دورتنچی کون. آنگلیه‌نڭ ایڭ مشهور دارالفنونلرندن قامبریدژ شهری دارالفنونی. انگلیه عالی مکتبلری حقنده بر نیچه سوز.

بو کون لوندوندن بر نیچه ساعتلك یرده قابریدژ شهرینه باردق. قامبریدژ شهری کچکنه‌گنه شهر بولسه‌ده شهرتی بتون عالمگه مشهوردر. قامبریدژ ایله‌ن اوقسفورد شهرلرینڭ دارالفنونلری آنگلیه‌نڭ ایڭ زور دار-الفنونلریدر. آنگلیه‌نڭ فلسفه وادبیات بابنده عالمگه چقارغان زور کشیلرینڭ کوبیسی بو ایکی مهد معرفت ومنبع علمنڭ محصوللاریدر.

قامبریدژ شهری کچکنه، ماتور برشهر، بتون اطرافی یاشللك، بولونلق. شهرنڭ اورتاسندن هر اطرافی آغاچلر ایلان کوملگان «کام» نهری اوزوب کیته‌در. اوراملر پاك، یورتلر ماتور، باقچه‌لر بیك کوب، هر بری تربیه‌لی. کچکنه شهرنڭ ره‌وشی بزنڭ روسیه جنوبنده‌گی بر تعطیل اوتکاره طورغان داچه یرینه، کورورتقه اوخشیدر.

دارالفنونگه باروب یتدك، دارالفنون بناسینی تعریف ایتودن اوّل بو یوقاریده تعریف ایتلگان ایکی دارالفنون حقنده بر نیچه معلومات بیرمك کیره‌ك بولادر. بو دارالفنونلر بزنڭ روسیه‌ده‌گی هم فرانسیه‌ده‌گی کبی کوندز کیلوب درس ایشتوب کنه کیته تورغان یرلر توگل. بو ایکی دارالفنون هر ایکیسی لیلی‌در؛ یعنی استودینتلر دارالفنون خانه‌سنده هم قونوب طورادر. بو بر خصوصیت. ایکنچی فرق: روسیه‌ده هر شهرنڭ دارالفنونی بر اداره‌گه مرکزله‌نگان بولادر. حالبوکه قامبریدژ شهرنده‌گی دارالفنون اوندن زیاده، داخودی، اداره‌سی، اوستافی، رئیسی باشقه «قوللژ» دیگان مدرسه‌لردن مرکبدر. هر قوللژنڭ اوزنده مدیر، وبر نیچه معلم ومکررلری موجوددر.

بو آیرم قوللەژلردن باشقه برده هر قوللەژگه عام پروفیسورلر موجوددر. بو پروفیسورلر هیچ بر قوللەژگه متعلق بولمای مستقل بر هیئت تشکیل ایتەلر.

اوکسفورد وقامبریدژ دارالفنونلری آنگلیەنڭ بای طبقەسینه مخصوص مؤسسەلردر. بونده هر کم تحصیل ایتەرگه ممکن توگل. ایڭ آزی سنوی ایکی مڭ روبله چاماسنده مصرف ایتەرگه لازم ایمش. قوللەژلر هر بری بیك بای، هر برینڭ داخودی بیك زور ایمش. تقریبا هر بر قوللەژنڭ ۱۵۰ مڭ روبله داخودی بار ایمش. بو داخود قایان کیلەدر؟ — هر بر قوللەژنڭ ایسکیدن قالغان اراضی‌سی وقفلری بار ایکان. واردات شول یرلردن کیله ایکان. بو جهتدن آنگلیەنڭ قوللەژلری بزنڭ اسلام مملکتلری ینده‌گی مدرسەلرگه بیك اوخشیلر.

بو داخوددن مدیر افندی معلملر ومکررلر فائدەلەنه. اوقوچیلر بوندن فائدەلەنمیلر. اوقوچیلر بالعکس اوزلری بیك زور آقچەلر تولەرگه کیرەك بولادر. داخود کوب بولغانغه مدیر ومعلملر بیك زور معاشلر آلالر. ایڭ فقیر قوللەژنڭ مدیری ۲۰ مڭ روبله قدر معاش آلا ایمش. بایراق، وقفی کوبرەك قوللەژ مدیرینڭ معاشی آلتمش مڭ صومغه قدر بارا ایمش.

قوللەژلرنی قاراب یوریدك. قوللەژلر هر بری بر برینه اوخشیلر. هر برینڭ بناسی بیك ایسکی زمان بناسی. ایڭ ایسکی‌سی بوندن آلتی عصر مقدم بنا ایتلگان ایمش.

یوقاریده بو قوللەژلر بزنڭ مدرسەلرگه اوخشیلر، دیگان ایدم، بو مشابهت وقف جهتندن گنه توگل، قوللەژلرنڭ بنالری هم بزنڭ اسلام مدرسەلرینه بر جهتدن اوخشیدر. حجرەلرگه بولنگان. بنانڭ اورتاسنده تام استانبول مدرسە‌لرنده‌گی کبی بر حولی (میدان) بار. تعریفلرگه بناء بخارا مدرسەلری هم شول رەوشده یاصالغان ایمش(*). ذاتا مدرسەلرنڭ بو رەوشده یاصالووی عرب، طرز معمارسیدر دیب بلەم. بتون اسلام عالمی مدرسەلرنی بو رەوشده یاصاغان کبی مدنیتنی عربلردن آلغان باڤروپالیلرده عرب طرز معمارسینی قبول ایتکانلردر دیب اویلیم، لکن باڤروپا خلقینڭ اهالیسی هرشینی قبول ایتوب قناعتلانمای

(*) شولای یاصالغان. آنگلیه سیاحتنده بر سنه صوڭ باروب کوردم.

هر شیدە اصلاح طرفینی هم قاراغان. مونە بو کوزمز آلدندەغی قوالەژلرگە قاربق. بو قوالەژلردە استانبول مدرسەلری کبی قرون وسطیدن ایسکیدن قالغان بنالردر. خارجی رەوشلری بر بولسەدە نە قدر شرق قومی ایلان غرب قومی آراسندە فرق! ایك اوّلگی فرق بنالرنڭ زورلغی. قوالەژلر هر بری پادشاه سرایلری کبی زوردر. هر حجرە برگنە بولمەدن مرکب بولمای بر نیچە بولمەدن مرکبدر. هر شاکردنڭ آشخانەسی حجرەسندە بولمای هر کمگە عمومی آشخانە موجود. بو حال شولای ایسکیدن کیلگان. بوندن باشقە فرقلر: یاڤروپا عالمندە صنائع نفیسە اوّلدن اعتبارده بولغانغە، قوالەژلرنڭ خارجی وداخلی دیوارلری ئللە نی قدر رسملر، کچکنە هیکللر ایلان طولودر، ایچندە درسخانەلرنڭ و یمك بولمەلرینڭ دیوار وتوشەملرنڭ بیزاك وحتی ایسکیدن قالمە رسملر هم بار. بو قوالەژنڭ بزگە اویلە طعامی تقدیم ایتکان بولمەسینڭ دیوارلر وتوشەمی‌نڭ ماتورلغی‌تعریفدن خارجدر. اصل اسلام مدنیتینی ایجاد ایتکان عربلردە بایطاق ترقی ایتکان حس نفاست بولسەدە (بوگا قرطبەنڭ الحمرالری شاهددر) بو مدنیتنی قبول ایتکان بز ترك عنصرندە حس نفاست بیك مترقی توگل. بونی آغر بولسەدە اعتراف ایتیك. فقیر بر عرب بدوینڭ نظافت ونفاستکە بولغان میل ومحبتی ایلان بر تورکی‌نڭ بر قرغزنڭ شاقشی‌لغی قیاس ایتلماز. حالبوکە: حب نظافت، وحس نفاست بیك زور میزان مدنیتیدر.

بر کشینڭ کمالت روحیەسینی، درجۀ مدنیتنی بلەسڭ کیلسە آنڭ طورا- طورغان ییرینی اوستی باشینی قارا. انساننڭ مسکن والبسەسی ایلەن روحی آراسندە فوق‌العادە زور بر مناسبت موجوددر. شخصلر حقندەغی مناسبت ملتلر حقندە هم جاریدر. حب نظافت و حس نفاست ترقیگە ومدنیتکە سوق ایتە طورغان عاملردندر. نە ایسە، مین یاڤروپا خلقینڭ تیز زماندە عربلردن آلغان مدنیتنی بو قدر آلغە یبەرولرینە زور سببلردن برسی یاڤروپا خلقینڭ روحندە حس نفاست بزنڭ اقوام ترکیەدگیدن آرتغراق بولووی دیب اویلیم.

کامبریدژ شهرندە هر قوالەژ غایت زور بر پارق یاخود باقچە ایچندە.

پارکنڭ هر طرفنده زور یاشل چیره‌ملکلر، زور ماتور یافراقلر ایله‌ن توگاره کله‌نگان آغاچلر و ماتور یوللر، بو چیراملکلردن کام نهری بورغالانوب آغادر. آرا تیره چیراملکلر اوستنده توته‌لله‌ب یاصاغان چه‌چه‌کلکلر. بو وقت تعطیل وقتی بولسه‌ده استودینتلر هر بری وطنینه قایتوب بتمه‌گان ایکان.

باقچه‌ده یورگانده آرا تیره استودینتلرگه اوچری ایدك. قایسی قولنده بر کتاب ایله‌ن باقچه یوللرنده یوری ایدی. قایسیلری «کام» نهرنده کویمه‌ده یوریلر ایدی. قایسی صو اچنده کویمه‌سینی بر کوله‌گه‌لی یرده طوقتاتقان گیتار اویناب اوطورا ایدی. هوا بیك ماتور، قویاش جلی ایدی. شهر کچکنه بولغانغه طاوش یوق طنچ ایدی. بزده بر کویمه‌گه اوطروب کام نهرنده یوردك. (گامبریدژ کام نهری کوپری دیگان سوز). بزنڭ کویمه‌ده میلوکوف یفره‌موف ایدی، هر برمز قوللژلرنڭ بایلغینه، باقچه‌لرینڭ ماتورلغینه حیران قالا ایدك. استاخوڤیچ باشقه بر کویمه‌ده صو اوستنده بزگه‌اوچراب مقصودف، سزگه بو کاما (کام) نهری معلوم بولسه کیره‌ك دیدی. کولدك بیك کولکی بولماسه‌ده کیفلرمز غایت ییرنده بولغانغه هر شی تبسمنی موجب بولا ایدی. کویمه‌لردن چقغاچ کام نهری بویندن بر ماتور یول بله‌ن ترینیته قولله‌ژ دیگان مدرسه‌گه طابا بارا ایدك. بر یاغمزده صو ایدی، صوده گیتار اویناغان طاوش ایشتله ایدی، ایکنچی یاغمزده زور یاشل چیراملك ایدی، بوچیراملکده بر مخصوص ته‌نیس اوینی میداننده بر نیچه استودینت اوینی ایدی، آلدمزده بایطاق یراقده قویاش بله‌ن یالتراب قرون وسطوی قولله‌ژ کورنه ایدی. قوللژ آلدنده زور بر چه‌چه‌کلك ایدی. هواده آرا تیره کوبه‌له‌کلر اوچوب کیته ایدی.

گراف بوبرینسکی اوزینڭ هر وقت جهرا اویلی طورغان آچق طبیعتی بله‌ن دیدی: بوندای بر ییرده (محیط اچنده) تحصیل ایتکانده زاباستوفکه فکرلری باشنی زیارت ایتو احتمالی یوق، گراف آلسوفیوف دیدی: بزنڭ استودینتلر ایله‌ن بو انگلیزنڭ انصافلی طلبه‌سی آراسنده نیندی زور فرق! مین دیدم:

آنگلیه‌ده نیگنه شایان تحسین برشی کورسه‌گز، بوحالنی وجودگه

کیترگان سببلرنڭ ایك تیرەنی حریت ایکانینه، حریت شخصیەنی احترام ایکانینه مین کوندن کون قناعت حاصل ایتەم، دیدم.

بوگا قارشی گراف آلسوفیوف دیدی:

— مین باشقه بر نتیجه چیقارام مین اویلیم که آنگلیەنـڭ بو مدنیتی انـگلیز خلقینڭ مملـکتینڭ کبارینه حرمتی سایەسندەگنه ممکندر، کورەسگز بو قوللەژ بر دارالفنون توگل جنتـکه اوخشیدر، دیدی. بو نیچك ممکن؟ چونـکه بونده باری کبار بالاسی بایلارغنه اوقیدر. بوندی بر یر یاصاب قاراسەڭ روسیەدە بتون استودینتلر قچقرور ایـدی، بزدە بر تین آقچەسی بولماغان هر بری اوقورغه طرشقان بولادر، دیدی. غراف میندن یاشی زور کشی بولغانغه، بردن سیاحتده بولغانغه بو فکرلونی تیرانگه کروب ابطال ایتەرگه لزوم یوق ایدی. آلای بولسەدە دوستانه بر طرزدەغنه دیدم:

— خیر، بزنڭ روسیەدە هم بو کبی زادەکانغه مخصوص ایـکی دار العلم بار: بری ایمپیراتورسکی لیتسی ایکنچیسی پیتر بورغدەغی حقوق مکتبی دیدم. بومکتبلر روسیەگە نیندای زور کشیلر چغاردی. مینم خاطریمه کیلمیدر. آنچق بر پوشکین ایسکه توشەدر. اگر پوشکین‌دە بو لیتسی‌دن تیزرەك چیقماغان بولسه آنڭ دهاسیده میدانغه بلـکه چیغه آلماس ایدی، دیدم. گراف میگا قاراب کولوب:

— تلەسگز نەقدر دیماکرات بولوب ماناشگز، آنگلیەدە کورگان حاللر دیماکراتلقغه شهادت بیرمی، بلـکه آریستوکراتلق کورسەتە، دیدی.

بوگا قارشی مین دیدم: بونڭ سببی بلـکه بودر: بزنی چاقروچیلرنڭ آریستوکرات طبقەدن بولویدر. گراف، هیچ اونوتمیق، بز آنگلیەنڭ اوستی قاتینیغنه کورەمز، اگر وقتمز بولوب آستی قاتلرینی یاخشیراق اوگرەنورگه طرشسەق، سز چیغارورغه طرشقان آریستوکراتلق فائدەسینه بولغان نتیجەلرگه باشقه نتیجەلر چیغارور ایدك، دیدم.

آندن صوڭ خاطریمه کیلـگانده بونیده اونوتمیق دیدم: هر قومنڭ آریستوکراتلری بلـکه ملتنه کورسەتکان خدمتی درجەسنده حرمت ایتولەدر.

بلەسگز آنگلیه آریستوکراتلری آنگلیه مدنیتی، دولتینی قوّنینی خلق ایتوده شهبەسز زور رول اوینادیلر. نه قدر اوزلرینك میل طبیعیلرینه خلاف بولسەده، لازم بولغانده خلق (Народъ) منفعتینه مناسب اصلاح یاصاودن قاچمادیلر. لازم بولغانده اهالی فائدەسینه کوره سیاست یوروته بلدیلر. اوزلرینی هیچ بر وقت اصلاحات وخلق عکسنده ایتوب اعلان ایتمەدیلر. شونك اوچون انگلیز خلقی اوزلرینك آریستوکراتلرنی (اشرافلرنی) بر آز حرمت ایتەرگەده اورون بار، دیدم.

مونه بزنك وطنمزده یاکا بر تورمش آچیلەدر، وطنمز حیاتینك هر طرفی اصلاحقه تجدیدگه محتاج، آلدیمزده بیك کوب خدمت کورینەدر. هایداگز آزراق اوزگزنك ئەینتەرەسلرگزنی اونتوب خلقنك کوتارلووینه آیاقغەباصووینه اصلاحلرنك تماما اجرا ایتلووینه یاردم ایدگز، خلق سزنی حرمت ایتەر، دیدم.

صوگره کولوب دیدم: بونده شخصلردن بحث ایتمیم. طبیعی تاریخی بر محاکمه یاصارغه طرشەم. بر حقیقت آلغه چغارورغه تلیم؛ بناءً علیه روسیەده دوورەنلرنك خدمتسزلکلری حقندەغی فکرمدن طولایی صحبتداشمنك کیفی کیتمەیەچگی طبیعی، دیدم.

گراف کولوب، یاش کشیده مین بو کبی فکرلر بولوینه بردە عجبسنمیم، دیدی. میندە، بو فکرلرنك بولوی مینم یاش بولوومدن دیب اویلامیم، بلکه خلقنی یاقندن بلوومدن، خلقنك احتیاجلرینی جفالرینی بالا وقتمدن ایچندن کورگانمدن دیب اویلیمن، دیدم.

بو صحبت شولای تمام بولدی. یولدن باروب یتوب تورینیته قوللژ آشخانەسینه کیلدك. یمکدن صوك زور قوللەژنك مدیری ایلەن برابر کتبخانەنی قارادق. کتاب فوق‌العاده کوب، اوقورغه اوکغای هر یرده ایرکنلك، پاکلك، یاقتیلق. حجرەلرنك نه روشده ایکانینی کورسەتور اوچون بر حجرەگه آلوب کردیلر. حجره اوچ بولمەدن عبارت ایدی. برسی آلده کیملر صالا تورغان بولمه. ایکنچیسی اجتهاد بولمەسی. اوچنچیسی یاتاق بولمەسی، هر بری غایت پاك، ماتور، بیزاکلی دیوارلرده رسملر، شورلکارده غایت ماتور

توپلانگان کتابلر: کتابلرغه دقت ایتدم، مشهور یاوروپا لسانلرینڭ هر برنده کتابلر کورینه ایدی. اوقو بولمه‌سنده برده پیانو بار ایدی.

کورینه‌که اوقودن آرغاچ موزیقه اویناب، شاگردلر راحت ایته‌لر ایکان. بوندی بر حجره، طشده بر باقچه، بو بر جنت! بو بولمه‌ده بر ایسکیلك ایسی‌ده بار. بولمه‌گه کروب قاری باشلاغاچوق کورساتوچی معلم بو بولمه‌گه آلوب کیلوینڭ سببنی سویله‌دی:

بو بولمه‌ده انگلیزلرنڭ مشهور ادیبلریندن بایرون (Byron) شاگرد وقتنده تورغان، دیدی.

XIX

بایرون و آنڭ تاریخده‌غی رولی. دوقتورلق درجه‌سی بیرو مراسمی هم دارقین‌نڭ طووینه یوز سنه‌لك بایرام.

بو بیرده بایرون‌نڭ حجره‌سینی زیارت ایتکاندن صوڭ بایرون حقنده بر نیچه فکر یازو وظیفه‌م دیب بلەم. بوندای بتون عالمنی شاو کیترگان مجاهد حریتنڭ زور شاعرنڭ تربیه کورگان مدرسه‌سینی مهد تحصیلینی کوردك؛ ایندی بوندن صوڭ آزغنه بو کبی ماتور محیط ایچنده تحصیلدن صوڭ نه‌کبی دهالر دنیاغه چقغانینی مشاهده ایتارگه طریشیق.

بایرون آنگلیه ادیبلری آراسنده ایڭ مشهوریدر. بونڭ بو قدر شهرتینه ایڭ زور سبب یازغان اثرلرینڭ شعرلرینڭ اهمیت ادبیه‌سی بولسه‌ده، ایکنچی جهتدن، شبهه‌سز، حیاتینڭ واقعه‌لر ایله تولو بولوویده بو شهرتکه بیوك یاردم ایتدی.

بایرون اثرلری هربری شعر ایلان یازلغاندر. بایرون ۱۷۸۸ سنه‌سنده دنیاغه کیلگان ایدی. (۱۷۸۸ — ۱۸۳٤).

معلومکز اون توقزنچی عصرنڭ باشنده بنی بشرنڭ حیات اجتماعیه‌سی وافکاری بیك زور تحولاتقه اوچرادی. ماشینه‌لر اختراعی بنی بشرنڭ حیات اجتماعیه‌سینی اوزگارتکان کبی، فنلرنڭ ترقیسی، خصوصا علوم طبیعیه‌ده‌گی

کشفیات خرستیان عالمنده اوّلدن قبول ایتلوب، تنقیدسز اوشانیلوب کیلگان بر طاقم شیلرنی جیمره وبایطاق افکار جاریه‌نی هدم وتخریب ایته ایدی. بوحال اول زماننك تربیه‌لی، نچکه روحلی حساس انسانلرنده تعبیر ممکن بولماغان بر قایغولیلق‌غه سبب بولا ایدی.

بو دورده ایسکی ایدیالارنك آقرونلاب جیمریلووی حیات واستقبال بشریتکه بر یاڭا نظر باصالماغانلغی، عالی روحلی مشتاق ایدیال کشیلرده بر جهتدن مدنیت حاضرگه استحقارنی، ایکنچی طرفدن غیر معین بر حیات بشریهٔ فکریه‌گه موڭلی بر عشقنی موجب بولا ایدی. بوحالنی بزنك ادبیاتقه آلشماغان لسانمزده تعریف چیتون. بوروشه‌گی حالت روحانیه‌گه تاریخ ادبیاتده جهانی محزونیت (Міровая скорбь) اسمینی بیردیلر.

مونه بو بایرون، بو حالت روحانیه‌نی ایڭ پارلاق تعبیر ایتوچیلردن بریدر. بناءً علیه بو حالت روحانیه‌نی بعضا بایرونیزم دیلر، یعنی بایرونیلك دیمکدر. بو بایرونیلك اول زمانده بایرون‌غه یاخود آنگلیه‌گه مخصوص توگل، بوتون یاورویانك ضیالی طبقه‌لرینده بوڭا اوخشاشلی بر حال موجود ایدی. بایروننك یازغان اثرلرینك بتون دنیا لسانلرینه ترجمه ایتلووندن اون توقزنچی عصر ابتداسنده بتون یاوروپاغه بایرونیزم سرایت ایتکان ایدی.

فرانسیه ادبیاتی بایرون‌غه مقابل شاطو بریان‌نی میدانه چیقارغان کبی، بزنك روسیه ادبیاتی هم لیرمونتفنی وجودکه کیتورگان ایدی. لیرمونتوف آثارینه واقف کشیلرگه بایرونیزم نه‌دن عبارت ایکانینی بلورگه اوڭغایدر. هر شیده موڭلی بر شعر کورو، وبو حزین شعریتنی اشعار ایله‌ن یازودر، دیسه‌ك، بایرونیزم حقنده بر درجه یاقین فکر بیرگان بولورمز.

بایرون بر جهتدن دنیاغه نه قدر کوڭلسزله‌نوب قاراسه‌ده، عاشق حریت ایدی. قول ملتلرنی تحریر واعتاق ایتارگه اسارتنی ترذیل ایته‌رگه شعرلر یازو ایله‌ن گنه قناعتله‌نمای، اوز حیاتینی فدا ایتارگه‌ده حاضر ایدی. بونی هم اثبات ایتدی. روملرنك ترکیه‌گه قارشی استقلال عصیاننده، بایرون عاصیلرغه قاتشوب، ترکلر ایله‌ن صوغشدی. آنڭ فکرنده ترکلر ظالملر ایدی. بو بزنك مسلمان نظرنده بتونله‌ی توغری بولماسه‌ده، ایسکیده‌گی ترك واليلرينك، ترك پاشالرینك ظالملرینی بتونله‌ی انکار ایتو تعصب بولسه کیره‌کدر.

بناءً علیه بایروننڭ ایسکیده سوقراط حکیملرنی افلاطون ارسطولرنی توغدرغان یونان ملتینی سویووی وبو کبی یاقتی بر ماضیگه مالك ملتنی عدالتسز ترك پاشالرینڭ ظلمندن قوتقارورغه طربشووینی آگلارغه توشمز. احوال عالمگه هر وقت اوز دائرهڭ افقندن گنه قاراو معقول توگل. بر آز باشقه افقلردن قارارغه طریشورغه تیوشدر.

بایروننڭ یازغان اثرلریندن بری «شیلون اسیری (Шильонскій узникъ) دیگان اثردر. بو اثر روسچهغه مشهور ژوقوفسکی طرفندن ترجمه ایتلگان. خلاصه سی: شویتساریهده بونیوارد اسمنده بر مجاهد حریتنڭ آلتی سنه قدر شیلون شاتوسنده محبوس یاتووینی قزغانچلی ایتوب تعریف ایتودر. شیلون شاتوسی شویتساریهده لهمان کولی بوینده مونترو - تهریته دیگان بر کچکنه شهر یاننهدر.

بنده گز بونی یازغان وقتده بو مونترو شهری اوستنده بر قاشلاقدهغی آولدن شیلون شاتوسینی کورهمن. کم بلسون، شول کوز آلدیمدهغی شیلون شاتوسندهغی آلتی سنهلك بر اسارتنی یامسزلاب تعریف وتصویر ایتوبلکه بر نیچه زور مملکتلرده اقتدار اصحابینی حریتگه سوق ایتکاندر. ظلم، تضییق وجبردن جیراندرگاندر. بونده هیچ شبهه یوق. شیلون اسیری دیگان شعرلرنڭ تاریخ حریتده زور بر اهمیتی بولغاننی هیچ انکار ایتو ممکن توگل. مونه، اوقوچیم ئهلیگنه سزگه تعریف ایتکان بولمه، اوّلده شول بایروننڭ اجتهاد گاهی بولغان بر بولمهدر. مونه، بو بتون دنیاغه حالت روحیهسینی تعمیم ایتدررلك قوّتلی بر روحقه مالك، بر نیچه ملتنی رقابت واسارتدن قوتلدیرورلق قدر قوهٔ قلمیهگه مالك بوداهی شوشی بولمهده تحصیل ایتکان، تربیه کورگان، روحینی شوشی بولمهده تربیهلهگان اوسدرگان. بولمهنڭ پاك تمیز ماتورلغندن بحث ایتکان ایدم. بو بولمهنڭ پاکلیگی، قوالهژنڭ بایاغنه تعریف ایتدیکم باقچه وچاچکلر ایچنده بولووی، بایرون کبی بر عالی روحنڭ میدانغه چغووینه دخلی یوق دیب بلاسکزمی؟ هیچ شبههسز بو قوللهژلرنڭ تمیز سرای واری بولووی بونده تحصیلده بولغان کشیلرنڭ تشکل روحانیلرینه بیك زور بر تأثیری باردر. تکرار ئهیتهمحس نفاست بیوك بر موجب تعالی وفاعل ترقیدر.

بو كون بزنی كامبريدژ گه چاقروغه سبب، كامبريدژ ده بو كون آنگليه‌نك بتون دنياغه مشهور عالمی دارۋين توغانينه يوز سنه بولو بەيرەمينه حاضر بولو ايدی. بەيرەم مراسمی بوندن عبارت بولدی: بر قوللەژنك زور بر تياتر كبی سوندەرەلر ايلەن ياصالغان زالنده خلق تولغان ايدی. توردە پروفيسورلر وبتون قوللەژلرنك باشنده منتخب رئيس (شانسلەر) اوچون اورونلر حاضرلەنگان ايدی. وبوندن باشقه ياۋروپانك هر نقطه‌سندن كيلگان عالملرگه اورون قويلغان ايدی. بو عالملر هر بری علوم طبيعيه‌ده خصوصا دارۋين كشف ايتكان مسئله‌لرگه متعلق كتابلر اثرلر يارغان كشيلر ايدی. بو كون دارۋين توغانينه يوز سنه بولو بەيرەمی مناسبتيله بـو عالملرگه هر برينه كامبريدژ دارالفنونی شرفلی دوكتورلق درجه‌سی اولەشه ايدی. ياۋروپانك هر مملكتندن برەر پروفيسور كامبريدژ دارالفنوننده دوكتورلق درجه‌سی آلدی. بو دوكتورلق درجه‌سی بيرو مراسمی اوشبو روشده ايكان: ايك اوّل كامبريدژ پروفيسورلرندن برسی درجه آلاچق عالمنی ماقتاب برنطق سويلی. بوندن صوڭ بتون قوللەژلرنك منتخب رئيسی (Деканъ) بر ايكی سوز ئەيتوب دوكتورلق شهادتنامه‌سينی ياكا شرفلی دوقتورنك قولينه بيرەدر. ياكا دوقتور بر ايكی سوز ئەيتوب تشكر ايتەدر. بوندن صوڭ بزنك كبی قارارغه كيلگان كشيلر قول چابالار شولای ايتوب كامبريدژ دارالفنونينك فخری دوكتوری بولالار ايكان. (معلومكز دوكتور بو اورونده طبيب ديگان سوز توگل. عالم ديگان سوز).

بزنك روسلردن مشهور پروفيسور تيميرەزف هم دوكتورلق درجه‌سی آلدی. بو تيميرەزفنك حاضر سلامت بر كشی بولووی ميكا قزق طويلدی، بوندن اون سنه مقدم قزان اوچيتلسكی اشكولاسنده اوچنچی كلاسده وقتمده بو كشينك دارۋين‌نك كشف ايتكان نظريهٔ علميه‌سی (Происхожденіе видовъ) حقنده‌غی كتابينی اوقوغان ايدم. بوندای كتابلرنی بيك قاتی فكرنی آچا ديب بزگه چيتونلك بلەن بيرەلر ايـدی. لكن مين نادزيراتەللردن اوتنوب بايطاق باشقه‌لرغه ممنوع كتابلرنی اوقوغان ايدم. بو سنه اشكولده وقتم بيك كوب اوقوغان سنه‌مدر. دورتنچی كلاصده ابتدائی مكتبده تعليم اصولی ايلەن مشغول

بولغانغه بو قدر کوب اوقوب بولماغانی اشقولده بولغان کشیلرگه معلوم‌در. اشکولانڭ اوچنچی کلاسنده هر اشکولینڭ بایطاق اوقیدر، مع‌التأسف کوبیسی رومانلرغه هم یوق بار ومعنی‌سز رومانلرغه وقت صرف ایته‌لر. مین ایبده‌شلریمه قازاغانده بر آز یاشم زورراق بولغانغه تجربه وهوس علمم هم آرتغراق ایدی. خصوصا تاریخی وفلسفی کتابلرغه میلم زیاده ایدی. فرانسوز ادیبلرندن مشهور روسسو اثرلری قولمه توشوب آیریله آلمای اوقوغانم حالا خاطرمده‌در. فرانسوز لسانینی بلهسم کیلومینده شول وقت اوق طوغان ایدی. بو ره‌وشده بر یاقدن روسسو کبی فلسفی اثرلرگه هوس ایتکان کبی ایکنچی یاقدن علوم طبیعیه‌گه‌ده مراق ایته ایدم. اول وقتده فکرلی آتالغان کشیلرمز آراسنده فن بلهن دین‌نڭ اجتماعیسی ممکن بولووی حقنده فکر یورتو بیك مودا ایدی، مینده روسچه اثرلردن دین ایله‌ن فننڭ عدم تناقضینی بلهسم واثبات ایته‌سم کیله ایدی.

مین شول وقتده دارۋین‌نڭ کشف ایتدیکی قانون تکامل؛ یاخود «اصطفای طبیعی» نظریه‌سی حقنده‌ده‌ایشتکان ایدم. بو حقده بر آز تفصیللی معلومات آلاسم کیله ایدی. شونڭ اوچون بایطاق مشقتله‌نوب تیمیره‌زف‌نڭ کتابینی آلغان ایدم. مڭا کتابنی بیرگانده ناظر معلم: مقصودف، بو کتابنی هر کمگه کورسه‌تمه‌گز، بر آز یاشروب اوقگز، چونکه بعض یاشلر هم سزدن صوڭ صوراب اوقورده، بلور بلمه‌س نتیجه‌لر چغارور دیگان، ایدی.

شونڭ اوچون بو کتابنی تونله کشی یاتقاچ سپالنه‌نڭ یوونو بولمه‌سنده اوقی‌ایدم. چونکه سپالنه‌ده لامپه‌لر فسلغان بولا ایدی. شولای‌ایتوب، بر یاقدن ایبده‌شلریمدن قاچوب اوقی ایدم، ایکنچی یاقدن چنایوب اعتقادیمه ضرر کیلمه‌سه یارار ایدی، دیب، قورقوب اوقی ایدم. بو کتابنی اوقوب چققاچ اچنده هیچ بر تورلی اعتقادات اسلامیه‌گه مخالف نرسه طابماغاچ شادلانغانمنی کورسه‌ڭ!! بو اوز ما ضییم حقنده قایتوب سویله‌ومنی عفو ایتوگزنی اوتنه‌م. خاطرات شبابت بیك عزیزدر. قلم بر کروب کیتکاچ توقتاو بیك چیتون. نه ایسه، مونه، بو کون قامبریدژده دوقتورلق لغان تیمیره‌زف شول کتابنڭ مصنفی ایدی. مین بو اورونده دارۋین کشف ایتکان نظریة علمیه نیدن عبارت ایکانینی یازا آلمیم.

بو حقده بلەسی کیلگان اوقوچیلرغه شولوق تیمیرەزف کتابینی یاخود دارۋین نڭ روسچەغەترجمه ایتلگان کتابینی توصیه ایتەم. چارلز دارۋین ۱۸۰۹ ده توغان و ۱۸۸۲ ده وفات بولغان. شولای ایتوب بو کون ۲٤ ایونده آنڭ بوم ولادتینه یوز سنه بولادر. دارۋینڭ بتون اخفادی اوغلینڭ اوغللری کامبریدژ ده طورالر ایکان.

اویلەدن صوڭ ساعت دورتلرده دارۋین اخفادی بزنی وبتون اطرافدن کیلگان پروفیسورلرنی بر باقچەده چەیگه چاقردیلر. دارۋینڭ ایکی خفیدینه وایکی کیلونینه تقدیم ایتدیلر. بوندن صوڭ وطنداشمز تیمیرەزف ایلەن هم تانشدق. ئللە قایچان تاریخلانوب بتکان دارۋین نڭ کیلونلری بولووی، آلار ایلەن طانشو ممکن بولووی، ومینم فکرمده ئللە قایچاندەغی اشکولا خاطرەلری اچنده کومولگان تیمیرەزف نڭ ایسەن بولووی وآنڭ ایلەن کوروشو سویلەشو مینی بیك قزق فکرلرگه توشرە ایدی.

بتون عالمنڭ ابدیا مشهور توتولاچق دارۋینڭ هم حیات شخصیەسنده عادی کشی بولووی، شوشی بز یورگان قوللژلرده یورگان بز کورگان باقچەلرده گیزگان بولووی، پوشکینڭ، « بر انساننڭ علوی قوّت تفکریەدن باشقه بر نرسه توگلدر » .Что составляетъ величіе человѣка если не мысль، دیگان سوزی خاطریمه توشه ایدی. حقیقة بیوك آدملر، عالی انسانلر ایجادات فکریه ودماغیەلری نسبتنده بیوکدرلر.

بو چایدن صوڭ تیمور یول ایلەن لوندونغه قایتدق. بو کیچ تلەگان کشی «دایلی تەلەگراف» دیگان گازیته ادارەخانەسینی قارارغه باردیلر. مین اویده قالدم.

XX

لوندونده بیشنچی کون. لورد قرومر اویننده. لورد قرومر ایلن صحبت. آنگلیه پادشاهی طرفندن قبول اولنو. کیچ نظارت خارجیه دائره‌سنده قبول هم لوندونڭ ایڭ مشهور خانه‌سنده کیچکی قبول.

اویله طعامینه بو کون مشهور سالیسبوری خانه‌سینه چاقرلغان ایدك. لکن مین بو خانه‌گه بارمادم. سببی مین اوزم یالگز مشهور مصرده کوب یللر حاکم بولوب طورغان لورد قرومر طرفندن چاقرلغان ایدم. بو چاقرلو بو روشده بولغان ایدی:

دوما اعضالری شرفینه روسیه سفیری غراف بنکه‌ندورف بیوك بر مسامره یاصادی؛ بو دعوت ایلچی خانه‌گه آنگلیه‌نڭ اکثر وکلاسینی وطبقهٔ عالیه‌سندن بیك کوب آدمنی جلب ایتکان ایدی. دعوتلیلرنڭ مقداری مڭدن زیاده ایدی. اوّلده مصرده آنگلیه‌نڭ باش مأموری بولوب طورغان مشهور لوردقرومر بو مسامره‌ده حاضر بولغان، مینی کوررگه‌تله‌گان، فقط مین اول کون آنڭ ایله کوریشه آلمادم. صوڭره آڭلادیغمه کوره لورد قرومر غاسپودین ستاخوویچکه مراجعت ایدوب «آراڭزده دوما اعضاسی بر مسلمان بار ایمش؛ آنڭ ایله کوریشورگه تله‌ر ایدم» دیگان. ستاخوڤیچ لوردغه آدرسمنی بیرگان.

مسامره‌دن ایکی کون صوڭره لورد قرومردن آیروچه دعوت نامه آلدم. یکرمی سنه قدر مصر والیلگنده بولغان ومصرنڭ امور اداره‌سینی اصلاح امور اقتصادیه‌سینی ترقی ایتدرگان، وبناءً علیه عالم اسلام ایله شرق احوالینه آشنا بر سیاسی کشی ایله کوریشه چکمه شادلانوب دعوتینه کوره باردم. کچکنه بر اوطه‌ده طعام سفره‌سی باشنده بر ساعت یارم قدر صحبت ایتدك. بتون صحبتمزنی تمام یازمیم.

جدی وقزقلی بحثلر عالم اسلام وبونڭ استقبالی دائره‌سنده دولاشدی. لورد قرومرنڭ عالم اسلامنڭ حال حاضرینه وتاریخینه دائر معلومات واسعه‌سی

مینی حقیقتاً حیران ایتدی! بزنڭ ترکستانده‌گی یرلی محکمه‌لر حقنده میندن صوراغان سؤاللری ترکستان اداره‌سینڭ بتون تفصیلاتینی تدقیق ایتکان بولووینی کورسه‌ته ایدی. برکت بیرسونکه، مین بو سنه داخلیه نظارتی بودژه‌تی حقنده سویله‌گان نطقنی حاضرله‌گانده ترکستان اداره‌سی واهالیسی حقنده بایطاق نه‌رسه اوقوغان وتحقیق ایتکان ایدم‌که، محجوبیتده قالمادم.

لورد قرومر میڭا دیدی: — عالم اسلامنی بلورگه تله‌وومنڭ سببی یالڭز مأمور وسیاسیون نظرندن توگلدر؛ فیلسوف نظرندن دخی تحقیق ایتمك استیم. مینم مسلمانلرنڭ استقبالی حقنده بسله‌دیکم امیدلرگه لورد جنابلری موافقت ایتمی ایسه‌ده، اقوام اسلامنڭ استقبالنی چاره‌سز کورمی؛ صوڭ وقتلرده شرقده کوریلگان حریت وترقی حرکتلریندن زور نتیجه‌لر کوته، فقط بر خیلی شرطلر داخلنده، کوستردیکی شرطلر مخصوص وقزقلیدر. مع التأسف سیاحتنامه‌مده اوزاق تحلیل ایته آلمیم.

اگر لورد قرومرنڭ بتون دیدکلرینی بر جمله ایله تعبیر ایتمك لازم بولسه، بولای دیه‌ر ایدم: «مسلمانلر چابوق، وقت قاچرماینچه آوروپا مدنیتینی قبول وتطبیق ایتملیدر. یوقسه آغر حاللرگه قالاچقلر؛ دینڭز ایله بو مدنیت امتزاج ایته آلمی دیگان فکرلری باطلدر؛ هر حالڭز جهالتڭزدن ناشیدر. قرون وسطیده خرستیان عالمی هم بویله باطل فکرلرده ایدی... باقڭز آنگلیه‌گه: مدنیتسز دیب ئه‌یته آلماسسڭز عبادتخانه‌لری شهرنڭ ایڭ گوزل بیدانلرنده‌در؛ ایڭ گوزل بنالریدر؛ یکشنبه کونلری کلیسالر خلق ایله طولودر؛ اگر بیتمك، چوریمك استه‌می ایسه‌ڭز تیز معارفکه تمدنکه طرشڭز؛ خیرخواهانه ئه‌یته‌م یوقسه مسلمانلرنڭ استقباللری دهشتلیدر».

لورد قرومه‌رنڭ صحبت زماننده سویله‌گان باشقه سوزلریده غایت اهمیتلی، دقتکه شایاندر. مع التأسف بو سوزلر شول قدر مهم وفلسفی‌که بر سیاحتنامه‌ده بونلرنڭ تفصیلاتینی صیدرو ممکن توگلدر.

بوندن صوڭ خصوصی خانه‌لرنی تعریف و بونده بولغان خصوصی صحبتلرنی تفصیل ایتمه‌م. بوڭا قدر یازودن مقصودم اوقوچیغه بو عالمده یورگان فکر وصحبتلر حقنده تقریبا بر فکر بیرو ایدی. بوڭا قدر یازغانم بو حقده کافی

بولسه کیره‌ك. بو اوروننده شونیده ئه‌یتیم، مین صحبتلرنی یازغان وقتده هر بر سوزلرنی یازا آلمیم. بونڭ سببی کوروشکان کشیلرم هر بری بیك زور سیاست اربابی بولغانغه، هر بر فکرلرنی یازو سیاست وادب جهتندن ممکن توگلدر. بناءً علیه بوندن صوڭ کوروشه‌چك بر نیچه مینیستر ایله‌ن بولغان صحبتلرنڭ تفصیلاتینی یازا آلماغانم اوچون عفو اوتنه‌م.

پادشاه سراینده قبول.

ساعت اوچده بو کون سرایده قبول ایتله‌چك بولغانمزغه ساعت ایکیده هر بریمز هوتلگه قایتوب مخصوص بولمه‌گه جیولغان ایدك. مدبرلر اوّلده بزگه سرایده قبول آدابی بوینچه نیندای کییملرده بولو لازم بولاچاغینی ئه‌یتوب قویغانلر ایدی. هر بریمز سیرتوکده بولو تیوش ایدی. گالستوقلریمز چن قاراده، بتونله‌ی یاقتیده بولماسقه تیوش ایدی، بر تورلی صوری گالستوقلر توصیه ایتکانلر ایدی.

قوللر ساریسماق په‌رچاتکه‌ده بولورغه تیوش ایدی. سرایغه باروب یتکاچ پادشاه ایله‌ن کوروشکانده اوڭ قوللریه‌زده په‌رچاتکه‌لر صالنغان بولوب صول قوللرمز په‌رچاتکه‌لی بولورغه تیوش ایدی. طبیعی اشته‌بلیتلر لاقلی بولورغه تیوش ایدی.

ساعت اوچکه چاریك ساعت قالغانده آفتوموبیللرگه اوطروب لونددونده آنگلیه پادشاهی طورا طورغان «بوکینغام» سراینه یونالدك. کیفلرمز یاخشی ایدی. بوندای زور بر پادشاه طرفندن قبول ایتلوگه بر جهتندن بر نوع شادلق ودیگر جهتندن کچکنه گنه بر قاوشاو حس ایته ایدم. کوره ایدم که تقریبا عین حسلر باشقه ایبده‌شلرمده هم بار ایدی آفتوموبیللر ایله‌ن سرایغه باروب یتدك. سراینڭ فاصادینڭ مهابتلکلرینی تعریف ایتوب سزنی بورچمیم. لکن، فوق العاده بولغانینی ئه‌یتیم. آفتوموبیللردن توشوب ایشکدن کرگاچ برنچی کوزگه کورینگان زور باصقچ باصقچ بوینچه تزیلگان ئلله نه قدر قزل لیڤوری لرکیگان ساچلرینی آق پودرا ایله‌ن آغارتقان لاکیلر اوستمزدن پالتولرمزنی وسیلیندرلرمزنی آلدیلر. یوقاری منگاچوك بزنڭ روسیه پاسولی به‌نکه‌ندورف وآنڭ معاونی

وسراینڭ مراسم ناظری قارشیەمزغه کیلدیلر بر بولمەده بر آز کوتو لازم بولغانینی آڭلاتدیلر. بو بولمه قبول بولمەسندن بایطاق یراق ایدی. شونڭ اوچون اوز آرا سویلاشه ایدك. مدبرلر پادشا قبول ایته طورغان بولمەگه کم، کم آرتندن کرەسینی وکم کم آرتندن قرال وقرالیچه ایلەن کوروشەچکنی آڭلاتدیلر. مین یفریموف ایلەن باروب کرودنەر آراسنده ایدم. کرورگه وقت یتدی. ایك آلدن سفیرمز کردی بوندن صوڭ خوما کوف وهکذا. نوبت میڭا یتدی. ایك اوزون زالنڭ اورتاسندن کریله ایدی. ایشکدن کردم. میندن بیش آلتی آدم یرده اوڭ یاغی ایلەن پادشاه وآنڭ صول طرفنده کارالیچه وآندن آری پادشاهنڭ اوغلینڭ بالالاری طورا ایدی.

یاقین باروب یاڤروپا عادتنچه آیاقلارمزنی تیگز قویوب باشمزنی ایوب سلام بیردك.

پادشاه قولینی صوزغانینی کوروب قولمنی صوزدم. سفیر پادشاهغه اسممنی وکم بولغانمنی سویلادی: مقصودف، دوماده مسلمان مبعوثلری گروپپاسندن، دیدی. یدنچی ئەدوارد قولمنی یاخشیلاب طوتوب قیصوب کورشدی پادشاهنڭ مرغوب یوزنده یوزیمه قاراب کورشکانده خیر خواهانه بر تبسم بار ایدی. پادشاه ایلەن کوروشکاچ قرالیچەنڭ قولندن اوبدم. قرالیچەنڭ نظر بده غایت خیر خواهانه ایدی. بوندن صوڭ میندن الیك کوروشکان ایبدەشلرم یانینه باروب تزیلدم. ایبدەشلرم هر برسی زالنڭ اوڭ طرفنده پادشاغه قارشی تزیلگان ایدیلر میندن صوڭ کرگان کشیلر کوروشوب بتوب هر قایومز بر یرگه تزیلگاچ، پادشاه بزگه تابا یاقین کیلوب صاف فرانسوز لساننده بر نطق سویلەدی. نطق اوزون بولماغانغه بو یرده عینا یازو فائدەسز بولماسه کیرەك: نطق بوندن عبارت ایدی: «افندیلر، قارالڤا واوزمنڭ اسممدن سزگه خوش کیلدیکز دیمن. دوما باشلاغاندن بیرلو بیك زور بر ئینتەرەس ایلەن مین سزنڭ دوما مجلسلرینی اوقوب کیلدم. بو کون سزنی شخصا تانوومغه وسزنی مینم مملکتمده کوروگه زیادەسیله ممنون بولدم. امید ایتەم که سز مینم مملکتنڭ تورلی طرفلرینی وتورلی ملی مؤسسەلرینی کورورگه واوگرەنورگه اولگورورسکز. تأسف ایتەم که هوا بیك یاخشی توگل،

لکن امید ایتەم، سز کیتکانچی ماتور کونلردە بولورئەلی. خوش صاو بولگز، دیگانچی شونیدە ئەیتیم: مین سزنڭ مملکتکە سیاحتمدن بیك یاخشی خاطرەلر صاقلادم. مین سزنڭ مملکتکە ایکی باردم، کیلەچکدە دخی بارورغە امید ایتەم. خوش صاو بولگز، یاخشی سفر ایتگز».

یدنچی ئەدوارد بو نطقنی سویلەگاندە بو پادشاهنڭ دنیانڭ ایڭ زور پادشاهلرینڭ بریسی بولووی، نیندای زور بر ملتنڭ سویملی آمری ایکانی، نە قدر مستملکات ونە قدر اقوام شتی‌نڭ ایمپیراتوری ایکانی هیچ خاطریمدن چقمی ایدی. بوندای بر مرکز قوّت بوتون عالم طرفندن تصدیق ایتلگان اقتدار آلدندە قاوشاو بالەن قاطش تیرەن بر حرمت حس ایتە ایدم.

پادشاه نطقندن صوڭ خومیاکوف بوڭا بر جواب سویلەدی. روس ملتی ودوماغە حسن توجهی اوچون پادشاهغە رحمت اوقیدی. بوندن صوڭ پادشاه بزنڭ ایلەن باش سلکوب کوروشوب، اوزینە مخصوص بر ایشکدن چقدی.

صوڭرە بزدە بر بریندن زور، بر بریندن ماتور مهابت زاللردن اوزوب پالتولرمز قالغان ییرگە توشدك. کییملرنی کییوب سرایدن چقدق، آفتوموبیللر ایلە اویگە قایتدق. هر بریمز قبول رەوشندن، التفاتدن، پادشاهنڭ نطقندن غایت ممنون ومتأثر ایدك، مین یفریمف ومیلوکوف ایلەن بر آفتوموبیلدە ایدم. میلوکوف نطقنڭ خلاصەسینی تکرار ایتە ایدی. مین، خلاصەگە حاجت یوق، مین بتون تعبیر وجملەلری ایلەن یادیمە آلدم، دیدم، وشول ساعت تکرار ایتدم. بو نطقنڭ صوڭندن اهمیتی زور بولاچغینە، نطقنڭ بتون سوزلرینی خاطردە قالدررغە طرشقان ایدم. هم نطق اوزون بولماغانغە موفق‌دە بولغان ایدم.

میلوکوف، مادامکە هر سوز خاطریگزدە ایکان قایتقاچوق یازا کورگز دیدی. قایتوب ییتەر - ییتمەز یازدم‌دە ایبدەشلریمەکورسەتدم. آلارنڭ خاطرلرنڭ قالغان جملەلرگە تطبیق ایتدك. هر بری واقعا جملەلر شوشیلر دیدیلر. وشول ساعت روس گازیتەلرینڭ مخبرلری ترجمە ایتوب تیلیگرام ییبەردیلر.

بو نطقنڭ نە قدر مهم ایکانینی ایضاحقە حاجت یوق. بو برنچی دفعە

روسیه مجلس مبعوثانی دیپوتاتلارینی باشقه بر مملکتنك پادشاهی رسمی صورتده قبول ایتوایدی. بناءًعلیه دومانك اعتباری ور وسیه‌ده ادارهٔ جدیده‌نك اورناشووی جهتندن بو قبول ونطقنك تاریخی بر قبول ونطق بولاچغنده هیچ شبهه یوقدر.

بوندن صوك قووس اسکله‌سنده، آنگلیه کارولی بزنك ایمپیراتورنی قبول ایتکان وقتده اوزینك بزنی قبول ایتکانینی سویله‌دی، وبزنك پادشاهغه دیدی: «مین سزنك مملکتنك دوماسینك بر نیچه وکیللرینی کوردم، آلار مینم یانمده بر نیچه وقت قالدیلر. امید ایده‌م که آنلار بزنك مملکتنك تأسیسات وحیاتینی یاخشی کوره آلغانلاردر. آلارنك مشاهداتلری بزنك ایکی مملکتنك آراسنده موجود محبتنی تاغیده قوّتله‌رگه سبب بولسه ایدی، دیدی. بزنك ایمپیراتور بوڭا قارشی آنگـلیه پادشاهینه تشکر ایتدی. «مینم دومانك اعضالارینی حسن قبولگز اوچون زور رحمت» دیدی.

مونه اوقوچی، آنـگلیه‌گه سیاحتمز، وآنـگلیه پادشاهی طرفندن قبول ایتلوومز، اهمیتسز واقعه‌لردن توگلدر. بزنك پادشاهنك آنگلیه پادشاهینه بزنی یاخشی قبول ایتکانی اوچون تشکر ایتولری دومانك درجه‌سی اعتباری جهتندن غایت زور بر واقعه‌در.

بو کون ایك کوب یبرگه چاقریلغان کونمز ایدی. کیچ ایك اوّل خارجیه مینیستیرستوٰاسینك سراینده قبولگه چاقریلغان ایدك.

بوندن باشقه لوندوننك ایك زور ایك بای ایك آریستوقرات حساب ایتلگان ایکی یورتنده هم کیچکی قبول (مسامره) گه چاقرلغان ایدك. بر کیچ اچنده اوچ یرده بولو لازم ایدی. ایك اوّل خارجیه نظارتی سراینه باردق. بو سراینك زورلغینی هیچ سویله‌ب آڭلاتور حال یوق. اول کون قبولگه اون مڭ کشی چاقرلغان هم حاضر ایدیلر دیسه‌م، بر آز زال وباصقچلرنك زورلغی حقنده بر فکر بیرگان بولورم. سرایغه بر نیچه چاقرم اطرافقه تزلگان آرابه‌لرنگغنه‌ده حسابینه چغو ممکن توگل کبی ایدی. بو آرابه‌لرنك بر برینه یول بیرورگه ترتیب بلان تزیلورگه بونده‌ای زور شهرلرده مخصوص اصول بار ایمش. قوناقنی کیتروب توشرگاچ بلدیه پولیسه کشیلری کوچرگه بر نومرو بیره‌لر. کیری چقغانده نی قدر آرابه‌لر کوب بولسه‌ده اون مینوتدن لازم آرابه‌نی تابوب کیتره‌لر ایمش.

خارجیه نظارتی سراینه باروب توشدك فوق‌العاده زور باصقچ خلق بله‌ن طولغان. زور و کیك تاو قدر باصقچدن اوك یاغندن بر آغم توشه، صول طرفدن ایکنچی آغم آفرونلاب یوغاری چیغه ایدی. یوغاری منگاچ آلدمزده کورنگان آچق زال کبی بر یرده کشی ایله‌ن تولغان ایدی. ایرلر هر بری یا فراك کیگان ایدی یا عسکری کیومدن ایدی.

مین انگلیزلرنك عسکرلرینی وعسکری البسه‌لرینی برنچی دفعه کوره ایدم. آفیسار البسه‌سی شاققی ماتور. اوزون بویلی آرق انگلیز عسکریلرینه یاخشوق کیلشه. ایرلردن صوك دامالرغه‌ده دقت ایتدم. هر بری غایت نفیس بو سنه‌مودّه‌سی مسامره‌ر و بالارنده ایدی. هر برینك مو ینلری آچیق ایدی. برلیانت انجو ایله طولو ایدی. دقت ایتدم خاتونلرده‌غی انجو مرجان فرانسیه وروسیه‌ده بو کبی مسامره‌لرده کورنگاندن آرتغراق ایدی. بوده انگلیزلرنك بو یوغاری طبقه‌لرینك فـوق العاده بایلغینه شهادت بیره ایـدی. باصقچدن منوب یتوگه بزنی بر تانیماغان کشیلر قارشی آلدیلر. کشیلر فوق‌العاده کوب بولغانغه ایبداشلرمدن آیرلماغه مجبور بولدم. مینی ئه‌الله نی قدر زاللردن بولمه‌لردن اوتب بر صووق طعام حاضرله‌نگان یرگه آلوب کردیلر. بونده‌ای حاضرله‌نگان اوستال بر نیچه یرده بولسه کیره‌ك. مین اوتورغان یرده میندن باشقه روس ایبداشلرم یوق ایدی. هر کم کشی کوبلگندن آیرلوب بتکان ایدی. بر اوستال یاننه باروب اوتوردم شولوق بولمه‌ده اوستالنك آری باشنده اول کون‌لرده لوندونغه سلطان محمد خامس‌نك تختکه اولطرغانینی اعلان ایتارگه کیلـگان مختار پاشا هم اوطره ایدی. آنك برابرنده بر نیچه فسلی تورکلر بار ایدی: بر ایکی صووق طعاملردن قابقالاب تیزره‌ك بو بولمه‌دن چیقدم. چیغوب قارانوب یوریسم کیله ایدی.

چغوب بارغانده عسکری البسه‌ده بر آرق اوزون کشی یاقن کیلوب روسچه: وطنداش سزنك ایله تانشورغه استیم، دیدی.

بو ذات لوندونده اقامت ایته تورغان بر ۋه‌لیکی کنه‌ز ایکان، اسمینی سویلادی. شول ساعت خاتونینه تقدیم ایتدی. مینده فامیلیه‌منی سویله‌دم.

سزنڭ فامیلیه‌ڭز میڭا معلوم، دیدی. بر نیچه کوندن بیرلی لوندون‌نی شاولاتقان وطنداشم دیپوتات‌لرنڭ فامیلیه‌سنی مینم کبی روس توگل بتون لوندون اهالیسی بله‌در، دیدی. خاتونی فرانسوزچه سویلی باشلادی. بو ڤیلیکی کنه‌ز وزوجه‌سی‌ایله‌ن بایطاق سویله‌شوب توردق. بر نیچه مسئله‌دن بایطاق جدی بحث ایتدی. ڤیلیکی کنه‌زنڭ اوزینی پراستوی توتووی، میڭا پراستوی بر دیپوتاتقه التفاتی، فکرلری میڭا غایت خوش تأثیر ایتدی. مادام خانه‌سینه دعوت ایتدی. خارجیه نظارتنده بتون کیچه قالاسڭزمی‌دیدی. یوق، دیدم. بو کون ینه ایکی یرده بولورغه تیوشمز، دیدم. فقط آرقاداش‌لرمدن آیرلدم نیچك‌بارورغه بلمیمن، دیدم. قایا باراسز؟ دیدی بوندن ستافورت هاوس‌دیگان یورتقه آندن لانسداون هاوس دیگان یورتقه بارو فرضنده ایدك، دیدم. ایندی یالغز بارورغه مجبورمن. فقط نیچك آدریس ایله‌ن بارورغه‌ده بلمیم، دیدم. کناز دیدی لوندونده بوخانه‌لرنی بلمه‌گان کشی یوق شوشیلای خانه اسملرینی ئه‌یتسه‌ڭز سزنی تلاسڭز قایسی آرابه‌چی ایلتور، دیدی.

بزده ستافورت هاوسقه باراچقمز، لکن بز اوّل لانسداون هاوسقه بارامز دیدی. ڤیلیکی کنازنڭ نزاکت وصمیمیتی، بوقدر التفاتی مینی حقیقة‌متأثر ایتدی.

نظارتدن چیقوب بایطاق اورام‌لردن جایاو باروب بر آرابه‌چی تابوب لانسداون خانه‌سینه یونالدم. بایطاق بارغاچ ئله نیقدر آرابه‌لر آره‌سندن بارا باشلادق. بو آرابه‌لر آره‌سندن اون دقیقه چاماسنده بارغاچ نهایت بر باقچه‌لی ایشك آلدی ایچنده‌گی سرای کبی بر خانه‌گه کیلوب یتدك. خلقنڭ کوبسی کیته ایدی. لکن کیلوچیلرده بار ایدی. کیتوچیلرنڭ کوچرلرینی خواجه‌لرینڭ اسمینی قچقروب چاقره‌لر ایدی.

نهایت باروب کردم. بر زور خانه. دها دوغریسی بر پادشاه سرایی. بونڭ کبی بر خصوصی کشی خانه‌سی تصور ایتو قابل توگل. هیچ‌بر مملکتده بر خصوصی کشینڭ مسکنی بو قدر مزین، بوقدر زور بولو احتمالی یوق. یالـڭز ایدم. هیچ کشینی طانیمی ایدم. ایدشلرنی ازلی ایدم بارا تورغاچ بر نیچه‌سینی تابدم. خانه صاحبه‌سینه تقدیم ایتدیلر. خانه صاحبه‌سینڭ قبولی بر پادشاه قادینی قبولینه اوخشی ایدی. زاللرنی قاراب یوردیگزمی، دیدی.

یوردم، دیدم. کارتینا ورسملرنڭ کوبلیگی حقنده‌غی حیرتمنی بلدردم. بوندای هر وقت هر کمدن ایشتکان قومپلیمانغه ایسی کیتمه‌سه‌ده، زاللرنی قارادیگزمی دیگاچ بر نوع اهمیت ویرگانلکگه شاهد بره‌ر سوز ئه‌یتمه‌سه‌ڭ مقبول کورمایه‌چگی معلوم ایدی.

اوندونده بوندای بای خانه بیش آلتیغنه ایمش. بونلردن بز او چنده بولدق بولاردن برسی شوشی لانسدوون خانه‌سیدر. ایکنچی‌سی بوندن چیغوب باراچغمز ستافورت خانه‌سیدر. اوچنچی‌سی مشهور ۋه‌لینگتون خانه‌سیدر. بونده هم بر نیچه وقت صوڭره بولدق. بوندن صوڭ یازاچقمن. بو خانه‌لر حقیقة ایچنده‌گی ثروت، خزینه، آلتون کموش وفوق العاده قیمتدار رسملرنڭ کوبلگی زاللرنڭ زور وماتورلغی اطرافنڭ باقچه ومنظره‌لرنڭ گوزه‌للکی جهتندن عجبکه قالماو ممکن بولمی طورغان یرلردر.

انسان سرایلرنی کورگانده بو قدر عجبسنمیدر. لکن بو قدر زور ثروتلرنڭ برخصوصی کشینکی ایکانینی کورو حیران قالدرادر، بو لانسداون خانه‌سندن چغوب تیزره‌ك ستافورت خانه‌سینه باردق. بو خانه بایلق جهتندن یوقاریده‌غیدن کیم توگل. بو خانه‌ده بو کون زور قبول بولمای بزگه مخصوصراق یاصا‌ٴغان کچکنه بر مجلس ایدی. شونڭ اوچون زاللرنی کارتینالرنی تاغیده تفصیللاب اوزاق قاراب یوری آلدق. خانه صاحبه‌سی اوزی کورساتوب یوردی. کارتینالرنڭ کثرت ونفاستینه اظهار تعجب ایتمه‌و ممکن توگل ایدی. وبو اظهار تعجب خانه صاحبه‌سینڭ خوشینه کیتووی بیك ظاهر ایدی. عجب انسانلر بدیهی بولغان خوش حقیقتلرنی نه قدر تکرار ایتسه‌ڭده کیفلری ك له‌گنه بارادر. بو خانه‌نڭ نفاستی حقنده خانه صاحبه‌سی نه قدر اظهار تعجب ابراز تحسینلر ایشتکاندر، آلای بولسه‌ده بزنڭ ایلان بولغان ایبداشلرمزدن ماکلاکوف واستاخوۋیچ‌نڭ سویله‌گان تحسینلرینه کیفی کیلگانی ظاهر ایدی. کشی آز دیسه‌ڭده زور زالده ایردن قادیندن ایللی قدر کشی بار ایدی.

طانیشقالادق. آراده مشهور چه‌مبرله‌ن اوغلی وآنڭ کیلونی بار ایدی. نازك بر اورکه‌ستر غایت خوش بر موسیقه هوالری ایشتدره‌لر ایدی.

بو ثروت، بو نفاست، حاضروندەگی نزاکت، قوۂ خیالیەنی غایت تیرەن حرکتە کیتورگان ایدی.

موسیقەنڭ سماوی آهنکری روحنڭ ایڭ نچکە تامرلرینی سلکنە ایدی. خیال بولندغمز خانەدن دها مڭ قات نفیس مڭ قات عالی بر عالمدە جولان ایتە ایدی.

ستافورت دهاوس دیگان خانەنڭ صاحبیدوق سوتەرلەنت دیگان کشی. آنگلیەنڭ ایڭ بای لوردلرندندر. شوتلاندیەدەگی نهایتسز کوب بیرلری فوق العادە کوب داخود کیترە ایمش.

XXI.

لوندوندە آلتنچی کون. بر موزە خانە رسم کشادی. ویندزورگە بارو.

یوکون ایرتە بلە یاکا یاصالغان بر موزە خانەنڭ آچلووینی قارارغە باردق. بو بتون لوندون اوچون بر واقعە بولدی. موزە خانەگە یاقن بتون اورامل خلق ایلەن طولغان ایدی. هر بیردە فلاك هر بیردە چەچکردن گەرلەندلر یاصالغان ایدی. موزە خانەغە آنگلیەنڭ حاضرگی پادشاهی ایدواردنڭ آناسی ڤیکتوریا پادشاه ایلەن آتاسی آلبیرت اسمی بیرلەچك ایدی. موزە خانەنڭ زور زاللرندن برسی بولاچاق یردە، هر یرگە اورندقلر حاضرلەگانلر ایدی. پادشاه کیلوب نطق سویلەیەچك برگە یاقن اوڭ طرفدن بتون مملکتلرنڭ پاسوللرینە صول طرفدە آنگلیەنڭ زور کشیلری آراسنە بزگە یرلر حاضرلەگانلر ایدی. زالغە هر کم صیاچاق بولماغانغە آنگلیەنڭ ایڭ زورلریغنە حاضر ایدی. پادشاه زالدە بییك ایتوب یاصالغان یرگە چغوب موزە خانە آچلوغە مناسبتلی بر نطق سویلەدی. پادشاه زالغە چققاندە هم نطق صوڭندە موسیقە آنگلیە گیمنینی اوینادی. نطق صوڭندە موزە خانە ناظرینە ایدوارد موزە آچقچینی بیردی. شول آچقچنی بیرو ایلەن رسم کشاد تمام بولغان حساب ایتلدی. رسم کشاد تمام بولغاندن صوڭ پادشاه تمام بزنڭ یانمزدن اوتب، چغوب بارشلی بزگە

مخصوص بر سلام بیردی. پادشاه آرتندن ولی عهد آنك زوجه‌سی وآندن صوڭ باش مینیستر آسکوۋیت چقدی. بوندن صوڭ بزده چغوب کوچکه آفتوموبیللرنی تابوب اویگه قایتدق. رسم کشادده ترکیه‌دن مختار پاشا بار ایدی. اولده بزگه قارشی پاصوللرغه مخصوص بر حرمتلو اورنده ایدی.

اویله‌دن صوڭ لوندوندن اوچ دورت ساعتلك یرده آنگلیه‌پادشاهلرینك جایلك‌سرایی بولغان ویندزور سراینی قارارغه باردق. ویندزور سرایی دنیانك بیك ماتور سرایلرندن برسی ایمش. بز تیمر یول ایله بارمی، آفتوموبیللر ایله باردق. اوتوب کیتکان باصولرمز بیك ماتور ایدی. لکن هیچ بر یرده آشلق چه‌چلگان باصو کورمادم. هر یرده بولونلق به‌ره‌نگی باقچه‌سی‌غنه اوچری‌ایدی. کوریله‌که آنگلیه‌نك مین کورگان یرلرنده ایگن ایگو بیك آز مقبول، آول خلقی بولونلق‌لر یاصاب حیوان آصراو ایله مشغول. قرلر ماتور، یوللر یاخشی هر یرده چیره‌مله‌کلر، آرا تیره واق کوللرگه اوچرادق، بابتاق زمان بر صو بویندن باردق. اوچ دورت ساعت آفتوموبیللر ایله‌ن چابقاندن صوڭ نهایت ویندزور سراینه کیلوب یتدك.

سرای بر طاولق اوستنده، فوق العاده زور. طرز معماریسی گوتیق اصولنده. بو سرای ایچنده‌گی مال ملکت، کارتینا، زینت‌هیچ بر یرده کورمادم. بتون زاللرنی قاراب بوروگه ایکی ساعت چاماسنده وقت کیره‌ك بولدی. زاللرنی تعریف ایتودن عاجز بولغانمنی اعتراف ایتهم. قاراب بوری طورغاچ، کتبخانه‌غه کیلوب چقدق. بو کتبخانه قدر طنچ، کوڭللی بر کتبخانه تصویر ایتو بیك چیتون. مین شرق پادشاهلری سرای‌لرینی کورگانم یوق. بو سرایده بوقدر کوب کتاب بواووی آنگلیه پادشاهلرینك معلومات هوسلیلیکلرینی کورسه‌ته ایدی. کتابلر آراسنده ئلله نیقدر اسلام حروفاتی ایله‌ن یازلغان کتابلر کوردم. بونلر آراسنده اکثریسی هندستان لسانی اوردو لساننده بولورغه کیره‌ك. برده قاراب نی عرب ونی فارسی بلگان کلمه‌لرگه اوچرامادم. کورساتوب یوروچیلر، سرایلر نظارتی مینیستری وآنك معاونلری ایدی. قاراب یوروب آرغاچ بر زالغه کیلوب چقدق. بونده ایکی آیرم اوسته‌لگه چای حاضرله‌نگان ایدی. آلدمزده سراینك بر نیچه چاقرملر صوزلغان پارق

وباقچەسی، زور یوللر، فوق‌العاده زور فانتانلر، چیرەملکلر، زور وقارت آغاچلر ونهایتسز چەچکلر کورینه ایدی.

سرایننگ طشندەغی تأثیری زورلق ومهابتلك بولغان کبی، اچندەگی زالللردە، بو چای اچکان زالمزدن کورنگان باقچەلردە هم حیرتمزنی موجب بولغان اش زورلق ایدی.

زور بر سرای، کوز آلدمزدە زور «جنت» باقچەسی، ئەلیگنەکوروب یورگان چیکسز بولمەلردەگی چیکسز آلتون کوموش، چیکسز اشکافلردەغی قیمتلی نادر چنایاق کاسەلر، نهایتسز رسملر، بو زور وعین زماندە ایچندن چغاسی کیلماسلك کتبخانه، انساننی تورلی اویلرغه توشره ایدی. الف لیله ولیله حکایەسینی اوقوغان وقتده باشمدن اوتکان خیالی‌منظره وسرایلر خاطریمه توشەایدی. الف لیلەدەگی سرایلر خیال‌غنه حقیقتدە ممکن توگل دیب‌اویلانادر. حالبوکه مونه حقیقتدە بر الف لیلەدەگی سرایلردن باقچەلردن دخیدە زورراق بر سرای دیه ایدم. نیك بو سرای مینی آرتق بر هیجانغه کیترمی دیه ایدم. لکن بلمیم نیکدر، خیالدەغندن آرتق بو حقیقی سرای قوهٔ خیالیەمنی یاندرمی ایدی، روحمنی اوچورمی ایدی. بو نیك بولای دیب اویلی ایدم. بوکا بر آچق جواب تابا آلماسامدە قوهٔ خیالیەننگ اوچووینه مدنیت حاضره محیطی مساعد، توگلدر شیکللی طیوله ایدی.

گویا تیمر یول، ترامواپلر، زاۋودلردن مرکب بـر مدنیت اچندە بو سرای بر تناقض کبی طویله ایدی.

آنگلیەدە بو حال یعنی ایك یا کا مدنیت احوالی ایك ایسکیدن قالمه قرون وسطی‌غه لایق اصول حیات وشوکت ایله قاتوش بولووی آنگلیه مدنیتیننگ هر جهتندە کورینەدر.

مثاللر: پارلامینت‌دە رابوچیلردن دیپوتاتلر بار. بو دیپوتاتلر پارتیه تشکیل ایتەلر، حکومتنی تلاسه نیچك تنقید ایتەلر، حکومت بتون زاپر وسلرینه جواب بیرورگه مجبوردر. بو جهتدن قاراغاندە آنگلیه نه قدر دیموکراتیك دیەرگه ممکن. شولوق پارلامینتننگ یوقاری پالاتاسندە هیچ صایلانماغان نسلدن نسلگەپالاتااعضاسی بولوب کیلگان لوردلر بار. بو ایکی‌حال برگه جیلادر.

شولوق عمله دیپوتاتی لوردلرنڭ بو امتیازلرینه قارشی قاتی قچقرمی.

ایکنچی مثال: هایدی پارق، بونڭ بر باشی بتون لوندون بایلارینڭ میدان افتخاریدر. ایکنچی طرفی بتون فقیرلرنڭ بتون بیچارهلرنڭ جوانچ یبریدر.

ینه بر مثال: آوللرده بر زور زاۋود، بو زاۋودده رابوچیلر صابرانیه‌لر یاصیلر، مساوات کامله‌دن بحث ایته‌لر. شول زاۋوددن یراق توگل بر لوردنڭ ایمینیه‌سی. لورد ایمینیه‌سنده بر قرون وسطی پادشاسی کبی یاشیدر. بوڭا هیچ کم آچولانمی، اچی پوشمی، شول لوردنی کورگانده بتون رابوچی تعظیم ایله‌ن سلام بیره‌در. وهکذا... ویندزوودن قایتقاچ کیچ آنگلیه‌گه سیاحتمزنڭ مدبرلرندن پروفیسور پەرس (Mistr Pares) شرفینه لوندوننڭ زور ریستو-رانلرینڭ برینده مجلس یاصالغان ایدی، شونده باردق. مجلس کورکام بولدی. بایطاق نطقلر سویله‌ندی. میگاده سویله‌رگه توغری کیلدی. اوز کشیلرمزدن گنه مرکب بولغانغه رسمیت یوق ایدی. شونڭ اوچون اوزون نطقلر سویله‌رگه لزوم یوق ایدی. دیپوتاتلردن باشقه دامالاردان زۋیگینتسف قادینی (Мадамъ Звегинцева) خومیاکوف قزی، (М. Н. Хомякова) پروفیسور پەرسنڭ قادینی (Madame Pares) بار ایدی.

مین نطقمده دیدم.

بو مجلس پروفیسور شرفینه بولغانغه، کشینڭ اوز آلدنده ماقطاوچیتون بولسه‌ده بر ایکی سوز ئه‌یتمی ممکن توگل. پروفیسورگه اوزینی گنه ماقتاغاننی ایشتو آغر بولماسون اوچون مین بو مدحگه ایبده‌شلریمنی هم قاتشدررغه تلیمن. ماقتاغانده هرکم اوز نقطهٔ نظریندن ماقتیدر. شونڭ اوچون مینم ماقتاو طرفی میندن آلدن سویله‌گان ایبده‌شلرم مدحلری قدرلی فصیح بولماوی اوچون عفو اوتنه‌م. فصاحت جهتندن اوّلگی نطقلردن توبه‌ن ایکانینی، آلدانوق ئه‌یتوب قویارغه برده قورقماغان شیکللی، سویله‌گان سوزلرم صاف ریاسز بولو جهتندن، اوّلگی سویله‌گان ایبده‌شلرم سوزلرندن برده قالشماس دیه‌رگه‌ده جسارت ایته‌م.

مین ایڭ اوّل پروفیسور پەرس روس بولماسه‌ده، روسیه احوالینه بر روس قدر واقف بولووینه تعجب ایتدم. پروفیسور بو سیاحتنی تشکیل ایته‌باشلاغاچوق

اکلادیکه، روس مجلس مبعوثانندن آنگلیه‌گه قوناق بارغانده بونلر آراسنده مسلمان‌ده بولورغه تیوشدر. چونکه روسیه‌ده روسلردن قالا مملکتنك ایك توب اهالیسی بولغان مسلمانلرغه داخلی حیاتده‌اورون واهمیت بیرو، ایجابات حال واقتضای عدالت بولغان کبی، خارجده هم روسیه وکیللری کورنگانده، آراده روسیه‌ده مسلمانلرنك بارلغینه دال وشاهد بولاچق مسلمان وکیل‌نك بولووی لازمدر. بوحقیقتنی پروفیسور په‌رسنك آکلاوی وفعلگه چقاروغه یاردمی جهتندن هم تبریك وتشکر ایته‌سم کیله. البت بوفکرنك وجودکه چغووی پروفیسوردن باشقه آرقاداشلرمنك هم مسلمانلرغه حسن توجهلری ومسلمانلرنك اشغال ایتارگه تیوش بولغان موقعلرینی آکلاغانلقلری آرقه‌سنده بولغانغه، آرقاداشلرمنی‌ده تبریك ایته‌م هم آلارغه تشکر ایته‌م.

یولداشلر، بز روسیه‌ده یاکا بر حیات یولینك باشنده‌مز. کیره‌ك پارتیه‌لر کیره‌ك روسیه‌ده موجود ملتلر آراسنده یاکا مناسبتلر یاصالا تورغان زماندر. بوندن صوك سیاسی خطالر بولسه، بیوروکراتیه اوستینه آودارو ممکن بولماس. مسئولیت ملتلرنك اوز اوستینه توشه‌چکدر. خصوصا بوجهتدن اکثریت بولغان روس عنصرینك افعال وحرکاتی مهمدر. روسیه‌نك یاقتی استقبالینی تله‌مه‌گان بر وکیل موجود بولووینی محال صانیمن. روسیه‌نك یاقتی صلحلی استقبالینی تله‌وچی وکیللر تاریخی خطالردن صاقلانغان کبی ممکن بولغان قدر کیله‌چکده ملتلر آراسنده صووقلق یاصایاچق اشلردن قاچارغه تییشمز.

اگر مسلمانلر بو سیاحتکه قاتشودن قالدرلغان بولسه ایدی، بو بیك زور تاریخی خطا بولغان بولور ایدی، دیب اویلیم. بناءً علیه بو کبی خطا وتأسفلی حال بولماغانینه هم مسلمان بولووم هم روسیه‌لی بر گراژدانین بولووم جهتندن شادلانام. ئه‌لیگنه پروفیسور په‌رسنك روسیه احوالینه وقوفنی تبریك وتحسین ایتدم. حالبوکه بو تبریکم پروفیسورنك اوزینه‌گنه قایتوب بته‌میکان؟ بو اشنك، بو سیاحتنك فعلگه چغووینه یاردم ایتکان پروفیسوردن باشقه برکشی وار دیه‌سم کیله‌در.

واقعا پروفیسور روسیه‌گه کیلوب زور بر غیرت وجدیت ایله‌ن بو

سیاحتنی اویوشدروب یورگانده مین پروفیسوونڭ غیرتینه ثباتینه حیران قالغان ایدم،

آنگلیه خلقنده غیرت، ثبات وجدیت عام صفتلرن بولسه‌ده، پروفیسورنڭ بو فعالیتی مینی حقیقتاً تعجب ایتدره ایدی. پروفیسورنی بوقدر فعالیتکه کم سوق ایته‌در، پروفیسور وبوقدر غیرتنی قایسی منبع‌دن آلادر دیه ایدم. بونڭ سببنی مین آنگلیه‌گه کیلوب جیتکاچ کنه آزراق آڭلادم: پروفیسورپه‌رسنی فعالیتکه سوق ایده‌ن سببلردن بری سزسگز، مادام، پروفیسورنڭ غیرت و ثباتینڭ بر منبعی هیچ شبهه‌سز سزسگز، مادام. پروفیسورنڭ سزنڭ شیکالی بر رفیقهٔ حیات ومعاونه‌سی بولغاچ آنڭ فعالیتی و آنـڭ تشبثکارلغی مینم تعجبمنی موجب بولمی. بومیکا طبیعی حال کبی کورنه‌در. مادام سزنی آلدگزده مدح ایته‌رگه مجبور بولووم اوچون عفوگزنی اوتنه‌م بومجلسنڭ وبو نطقلرنڭ سببی سزنڭ ایرگزنڭ کوستردکی موفقیتلی تشبث‌در. وبو موفقیتلرنڭ ایڭ زور تزاگی سزسگز، بناءعلیه مینم بونطقمه سببده سزسگز، اگر آلدگزده مدح اوچون مین عیبلی ایسه‌م، بونڭ عیبی میکاغنه توشمی سزگه‌ده قایتادر. بوقدحمنی ایڭ اوّل مادام سزگه، بوندن صوڭ پروفیسورگه و آخردن بتون آرقاداشلرمنڭ شرفینه کوته‌رم.»

XXII.

یکشنبه کون چیرکاولرده وعظلر. فقیر عائله‌لرنی زیارت. هایدی پارکده آچق هواده جمعیتلر.

بوکون یکشنبه، کون لوندوننڭ زور چیرکاولر یندن بریندە وعظ سویله‌وچی پوپ وعظنده دوماتی قاتشدروب سویله‌یه‌چك ایدی. مین چیرکاوگه بارمادم. بوکون بتون کون ایبـده‌شلرمدن آیرلدم. بوکا مسلمان بولغانغه، چیرکاولرده وعظلر طڭلاماومنی هرکم آڭلی ایدی. بوکا قدر مین کوب وقت ایبداشلرمدن آیرلوب لوندون حیاتینڭ ایکنچی طرفلرنی کوره‌سم کیله ایدی. لوندوننڭ آریستوکراتلق، بایلق دنیاسنی‌غنه کورو بله‌ن قناعتله‌نمای پراستوی خلق تورمشنی‌ده، بیچاره‌لر فقیرلر دنیاسنی‌ده کوره‌سم کیله ایـدی. اگر

لوندون حیاتینڭ بو طرفینه کوز صالمای کیتسه‌م محزون بولاچق، بر نوع وجدانا معذب بولاچق ایدم. لیڭ اوّل ایکی کوپچه‌کلی بر آربا یااللاب لوندوننڭ ایڭ فقیر محله‌لری بولغان ییر، ؤای-چاپه‌ل، دیگان ییرگه آلوب بارورغه قوشدم. لوندون حقنده یازلغان هر کتابده بو فقیر محله‌لر حقنده بر نیچه معلومات بولمی قالمیدر. خصوصاً بو محله حقنده آنگلیه‌نڭ مشهور ادیبلرندن دیکـکه‌نس دیگان ادیبنڭ (اولیؤه‌رتؤیست) دیگان حکایه‌سنده بو محله حیاتی غایت یاخشی تصویر ایتلـگاندر.

ایسکه توشکانده ئه‌یتیم، دنیاده مین بلـگان یاز وچیلر آراسنده دیکـکه‌نس ایڭ یاخشی بنی آدم دوستی یاز وچیلردندر. اوقوب اخلاق و یاخشیاغ نی آرتدره‌سی کیلـگان کشیگه مین بو یاز وچینڭ اثرلر نی دیمله‌سم کیله‌در. روسسو، تولستوی، دیکـکه‌نس، ؤیکتور هوغو حقیقة مین بو دورت کشی قدر بنی آدم گه تیران محبت، انسانلرنڭ جفا وخفالرنی واضطرابلرنی چندن قزغانوب یازغان کشی بلمیم. بو دورت کشینڭ بره‌ر اثرنی اوقوب بترگانده انسان مطلقا اوزینده بر انقلاب روحانی حس ایته‌در. نه‌ایسه ؤای-چاپه‌لـگه کیتدم. بو ییرلرگه یالغز باروغه‌قوشمیلر. خطر، دیلر، ژولیکلر، فاحشه‌لر کوب، تالیلار، دیلر. مین آلای بولسه‌ده یالغز باروغه اویلادم. کورساتوب یورو چیلرنڭ بیاناتندن تویغان ایدم. اوزم گنه کشی مداخله‌سندن باشقه کوره‌سم کیله ایدی. اول قدر تالیلر دیگانگه‌ده اشانمی ایدم. بو بر قورقاق بورژوالر سوزیدر کبی تویله‌ایدی. آلای بولسه‌ده یانمه کوب آقچه آلمای پراستوی کییملرمنی کیوب کیتدم. کوچر باروب یتدك دیدی.

برده باروشلی‌ده باروب یتـکاچ‌ده محلّه‌لرنڭ فقیر بولغانی تیزگنه بلنمیدر، چونکه آرباچی زور اورام‌لاردن آلوب بارادر. پلاندن قارادم باروب یتدك دیگان ییری ؤای-چاپه‌ل اسمنده بر زور اورام ایکان. اورام بیگوك ماتور بولماسه‌ده اول قدر فقیرلرگه مخصوص اورن دییورلك توگل.

واق محله اوراملرینه کرورگـه کیره‌ك دیب اویلادم: آرباچیغه آقچه توله‌دم‌ده جایاو واق اوراملرغه کروب کیتدم. بو اوراملر کوپه کوندزده خطر دیگانگه آزراق شیکله‌نه‌ایدم. به‌رؤب جغارلار کبی بولا ایدی. شونڭ اوچون باطر بولوب کورنورگه طرشه ایدم. واق اوراملرنڭ قایا باروب چقاچغنی بلمه‌سه‌مده توب توری قاوشامی بارغان بولا ایدم.

بو واق اورامل‌ر حقیقة پچراق. ته‌رزه‌لر توزان بله‌ن قاپلانغان، یورطلرنڭ کره تورغان یرلری کچکنه، قارانغی، شاقشی، قایسی اورامل‌رده هیچ یاقتی یوق. ایکی طاو آراسنك کبی ایکی آرابه صیمازلق یرلر بار. اورامل‌رده کشی آز ایدی. بو واق اورامل‌رده اچکی ــ خانه‌لر قاباقلر طولو ایدی. بو کون یکشنبه بولغانغه هر بری یابق ایدی. بر یرده تار اورام باروب توقتادی. کیری ئه‌یلانوب چغارغه توغری کیلدی. بو اورام قدر اسسی، صاصی اورام کورمادم. عمومی صاصیلقدن باشقه بر مخصوص صاصی، قزغان مای سیبکان وصوغان ایسلری کیله ایدی. هیچ بو اورامل‌رغه قویاش کره آلو احتمالی یوق ایدی. بو کون یکشنبه بولووینه تأسف ایتدم. قاباق واچکی خانه‌لر یابق ایدی. بونده‌غی سفالت ورذالتلرنی کوره آلمادم. عادی کونلرده بو فقیر قاباقلرده‌غی رذالت سفالت، ایسرکلکلر، صوغشو اولترشولر تعریفدن خارج ایمش.

لوندون اشچیلری آراسنده اچو ایسرکلکگه بیرلو بیك معروف، دی. یکشنبه بولماغان کونلرده موندی اورامل‌رغه پولیتسه کشیلر یده یالغز کرورگه قورقالر ایمش. ایسرکلر، رذیل فاحشه‌لر قاباق اچلرنده گنه بولمی بوندی واق اورامل‌رده هم طولوب، بقرداب یاتالر ایمش. لکن بو کون صاصیلق‌دن باشقه بو حاللر کورنمی ایدی. قاباقلر یابق. عمله چیرکاولرده بولورغه اوخشی ایدی. کورگان مشهوداتم آراسنده آرتق تأثیر ایتارلك نرسه‌لر بولماسه‌ده مین «وای چاپه‌ل» نڭ دهشتلرینی بو حقده اوقوغان حکایه‌لرم ایلان تصور ایته آلا ایدم. بو مشئوم اورامل‌ر کشیسز کوینچه بو قدر قورقنچ بولسه، ایسرك وبیچاره فاحشه‌لر ایله‌ن تولغانده تاغیده مدهش بولاچاغی شبهه‌سز ایدی. بو روشده بر اوچ چیرك ساعت چاماسنده یورگاچ بر زور اورامغه کیلوب چقدم. ایك الیککی کورگان آرباچینی یاللاب یهودیلر محله‌سندن اوزوب لوندون پریستانینه آلوب بازورغه قوشدم (یعنی یازغان آدرسنی کورسه‌تدم) یهودیلر تورا تورغان یرلر ئه‌لیگنه کورگان اورامل‌ار کبی قباحت، کنه صاصی یرلر ایکانی کورینوب قالا ایدی. لکن آرابه‌چی واق اورامل‌رغه کرمادی. مع التأسف بو محله‌لرنك چن حیاتنی کوروب بولمادی. مین بو یهودی محله‌لرینڭ فقیرلگینی بونده‌غی دهشتلی آچلق ویالانغاچ‌لقلرنی بو یرده یاشاغان بر یهودی آغزندن

ایشتکانم بار ایدی. لکن بو یهودی تصویر ایتکان حاللرنی کوزم ایله‌ن کوره آلمادم. لوندون فقیرلری قدر فقیر دنیانك هیچ بر بیرنده یوق ایمش. بونك سببی بر جهتدن کوب فقیرلرنك اش تابا آلماوی بولسه‌ده ایك زور سببی انگلیز عمله‌سینك بولغان آقچه‌سینی تیز صرف ایتوب بتورورگه یاراتوویدر. آنگلیه اشچیلری آراسنده ایچو بیك شایع.

انگلیزلرنك هر طبقه‌سنده اچه‌رگه یاراتوبار. اچکان نرسه‌لری فرانسوزلر کبی ڤینا (شراب) توگل. بیك قوّتلی آراقیلر. انگلیزلر قوّتلی آراقیلرنی یاراتالر. بتون آنگلیه‌ده ایسرتکچ اچمه‌گان کشی آز ایمش. انگلیزلرنك صرالری‌ده بوته‌ن مملکتده‌گی کبی قوّتسز صرالار توگل، بلکه ئلله نیندی اسپیرت قاتشدرلغان «ئه‌ل» و «ستاوۋت» دیگان صرالاردر. بو صرا اویره‌نمه‌گان کشینی بر استاکان ایله‌ن حالدن چیغارا ایمش.

لوندونده‌غی فقیرلر بتون آنگلیه‌نی اویغه قالدرغان بر مسئله‌در. بوته‌ن زور شهرلرده هم هر وقت بیچاره‌لر بولسه‌ده، بونده‌غی قدر دائمی صورتده بر نیچه یوز مك کشینك بو قدر صاوب بغرداب یاتقان یرلری یوق. بو اوراملرغه اوخشاشلی یرلر نه برنك پیتربورغده، نه پاریژده بار. انگلیز خلقی وحکومتی آقر ونلاب بو حالنی بتورورگه بو بیچاره وفقراگه بر آز یاردم ایته‌رگه طرشه‌در. بوکا لوندونده بولغان تورلی جمعیت خیریه‌لر شاهددر. بتون لوندونده ۲،۰۰۰ قدر جمعیت خیریه بار ایمش.

جمعیت خیریه‌دن مرادم، تورلی دارالعاجزینلر قونوب چیقه تورغان یورطلر، خسته خانه‌لر، یتیم‌خانه‌لر. وهکذا.. بو تأسیسات خیریه‌نك بارسینك سنوی داخودی ۵،۰۰۰،۰۰۰ فونت استرلینگ (یعنی ایللی میلیون روبله قدر) ایمش. بونی لوندون کشیلرینه بولگان وقتده هر لوندون کشیسی اون صوم چاماسنده فقیرلر فائده‌سینه صرف ایتکان بولادر. البت، بونی ئه‌یتوگه‌ده حاجت یوق، بایلر بیك کوب یاردم‌ایته، فقیرلر برده بیرمیدر. بوندن کورینه لوندون اهالیسی فقیرلرنك حالینی‌اوبلامی توگل. لکن نتیجه‌سنده کنه ئه‌لله نه قدر خلق سفالت پچراقنده آونیدر. یکشنبه کون چیرکاولرده جمعیت خیریه فائده‌سینه جیغان آقچه ۴۰۰،۰۰۰ صوم قدر بولا ایمش.

بوندن باشقه فقیرلرگه یاردم جمعیتلرینه منسوب داملالار وباشقه کشیلر اوراملرده شنبه کون آقچه جیالار ایمش. بوندن کیلگان داخود هم ۱۵،۰۰۰ فونت استرلینگ یعنی ۱۵۰ مڭ صوم چاماسنده بولا ایمش.

بو فقیرلك مرکزیندن اوزوب اش عمل مرکزی بولغان مشهور لوندون پریستانینه باردم. یکشنبه بولغانقه پریستانده هم اش یوق ایدی، مع التأسف بونده‌غی چیکسز نهایتسز اسکلادلرده‌غی ماللرنی تعریف ایته آلمیم. کروب قاری آلمادم. لکن بو لوندون پریستانینڭ دوقلرینڭ زورلغی نهایتسز ایکانینی بر ایکی کلمه ایلان بلگرته‌سم کیله. مخصوص یاصالغان پریستان یرینه دورت زور کاراب کیلوب توقتارغه صیادر.

بوندن باشقه ئلله نه قدر واق کارابلر تولو دوقلر یانینده‌غی معازین واسقلادلرده ۲۲۰،۰۰۰ تون قدر مال وتاۋارغه یر حاضر ایمش.

تماکی‌گه مخصوص اسکلادلرغنه ایکی دیسه‌تینه‌گه یاقین یر اشغال ایته‌در. بو پریستانلرده اش کونلرینده ۳۰،۰۰۰ قدر رابوچی اشلی ایمش.

بو پریستان‌نی اداره ایدوچی کامپانیه‌نڭ کاپیتالی یوز اوتوز میلیون چاماسنده ایمش. بوندن لوندون پریستانینده‌گی تجارت مال وثروت حقنده بر فکر حاصل ایتوب بولسه کیراك.

بوندن آرابه آلوب توغری هایدی پارقغه کیتدم. یکشنبه کون هایدی پارقنڭ چیراملکلرینده آچیق‌هواده جمعیتلر بولغانینی بله ایدم. بوصوبرانیه‌لرنی بر کوره‌سم بیك کیله ایدی.

هایدی پارکغه باروب یتکاچ آرابه‌دن توشدم. چیراملکلر بولغان یرگه آرابه ایلان کرتمیلر. جایاو کیتدم. زور چیراملك، تیگز بولون فرض ایتگز. باروب یتکانده ایڭ اوّل بر خلق جیولغان یرگه توقتادم.

بییك بر نرسه‌گه منگان بر یاش آرق قادین قچقروب قچقروب بر نرسه سویلی ایدی. یانینده بر زور فلاك بو فلاككه یازیلغان سوزلرینڭ نه ایکانینی بتونلی آڭلاماسه‌مده صایلاولر، قادینلر فلان دیگان سوزلرنڭ معنی‌سینی بله ایدم. دیمك بو قادین قادینلرنڭ صایلاوغه قاتشووی لازم بولووی حقنده نطق سویلیدر. یاش قادین اوزی بیك آرق، یوزی مرغوب بیك

دماغی، اوڭ قولینی برده سلکتمی، برقولی ضعیف بولورغه کیرەك. صول قولی ایلەن بعضا حرکتلر ژەستلر یاصیدر. منگان منبری، بر پراستوی آربا. آربانڭ برطرفینه زور کیندر جایمانی (بریزینت) تاباقلر ایلان یلکان کبی ایتوب قویغان، تا که تاوش برگنه یاقغه کیتسون. قادین بیك قزوب سویلی. طڭلاوچیلر بایطاق بار. اکثریسی پراستوی خلقدن، یکشنبه کون یال ایتوب یوروچی عملەدن بولورغه کیراك. سیراك سیراك قولده چابالار. آرادە بورژوالردن، اوقیغان کشیلردن هم برنیچه طڭلاوچی بار. بولار اخلاص ایلەن طڭلامیلر. کولوبراك، استهزا ایتوب طورغان کبی. بو یاش قادینڭ سوزلرینی بایطاق طڭلاب تورغاچ چیراملیکنڭ ایکنچی طرفینه کیتدم. آنده ینه باشقه بر خلق جیولغان یر کوردم. خلق آراسنده طغزلانه طغزلانه باروب قارادم. مونده تاغی بر قادین شولایوق آرابەغه منوب باصقان. شولایوق قچقروب سویلی. آراباسینه شولایوق کیندر تارتوب قویغان. لکن بو قادین بایاغیسندن قارتراق کییملریده بایراق، سویلاو فورمەسی اوّلگیدن غیرتسزرەك کورینەدر. لکن بونگده قول چابوچیلری بار. بر انگلیز مینم بیك دقت ایتوب قاراب تورغانمنی کوردی، بولورغه تیوش، بو قادیننڭ نیندای کشی ایکانینی بیان ایتەرگه طوتندی. انگلیزلرنڭ تلفظی بیك چیتون. بونڭ اوچون بو قادیننڭ فامیلیاسینی خاطرده توته آلمادم. لکن دۋورەنکه ایکانینی بلدم. انگلیز بو قادینڭ دۋورەنکه پرەنسلەی بولووینی قات قات ئەیتدی.

انگلیزلر دۋورەن بولوغه فوق العاده اهمیت بیرەلر. لوندونغه باروچیلر آراسنده دۋورەن بولماغان بز بر ایکی گنه کشی ایدك.

بزنڭ هر بریمزنڭ ترجمۀ حالمز باصلوب اولەشنگان ایدی. شوندن مینم دۋورەن توگل ایکانمنی بلگانلر ایدی. بر نیچه بیرده صوراب یودەتدیلر: سز نیشلەب دۋورەن توگل دیلر. ئەللەسزده تاتارلرغه دۋورەنلیکنی بیرمیلرمی، دیلر.

روسیەده نسلگه کیته تورغان دۋورەنلك بیك سیرەك بیریله دیدم. ایسکیدن دۋورەن بولوب کیلگان کشی بزنڭ روسیه مسلمانلری آراسنده سیرەك دیدم. ایسکیدن کیلگان تاتار میرزالاری هر بری دۋورەن بولوب

تصدیق ایتلمه‌گان دیدم، یوقسه بزنڭ قزان مسلمانلرینڭ کوبیسی خان ومیرزا نسلندن، دیدم.

داما بولای دیگاچ بر آز جواندی. یوقسه سطحی خاتون مینی، یاراسیغنه کشی، دۋوره‌ن توگل، دیب بیك قزغانه ایدی.

بو ایکنچی آرابا اوستنده‌گی خاتون اطرافنده‌غی کشیلر بایاغندن آرتغراق ایدی. بونڭ سویله‌گان سوزلری دخیده جدی بولورغه کیره‌ك، طڭلاوچیلر آراسنده استهزا ایله‌ن کولوچی یوق کبیدر. بلکه بوڭاسبب بوخاتوننڭ دۋوره‌نکه پرنسلای بولوویدر. آڭلادم، بوخاتون خاتونلرنڭ ایرلر ایله حقوقده مساوی بولووی حقنده سویلیدر. ایرته‌گه ملت مجلسینه جیلوب باروب دیپوتاتلرغه، مساوات حقوق زاکونی یاصارغه قوشیق، کوچلیك، دی. سوفراژیستقه‌لقغه دعوت ایته. سوفراژیستقه‌لرغه بو ایکی خاتوننڭ وعظلری تأثیرسز قالمادی. ایرته‌گیسون بز لیۋه‌رپولغه کیتکاچ ئه‌لله نیچه مڭ خاتون جیولوب کیلوب ملت مجلسینه کرورگه تله‌گانلرده پولیسه کشیلری ییبه‌رمه‌گاچ پولیسه ایله‌ن صوغشوب کرورگه طریشقانلر. مقصودلری: کروب دیپوتاتلر ایلان قچقروشوب، مساوات حقوق زاکونی کیراکلیگی حقنده سویلاشو وپیتیتسیه بیرو بولغان ایکان.

پولیسه ئه‌لله نی‌قدرسینی طوتوب بر نیچه ساعت یابوبده طوتقان.

بز بو واقعه وقتنده لوندونده توگل ایدك. لیۋه‌رپول وشوتلاندیه‌گه کیتکان ایدك. لکن بزنڭ ایبده‌شلردن ماکلاقوف شول اشلرنی کورور اوچون لوندونده قالغان ایدی. بونڭ تفصیلاتینی آخردن سوزگه اوستا ماکلاقوف بیك کولدروب سویله‌دی. خاتون سویله‌وچیلردن باشقه هایدی‌پارق چیره‌ما‌گینده بر نیچه دینی وعظ سویله‌وچیلرده بار ایدی. قایسی انجیلدن وعظ سویلی. قایسی اوزینه بر کچکنه مذهب چغارغان، شونی آڭلاتا. هر برینڭ اوزینه یتارلك طڭلاوچیسی بار. قایسی کوله. قایسی قبول ایته.

خلاصه: کامل حریت اجتماع وکامل حریت کلام. تله‌سه‌ڭ نه سویله، باری سویله‌گان سوزلرڭ ترتیبسزلککه سبب بولماسون.

XXIII

آنگلیه‌ده سیکزنچی کون. لیۋەرپولغه سیاحت. آنده بزگه بیرلگان مجلس ونطقلر، مینم سویله‌گان سوزلرم.

بو کون ایرته طوروب لیۋرپولغه کیتدك. لیۋەرپول شهری لوندوندن دورت - بیش ساعتلك بر یردر. کامیتیت طرفندن بزگه مخصوص بیك اوکفای ۋاگونلر حاضرلەنـگان ایدی. ۋاگون مخصوص بولسه‌ده بزگه آیرم بیلیتلر باصدرغانلر ایدی. بیلیتنك اوستینه «دوما سیاحتی» دیب یازلغان ایدی. هم پویزده بزگه‌گنه مخصوص یمك صالونیده بار ایدی. اویله طعاملری آشاب، چایلر اچوب باروب، دورت - بیش ساعت بیك تیز اوتدی، طویو لمی‌ده قالدی.

لیۋرپولده بز همه‌بز بر بیرگه نومیرگه توشمای، هر بر یمز آیرم آیرم مخصوص یورت صاحبلرینه قونافغه توشه‌چك ایدك. مین، گراف بوبرینسکی ایله‌ن ایکاو بووث Mr. Boouth دیگان دیکز پاراخودلری خواجه‌سینه توشه‌چك ایدك.

لیۋەرپول شهرینه ساعت ٤ یارم‌لرده کیلوب یتدك. ۋاکزالغه شهرنك گالاواسی وبر نیچه گلاسنی بزنی قارشی آلورغه توشکان ایدی. آندن باشقه فوتوگرافلر، گازیته‌چیلر وباشقه قاراغه کیلگان پوبلیکا طولو ایدی. بزنك یورط خواجه‌مز اوزینك آفتوموبیلی ایله‌ن خاتونی اوزی بزگه قارشی آلورغه توشکانلر. زور آفتوموبیلگه نرسه‌لرمزنی قویوب هم اوزمز اوتوروب کیتدك.

بووث اوزی‌ده خاتونی‌ده یاراس فرانسوزچه سویلاشه‌لر. بوسی مینم اوچون بیك اوکفای بولدی. بووث بزنی طوغری اوینه آلوب بارمادی. اوّل دیکز پاراخودلری پربسنانینه (پورتقه) آلوب باروب اوزینك بر پاراخودینی کورسه‌ته‌چك بولدی. پورتقه باروب بیتوب فوق‌العاده بر زور پاراخودقه آلوب کردیلر. پاراخود یارتی ساعتدن برازیلیه‌گه کیته‌چك ایدی. مین بو پاراخودنك زورلغینی یاخشیلاب تعریف اینه آلمیم. اگر خاطرم خیانت ایتمه‌سه، پاراخودنك اوزونلغی یدی یوز فوت چاماسنده، کیڭلگی ٨٠ فوت چاماسنده شیکللی. بو پاراخود توگل - بر دنیا، بر شهر. پاراخودنك یمك بولمه‌لری، یازو بولمه‌لری، اویون بولمه‌لری هر بری آیـروم، هر بری

بيك زور، هر برى ماتور، چيسطا وپاك. بارى مهاجرلرگه مخصوص كلاسقنه شاقشيراق، آمريقاغه كوچوچى مهاجرلرنى بو قدر حيوان كبى كورولرينه اچ پوشارلق.

پاراخودنك بوفيت بولغان بيرينه آلوب كروب چاى اچرديلر. چاينى تيز تيزگنه اچدكده پاراخودنى قارارغه طوتندق. پاراخودنى كورسەتوب يوروچى خواجەنك اوزى بولغانغه، هر يرده غايت زور بر حرمت ايله‌ن قارشى آلالار ايدى. پاراخود قچقرته باشلادى. كيتەرگه اوچ دقيقه قالغان ديديلر.

كيتوچيلر پالوباغه چيقوب، اوزاتوچيلر پريستانغه چغوب بتكان ايدى.

بووث افندى بزگه ديدى: يوقاريده بر نيچه كوريلمه‌گان بولمه قالدى. لكن پاراخود كيتارگه اوچ دقيقه قالدى بزگه چغارغه طوغرى كيله‌در. بو آكوراتنوست‌نى (تقيدنى) مين غايت تحسين ايتدم. بو كشى بو پاراخودنك صاحب مطلقى، اگر اول تله‌سه پاراخود بر ايكى دقيقه توگل بره‌ر ساعت صوڭغه قالوب كيته‌چك، آلاى بولسه‌ده خواجه، ياصالغان راسپيسانيه‌غه تعظيم ايته‌در، اوزينك بر كاپريزى اوچون يارتى‌غنه دقيقه‌گه بولسون قاعده‌گه خلاف اش كوره‌سى كيلمىدر. مونه بو قانون وقاعده‌گه حرمت ياڤروپاليلرنك هر بريندە عمومى بر صفتدر. بوڭا قايچان آكوراتنوست، قايچان ديسسيپلينالى بولو ديلر. اصلده هر برى تقريبا بر عين صفت ممدوحدر. «وقتلى فائده و كيف اوچون قاعده و مصلحت عموميه‌گه خلاف حركت ايتمه‌و»در.

مونه بو صفت Дисциплина مع التأسف بزنك روسيه كشيلرندە يوق، هر كم اوزينك آنى قلت‌سى، بر مينوتلق كاپريزى اوچون قاعده‌گه، مصلحت عموميه‌گه خلاف حركت ايته‌رگه حاضردر، هم ايته‌در. بزنك روسيه خلقينك آرتده بولووينك نتيجه‌لرينك برسى ياخود حتى سببلرينك برسى بو قاعده‌گه عدم اطاعت‌در، ديب اويلاوچيلر بار. بو روسچه ئەيتكانده Отсутствіе дисциплины بولادر.

بو اورنده بر روس بايى ياخود خصوصا بر تاتار بايى بولسه ايدى، قونافلرينه پاراخودينى كورسەتوب يورگانده پاراخود كيته باشلاسه هيچ

شبهه‌سز کاپیتاننی چاقروب کوته‌رگه قوشار ایدی. لکن میستر بووث آلای ایتمه‌دی. اوزینڭ خواجه ایکانینی آزغنه‌ده سیزدرمه‌ی، تیز تیزگنه قوناقلری ایله‌ن چقدی.

پاراخوددن چغوب شولوق آفتامابیللری ایله‌ن بزنی لیڤه‌رپولنڭ طشنده‌غی داچه‌سینه آلوب کیتدی. یولده پاراخودلردن بحث ایتدك. بووث آغانڭ بو زور پاراخودی شیکللی یدی پاراخودی بار ایمش. بو پاراخودلر تقریبا بزنڭ روس آقچه‌سی ایلان حسابلاغانده اونبر اون ایکی میلیون طورا ایمش. بووث آغانڭ بو زور پاراخودلرندن باشقه یکرمیلاب واق پاراخودی بار ایمش. بولارده بر نیچه میلیون طورا طورغاندر. داچه‌غه باروب یتدك. داچه بیك ماتور. تمیز، پاك لکن برده ئلله نینده‌ای قلنغچلقلر یوق.

بزنڭ کاپیتالی یارتی میلیونغه‌ده باروب یتمه‌گان، آنکده اوزینکی بولووی شبهه‌لی بولغان تاتار بایلرینڭ داچه‌سندن آرتق یری یوق. بلکه بو مسرف تاتار باینڭ داچه‌سنده‌غی اسرافلر بونده یوق. هر شی‌ده پراستویلق؛ ئه‌لله نینده‌ی فانتانلر ئلله نیچه توگل، ئه‌لله نیچه تورلی پارووده‌دن أنلرده یوق. پیتربورغدن (لوندون‌دن) کیتورگان پوڤرلرده یوق. بو میلیونلر اوزی طابماغان بر روس یاخود تاتار یاش باینده بولسه ایدی نیلر قیلنور ایدی؟ لکن بزنڭ روسیه‌ده‌ده مالنی اوزی طابقان کشیلر اسراف ایتمای، اوغللر، ایکنچی بوونلر دائما دیه‌رگه ممکن اسرافچی بولادر. حالبوکه مدنیتلی انگلیزلرده ایکنچی بوونده اسراف ایتمه‌ی، آرتدر ورغه‌غنه طرشه بولورغه کیراك. بووث قارت کشی توگل، اوتوز سیکزلرده بر کشی. مالنی شبهه‌سز اوزی طابوب اولگرمه‌گان، البت آتاسندن قالغان. لکن یکت مالنی صاقلی بلگانگه اوخشیدر. داچه‌غه باروب یتکاچ تیزگنه جوونوب صاقال میوقلرنی ترتیب‌گه قویوب آق کولمه‌ك وفراکلرمزنی کییوب، مجلسکه بارورغه حاضرله‌ندك. بو مجلسنی لیڤه‌رپول شهرینڭ تجار جمعیتی، سوداگرلر پالاتاسی یاصی ایدی. مجلس ساعت یدی یارمده بولاچق ایدی. یورت خواجه‌مز بووث‌ده بو شهرنڭ زور بایلرندن بولغانغه اولده چاقرلغان ایدی. بلکه اوزی بو اشنی اویوشدرو چیلردن بریدر.

مجلس آده‌لفی Adelphi hotel دیگان بر گاستینسانڭ زور زالنده حاضر له‌نگان ایدی. گاستینسا زور. زال هم زور؛ بیك ماتور ایتوب اوستاللر حاضر له‌نگان زال ایله‌ن یاناشه بر بولمه‌ده خاتون موزیقه اویناوچیلردن مرکب بر آرکیستور بار ایدی. هر کم قایده اوطوراسی، آلدان تعیینله‌ب قویلغان ایدی. زالغه کرگانده کم قایا اوطوراسون کورسه‌تکان باصقان کاغدنی اوله‌شه‌لر ایدی. کاغد بوینچه میننده اوزمنڭ اورنمنی تابدم. موزیقه بولوینه مینم بیك کیفم کیلدی. بونڭ سببی شول: مین بو مجلسنڭ آخرنده نطق سویله‌یه‌چك ایدم. نطق سویله‌ر اوچون مجلس کشیلرینڭ کیفی یاخشی بولغانی کیره‌ك بولادر. کیفی یاخشی بولغان خلق آلدنده نطق سویله‌و کوڭللیره‌کدر. خلق طڭلاوچان بولا. ئه‌یتکان سوزلرگه اهمیت بیروچه‌ن بولا. موزیقه هر وقت یاخشی کشیلرنڭ کیفینی کیترووی تجربه ایتلگاندر. بو مجلسده بز دورت کشی نطق سویله‌یه‌چك ایدك: شیدلوفسکی، مین، له‌رخه ومیلوکوف، هم شول یازلغان ترتیبده. ایندی بو اورنده بو نطق سویله‌ولرنڭ نیچك آلدن تعیین ایتلووی حقنده بر ایکی سوز ئه‌یتیم. لوندونغه بارغان کونلر دوك مدیرلر هر قایومزنی جییوب نیندی زور مجلسلر بولاسینی بزگه بیان ایتدیلر، هر قایوسنده بر نیچه کشیگه نطق سویله‌و لازم بولاچغینی آڭلاتدیلر. شوندن صوڭ کملرنڭ نطق سویله‌رگه تله‌گانینی صورادیلر. آرادن بایطاق کشی هیچ بر تورلی نطق سویله‌وگه قاتوشاسی کیلمه‌گانلرینی بلدردیلر. سویله‌وی لازم بولغان یا که سویله‌رگه اراده‌سی بولغان کشیلر اونبر له‌ب بولدی:

خومیاکوف، گوچکوف، میلوکوف، یفریه‌وف، شیدلوفسکی، له‌رخه، ازڤه‌گینتسف، بوبربنسکی، استاخوڤیچ، گراف، پاتوتسکی، مقصودف. سویله‌رگه تله‌گان کشیلر معلوم بولغاچ، کم قایده سویله‌ونی تعیین ایتونی مدیرلرگه طابشردیلر.

مدیرلر بر ساعت کیڭاشوب هر کم اوچون سویله‌و محللرینی تعیین ایتدیلر. باشقه‌لر آراسنده میندن‌ده صورادیلر سزگه یالیڤه‌رپول شهرنده تجارلر طرفندن یاصالغان مجلسده سویله‌رگه یا که ایدینبورغ شهرنده شهر اوپراڤاسی یاصایاچق مجلسده سویله‌رگه موافق کوردك، قایسینی ترجیح ایته‌سز، دیدیلر.

مین تیزگنه لیۋەرپولده سویلەونی ترجیح ایتدم. بونڭ سببی شول: لیۋەرپول شهری آنگلیەنڭ تجارت جهتندن بیك مهم شهریدر. لیۋەرپول بایلری آنگلیەنڭ حیاتنده مهم بر رول اوینیلر. بو شهر آنگلیەنڭ بر موسکۋاسیدر. آندن باشقه بو لیۋەرپول بایلرینڭ مصر وهندستان کبی مسلمان بولغان مملکتلرگه مناسبتی بار. مینم سویلەسی سوزلرمده مسلمانلرغه حقوق ومساوت بیروگه دائر بولاچق ایدی.

شونڭ اوچون مین ایدینبورغ شهرنده سویلەودن، حیاتلی، اهمیتلی لیۋەرپول شهرنده سویلەونی اولی کوردم. مونه نطقلر شوشی رەوشده آلدن تعیین ایتلوب قویلدی. میڭا باشده بو مجلسده گنه سویلەرگه تعیین ایتلگان ایدی. لکن بوندن باشقه آخرنده ایکی یرده سویلەرگه طوغری کیلدی. برسی یوقاریده اوقوغانسز، پروفیسور پەرس حرمتینه بیرلگان مجلسده. بو کچراك بر نطق، بونده کشی آز ایدی.

هم سویلەگان سوزلرم خصوصیراق ایدی. ایکنچی، مطبوعات جمعیتی طرفندن بیرلگان مجلسده. بوسی مینم ظنمده اهمیتسز توگل. بوسی حقنده توبانده بر ایکی کلمه سویلەرم.

ئەلی حاضرگه لیۋرەپولڭ سوداگرلر طرفندن بزگه یاصالغان مجلسنی تعریف ایتەرگه باشلاغان ایدك. اونتمیق. شولای بز، هر بر یمز کیلوب اورنلریمزنی طابوب یرلەشدك. بز اورنلرغه اوتوروب بتکاچوك موزیقه اوینارغه طوتندی.

مجلس باشلانغاچوق، آنگلیه کومپوزیتورلرندن فوسبق دیگان کشینڭ «غلا دیاتورلر دخولی» دیگان مارشینی اوینادیلر. بو یکل، کوڭللی، شادلقلی بر کویدر. بو کوی ایلان باشلانغان مجلسنڭ کوڭللی بولاچغی بدیهی ایدی. مین همان آشی آشی سویلەیەچك فکرلر یمنی اویلی ایدم. مسلمانلرنڭ حقوقده مساواتی حقنده‌ده برەر سوز ئەیتمی قالاسم کیلمی ایدی.

بو حقده بیك کوب سویلەب، قوناقغه چاقرغان کشیلرنڭ کیفنی یبەرودن هم احتراز لازم بولغاننی سیزه ایدم. لکن قوناق ایتەلر دیبگنه حقیقتنی ئەیتمی قالورغەده اصلا راضی توگل ایدم. روس ایبداشلریمده مینم مسلمان مسئلەلریندن، حقوقدن بحث ایدەچگمنی بلگانگه بر آز قورقوب طورەلر ایدی.

انگیلزلرنڭ هندستان خلقینه حقوق بیرمه‌ولری حقنده کوبره‌ك ئه‌یتوب یبه‌روب، آلارده اوڭغایسز حالده قالودن قورقه‌لار ایدی. خلاصه مینم وظیفه‌م چیتون ایدی. هم بوری طوق بولورغه هم صارفلر ایسان قالورغه تیوش ایدی.

یمك تمام بولدی. نوبت نطقلرغه کیلوب یتدی. ایڭ اوّل آنگلیه قارولی وبزنڭ پادشاه صحتینه کاسه کوته‌ردیلر. بوندن صوڭ لیۋه‌رپول شهرینڭ شهر رئیسی، لورد مه‌ری، بر نطق سویله‌دی. بوندن صوڭ شیدلوفسکی سویله‌دی. شیدلوفسکی انگلیزچه یاخشی سویله‌سه‌ده، نطقینی یازغان کاغدگه قاراب سویله‌دی. مینم آلای ئلکدن یازوب قویغان کاغدم یوق ایدی. مین کاغدگه قاراب سویلی بلمیم. بولای سویله‌گانده هر وقت ناچار بولادر. هر وقت سویله‌گانده، کیره‌ك دوماده بولسون، کیره‌ك باشقه ییرده، ئلکدن بر پلان حاضرلیمده شول پلان بوینچه برقات آلدن سویله‌ب قاریم. نطق مهمه‌ره‌ك، اوزونراق بولسه برنیچه قات سویله‌ب قاریم.

شیدلوفسکی سویله‌ب بتردی. اوستالگه طاراتلغان نعمتلر ترتیبی کاغدینڭ برباغنده نطقلر ترتیبی یازلغان ایدی. بو کاغد بوینچه نوبت میڭا کیلوب یتکان ایدی، مجلسنڭ رئیسی توروب: نوبت میستر ماکزودوف، دومانڭ مسلمان پارتیه‌سینڭ اعضاسینه، دیدی.

طوردم، مین اوسته‌لنڭ یوقاری اوچنده بر اورنده ایدم. آلدمده آب آق دسترخان ایله قابلانغان اوسته‌ل، استاکان و کاسه‌لر ایله طولو. ایکی اوسته‌لنڭ ایکی طرفنده بوز ایللی‌دن آرتق قارا فراکلی آق کولمه‌کلی صاقالسز، میوقسز انگلیزلر کوزلرینی میڭا تکه‌له‌گانلر ایدی. روس وانگلیز فلاگی ماتور، یه‌نه‌شه تزیلگان ایدی. صول طرفده موزیقه اویناوچی قزلر بولمه‌سی کورینه ایدی. آلارده موزیقه‌لرینی طوقتاتوب طڭلیلر ایدی.

سویله‌رگه باشلادم. ئلیکی جمله‌لردنوك قول چابوب تبریك ایته‌رگه باشلادیلر. شونڭ اوچون فکریمده یاصالغان پلان بوینچه سویله‌سی سوزلریمنڭ برسینده توشروب قالدرمادم.

«محترم افندیلر، سزدن، سوزمنی اوز لسانڭزده سویلی آلماغانیمنی عفو قیلووڭزنی اوتنه‌م.

مین فرانسوزچه سویلەیەچکمن. لسانگزنی لازم مقدارده بلمەویمە تأسف ایتەم. فقط برجوانچم بار: اول حاضر سویلەچك لسانم سزنك عندگزده منفور بر تل بولماویدر. میندن مقدم سویلەگان یولداشلرم دەافاده قیلدیلرکه بزنك آنگلیەگه کیلودن مقصودمز کتابلرده اوقوب تصور قیلغان آنگلیەمزنی حقیقی آنگلیەگه تطبیق وچاغشترودر.

بز اوّلده خیالمزدەغی آنگلیەنیده سویه ایدك. آنك مدنیتینی، ثروتینی، قوّت وسلطنتینی بله ایدك. آنگلیه حقنده هرفکرمز مستحسنانه ایدی.

بوسفرمز سایەسنده معلوم بولدی که حقیقی آنگلیه، بزنك خیالدەغی آنگلیەدن قات قات آرتق ایمش.

بزلر شرقلیلرمز. شرق خلقنده خیالقوتلی بولووی مشهور. آلای بولسەده بزنك قوتلی قوهٔ خیالیەمزده آنگلیەنك علو وکمالینی کما هو حقه تصور وتخیل قیلا آلماغان ایکان.

آنگلیەگه تسلیم وآنك علوشأنینی تصدیق، روسیه خلقینك هرطبقه وهر صنفنده موجودر. آرقاداشلرمدن شیدلوفسکی بونی سزگه بیك آچق صورتده آڭلاتدی. مین حاضر بو مجلسده سزگه روسیەده ساکن اهل اسلامنك محبتینی عرض قیلاچقمن. مین آلوب کیلگان امانت شولدر.

مین، مسلمان بر دیپوتاتمن. روسیەنك شرق طرفنده ساکن تاتار قومندن بر مبعوثمن. تاتار دیگاچ یاڤروپالولرنك کوڭلینه کیلشسز کییملی، منفور سیمالی، قصیق کوزلی، اوزون سوڭگیلی، اوقلی جەیەلی آتقه آتلانغان بر مانغول کیله. سیاحلر سیاحتنامەلرنده تاتارلرنك رسمینی تلسەلر نیچك ایتوب کورسەتسونلر. تاریخده هرقومنك بابا واجدادی تورلی حال وقیافتلرنی کیچرگانلر.

معلومکز بولسونکه روسیەدەگی ترك وتاتار قومی حاضرده آندی برخلق توگلدر. عادی مدنیتنی کوبدن قبول ایتکان ومدنیت عالیەنك یولینه کرگان ۲۰ میلیونلق قابلیتلی بر ملتدر، دین مبین اسلامده مقید اولدقلری حالده آنك مدنیت ایله اجتماعینی بلوب مدنیتنی کمالا قبول ایتەرگه حاضر بر قومدر.

وطنداشلرمز روسلر بزگه بوخصوصلرده کامل مساعده بیرەلر. واولدقچه

یاردەم ایتەلر. ممانعە ایتمیلر. شول سایەدە بز روسیەنڭ کامل گراژدانلرندنمز. روسیەنڭ هربر اشلرینە قاتشامز. عسکردە بولامز. حاکم ومأموردە بولا آلامز. مملکتمزدە مشروطیت اعلان قیلنغاندن بیرلی نظام چغارو اشلرینەدە قاتشا باشلادق.

مسلمان، مسلمان اولدیغی حالدە غایت حمیتلی بر وطنپرور بولا آلادر. اهل اسلامغە امور ملیەلرندە مساعدە نی قدر آرتق کورسەتلسە، آنلرنڭ حب وطنلری شول قدر آرتادر. تدبیر امور دولتدە نی قدر قاتشدرلسەلر، مسلمانلرنڭ صداقتلری دە شول درجە آرتادر. تبعۂ اسلامیەسینە بویلە مساعدەلر بیرو آنلرنی امور دولتکە قاتشدرو، روسیەگە مخصوص بر اش توگلدر. تحت حمایەسندە مسلمانلر کوب بولغان هر حکومت وهر دولت بویلە قیلو لازمدر. (هند ومصر مسلمانلرینە اشارە)

بو مجلس معتبران تجار طرفندن یاصالغان مجلسدر. بلکە بوندە حقوق، مدنیت وسیاست بابلرندن کوب سویلەو مناسب بولماس. لکن مین اهل تجارتنڭ سیاست ومدنیتدە کوب دخلی بولووینە قائل بر کشیمن. خصوصا آنگلیە تجاری سز محترملر واجدادکز، تاریخ بشریتدە وتاریخ مدنیتدە بیك زور روللر اوینادکز. آنگلیە ادارەسندەکی بتون یرلرگە آنگلیە عسکرلرندن اوّلسز آیاق باصدکز. بتون آمیریکەنڭ وجزائر متعددەنڭ مدنیتینە ورفاه حالینە سبب آنگلیە تجاریدر. ایسکی بر حقیقتدرکە بر مملکتنڭ قوّت وشوکتی اول مملکتنڭ تجاریناڭ ثروتی واهل صناعتیناڭ روح مخترعانەسی ایلە متناسبدر. بو حقیقتنڭ برنچی مثال ونمونەسی آنگلەدر. آنگلیەنڭ مرکز تجاریسی یعنی گویا تجارت پایتختی اوشبو «لیۋرپول» شهریدر.

بو مجلسدە شول شهرنڭ تجار معتبراننڭ عبارتدر. بناءً علیه آنگلیەنڭ قوّت وشوکتی، مال وثروتی قسما سز محترملردن عبارت دیسەم، آرتق مبالغە ایتکان بولماسەم کیرەك. مین سز محترملرنی آنگلیەنڭ فاعل شوکتی ومدبر ثروتی بولووکز جهتندن، همدە غیر مدنی ییرلرگە مدنیت طاراتوچی بولووکز حیثیتندن عموما تبریك ایتەم وفکر تحسینیمنی افادە قیلام. قارشمزدە ایکی ماتور فلاك طورا. (زالدە روسیە وآنگلیە فلاگی یەنەشە قویلغان ایدی)

بو گوزەل شعار دولتلر هر وقت اوشبو مجلس کبی دوستانه مجلسلردەگنه اوچراشسەلر ایدی.

مین بو سفرمزگە وخصوصا بو مجلسمزگە بیك زور اهمیت بیرەم. بو مجلسده میڭا قدر هر ایکی طرفدن دوستانه سویلەنگان سوزلرده هر ایکی مملکتنڭ دوستلغی وهمان دوست بولاچغی بیك آچق آڭلاشلا.

بو دوستلقنڭ هر ایکی طرفنڭ گراژدانلرندن اولان مسلمانلرنڭ حقوقلرینەدە یاخشیلق ایله تأثیر ایتووینی امید ایتەم. قدحمی، الوغ آنگلیەنڭ استقبالی، عموما آنگلیەنڭ تجارت وصناعتینڭ ترقیسی وخصوصا بو کون مهمانی اولدیغمز لیۋەرپول شهرینڭ تجار معتبرانینڭ نام وشرفینه کوتەرەم.

نطقنڭ باشندن آخرینه قدر قول چابولار طوقتامادی. موندن آڭلاندی که نطق اورنینه موافق بولوب چقدی.

میندن صوڭ ایکی انگلیز سویلەدی. بولاردن صوڭ میلوکوف ولەرخه سویلەدی. بولار هر ایکیسی انگلیز تجارلرینڭ روسیەده کورگان وکورەبلەچك اشلری حقندە سویلەدیلر. مجلس شولای تمام بولوب بارا ایدی. مجلس آخرنده چایکوفسکینڭ «چاچکلر ۋالسی» دیگان موزیقە بارچەسینی اویناديلر. بو بیك کوڭللی بر پارچه؛ مجلس بیك ماتور تمام بولدی. هر کم خوش خاطر ایدی.

قاینورغه چغا باشلادق. دوما رئیسی خومیاقوف کیلوب قولمدن قصوب تبریك ایتدی. بوندن باشقه ایپداشلرم هر بری تبریك ایتدیلر. گوچکوف وپولەك وکیلی سۋینتیتسکی، ئەیتەسی فکرلرگزنی انگلیزلرنڭ بیك آچولارینی کیترمەی ئەیتو چیتون ایدی، سز بوندن یاخشی باروب چقدگز، دیدیلر. هر بر آرقاداشم نطقنی یاراتقانلقلرینی بلدردیلر، بر نیچه تورلی مدحلر سویلەدیلر. لکن مین ایندی آلارنی یازوب طورمیم.

لکن ایپدەشلر آراسنده بر کشی مستثنی. بو کشی گاسودارستۋیننی صاۋیت اعضالرندن. اسمی لازم توگل. بو کشینڭ بتونلەی کیفی کیتدی. بو کشی فکرینی میڭا ئەیتوب بیرمەسەده، آنڭ کم ایکانون بلگاچ اویلاب بلووی چیتون توگل ایدی. بو کشی آنگلیه خلقینه: روسیەده یکرمی میلیون قدر مسلمان بولغاننی هم مسلمانلرنڭ آیرم بر ملت بولغاننی بلدرگانگه

اچی پوشه ایدی. بو کشی شول همان مسلمانلرنی کوندام لا کی، چیستنی دۋورنیك ایتوب گنه کورسه‌ته‌سی کیله ایدی. حتی اوزینك بارین طبیعتی ایله‌ن، قایده بولغانینی اونوتوب «تاتار بالاسی سینك بولارنی سویله‌رگه نی حقك بار» دیب قچقروغه قجراغانغه اوخشی ایدی. لکن تاتار بالاسی بونی آندن صوراپاچق توگل ایدی. دنیالر اوزگارگان، محللر باشقه ایدی. کم بلسون بلکه ناچالستوادن رخصتسز فرانسوزچه بلگانگه‌ده اچی پوشقاندر. اچی پوشارغه‌ده اورن بار، اگر تورلی یاقدن تاتارلر شولای اوقیغالاب کیتسه‌لر، اچمی طورغان لا کی، یاخشی کوچر قابدان تابارغه کیره‌ك بولور؟

اویگه قایتدق. بووث آغانك اوینده بولمه‌لرمز حاضرله‌نوب قویلغان ایدی. بوکون کیچ صوڭ بولغانغه خانه‌گه قاینقاچ تیزگنه یاتدق. ابرته گیسون طورغاچ ژانناده یوونغاچ چایگه چاقردیلر. باقچه اچنده بر بالکونده چای اچدك. بووث آغابزنی خاتونی بله‌ن طانشدردی، اونبر یاشلرنده سبق اوقی طورغان قزینی آلوب کیلوب کورساتدی. قز رسملی پوسته کارته‌لرینی جیپا ایکان. بزدن ماتور کارته‌لر ییبارورگه اوتندی. چایدن صوڭ لیۋرپول دارالفنوننده انگلیز تلنده میلوکف بر لیکسیه اوقیاچق ایدی. شونده کیتدك. ایك اوّل لیۋرپول دارالفنوننی کورسه‌توب یوردیلر. بونده بر درسخانه‌غه کردك. میلوکف باطرغنه انگلیز تلنده بایطاق زمان سویله‌دی. خلاصه‌سی انگلیز ادبیاتینك روس ادبیاتینه بولغان تأثیری حقنده ایدی. بیك قاتی آلقشلادیلر. بوندن صوڭ شهر اداره‌سی اویله طعامینه قوناقغه چاقرغان ایدی. آنده باردق. بونده هم زور مجلس. بونده هم نطقلر سویله‌دیلر. بوندن صوڭ شهرنی قاراب یوردك. شهر برده ماتور توگل. بیك اشلی طغز شهر. سودا شهری. ایك قزق بیرلری دیگز بویی، پورت. بوکون ینه برماۋریتانیا دیگان زور پاراخودنی کروب قاراب یوردك. لیۋرپولده‌گی روسیه کونسولی همان بزنك ایله‌ن برابر ایدی. بوندن صوڭ سودا بیری بیرژاگه باردق. بیرژاده خلق طولی ایدی. بز کیلوب کروگه بزگه طوغری بیرژانك اورتاسینه بارورغه یول آچلدی. بتون خلق بر تاوشدن یاشاسون روسیه، یاشاسون دوما دیب قچقره باشلادیلر. اورنلر حاضرله‌گانلر. بیرژانك مدیرینه تقدیم ایتدیلر، اول اوزی باشقالارغه تانشدردی. بو قدر جیولغان خلق‌غه بر ایکی

تشکر سوزی ئەینو کیرەك بولدی. لەرخە دیگان ایبداشمز بر ایکی سوز سویلادی.

بوندن صوك ینە اورالر، قول چابولار. بوندن صوك هر برمز اوز یورتلرمزغە قایتوب نرسەلرمزنی آلوب ساعت دورتلرده پویزدغە اوطروب شوتلاندیەگە ئەدینبورغ شهرینە کیتەچك ایدك. بووث آغا ایلەن قایتوب کیتدك. یولدە اویلەدن صوك چقا طورغان گازیتەلرده برنچی صحیفەده زور حرفلر ایلە «لیڤەرپولدە دوما قوناقلری» دیب یازلغان گازیتەلر صاتالار ایدی. اول کون ایرتە بلەن چقغان گازیتەلرده رسملرمز هم کچکنە ترجمهٔ حاللر ونطقلرمزنك خلاصەسیدە بار ایدی.

قایتوب یورت خواجەسی ایلەن کورشوب نرسەلرنی آلوب ڤاکزالغە کیلدك. یورت صاحبی اوزیدە ڤاکزالغە کیلدی. بوکشینك بزنك باگاژلرنی آفتامابیلدن آلوب ڤاگونغە کرتورگە کوتەروچیلر ازلەوی قایسنی برسینی اوزی کوتارشووی همان مینم تحسینمنی موجب بولا ایدی. پویزد قوزغالدی. ئەدینبورغە کیتدك.

XXIV.

شوتلاندیا. ئەدینبورغ شهری، ڤالترسقوت شوتلاندیالیلرنك آنگلیەدەرولی

یول ماتور ایدی. بو آنگلیەنك ماتور یرلرندن بریدر. زور بولونلقلر. آرا تیرە زور مهابت ایمینیەلر. یاشل بولونلر ماتور چیرەم ویاشیللکارده بیك کوب سیمز صغرلر کورینە.

ئەدینبورغدە بر گاستینسانغە توشدك. کیلگان کون بر نرسەده بولمادی. قوندق. ایرتەگیسون اویلەگە قدر شهر قاراب یوردك. شهر بیك ماتور. شهرده آغاچلق، چیرەملك بیك کوب، شهرنك اورتاسندە بیوك بر طاو اوستندە ایسکیدن قالغان بیك ماتور برشاطو (зáмокъ) آنك اطرافی یاشل چیرەملی طاولار. شهرنك اوراملری کیك، بیك پاك. شهر اچندە بر آغم صوده بار. شهرنك اورتاسندە بر باقچە اچندە مشهور انگلیز یازوچیلرندن ڤالتەر سقوت Walter Scottنك بیك ماتور زور هیکلی بار. ایسکیدن شوتلاندیا پادشاهلرینك سراینیدەقاراب یوردك، بونك مشهور ماریاستوارتنك بولمەلرینی کوردك. حاضرده

ئەدینبورغغە کیلگان وقتدە آنگلیە پادشاهلری بو سرایغە توشە ایمش. بوندن صونگ دارالفنوننی قارادق. بوندە گراف بوبرینسکیگە آیرم التفاتلر بولدی. چونکە گراف بوبرینسکی ئەدینبورغ دارالفنوننده اوقوغان، شونگ اوچون آنی اوزلرینگ شاکردلری کورەلر.

بوندن صونگ شهر ادارەسی دائرەسنده مجلس بولدی. ینە نطقلر. موندە طبیعی گراف بوبرینسکی سویلەدی. بیك اوزاق قول چابدیلر. آندن صونگ پولاك گراف باتوتسکی سویلەدی. بوگاده قول چابقالادیلر، بو مجلسنگ بر آیرماسی بولدی. مجلس ماتنده شوتلاندیەگە مخصوص بر موزیقە آلتی ایلەن موزیقە اویناب مجلس یاصالغان اوستەللر اطرافندن ئەیلەنوب یوردیلر، بو آلت موزیقیەنگ اسمی شوتلاندیە اصطلاحنده نیچوکدر، بلمیم. فرانسوزلر بوگا قورنوموز دیلر. تورکلر طولوم زورنا دیلر. تاتار چەسینی بلمیم. بو نرسە مینم خوشمە کیتدی. چیغارغان طاوش بیك موگلی، شرق موزیقە آلتلریندن چیقغان طاوشقە اوخشیدر. ئەللە نیندای بیك قرون وسطوی بر طاوش.

ایندی بو آلتنگ نیچوك یاصالغانینی بر آز سویلیك: بو بر نوع بالان سبزغی کبی برنرسە، سبزغینگ توبان باشینە قووق کیتروب بەیلەگانلر شونگ اوچون طاوشی عادی سبزغیدن چیقغاندن آرتوغراق. بزنگ سبیر وترکستانده هم بوگا اوخشاشلی نرسە بار شیکللی.

بو مجلسدن صونگ ئەدینبورغ اطرافنده صحرالارنی قارارغە باردق. صحرالار ماتور، ایمینیەلر گوزەل. خصوصا اوّلده آفستریەدە ژیس قارول بولوب طورغان بر کشینگ ایمینیەسی وآندەغی سرایلر دقتمزنی جلب ایتدی. بـو یوروللر البت همان آفتوموبیلده. شونگ اوچون آز زمانده بیك کوب مسافە قطع ایدیلەدر.

انگلیزلر بیك ماقتانغان بـر تیمر یول کوپرووینیدە قارادق بو کوپر چنلابده زور. بوندای اوزون کوپر آمریقادەغنە بـار ایمش. یوروب قایتدق. کیچ بلەن آرتوق اش بولمادی. بز توشکان گاستینسانگ بر زالنده بزنی ئەدینبورغە چاقرغان کامیتیت کشیلری ایلەن برگە بر کچکنە مجلس یاصادق. واق توباك نطقلر سویلەدك.

گراف بوبرینسکی نطقنده دیدی. - گرچه شوتلاندیه‌نی ظاهرا آنگلیه آلغان بولسه‌ده اصلده آنگلیه‌نی شوتلاندیه کشیلری باصدی. لوندونده و باشقه زور شهرلرده نیندای گنه زور اشنك باشنده‌غی کشینی قاراسه‌ك، شوتلاندیه‌لی بولوب چیغادر. مثالن اوزاق‌ازله‌رگه‌ده بوق، بوکونده ایکی زور سیاسی پارتیه‌نك باشلقلری هم بالفور هم اسکوویت هر ایکسیده شوتلاندیه‌لیلر توگلمی دیدی. بونطق شوتلاندیه‌لیلرنك‌خوشینه کیتدی. مینده بر ایکی سوز سویله‌دم. والته‌رسقوتنی اوقوایله بتون دنیا خلقی شوتلاندیه‌گه محبت اوطرتا دیدم. مجلس تمام بولدی. بوکون قوندق. ابرته‌گیسون ایرتوك لوندون‌غه یونه‌لدك.

قایتورغه چیقغاچوق، مدبرلردن زۋه‌گینتسف Звегинцевъ بز اوطورغان ۋاگونغه کیلوب دیدی: گاسپودا، مین‌بوگون لوندون‌دن بر تیلیگرام آلدم، بوگون کیچکه بزنك حرمتکه لوندوننك اجنبی مطبوعاتی جمعیتی بر مجلس بیره‌چك ایکان؛ مین قبول ایتوب جواب‌بیردم، چونکه بوگون کیچ آرتق اشمز بوق، بارورغه ممکن بولور، دیدی.

لـکن بونده هم نطق کیره‌ك بولاچق. کمدن‌اوتنه‌مز؟ دیدی. بزنك ۋاگونده‌ده مین تلیم دیوچی بولمادی، باشقه‌لر سکوت ایتکاچ مینده آلغه چغوب مین سویلیم دیه‌سم کیلمه‌دی. زۋه‌گینتسف، اویلاشدرگز مین یاگادن کیلوب صورارم، دیدی. هرکم سفردن صوڭ آرغان‌ایدی. لوندونغه قایتور قایتماز مجلسده نطقلر سویله‌وگه ایبده‌شلرده درد کورنمی ایدی.

زۋه‌گینتسف کیتکاچ بزنك ۋاگونده بولغان کشیلر کیکاشدك. گراف بوبرینسکی نطق سویله‌رگه توگل پراستوی سویلاشوب اوطرورغه ده قوّتم قالمادی، دیدی. باشقه‌لر بوته‌ن تورلی صلتاولر ایله‌ن سویله‌سیلری کیلمه‌گانینی بلدردیلر.

آرادن چه‌لناقوف میگا دیدی: صدری نیزاموۋیچ سز یاش کشی آرماغانسگز، سز سویله‌گز، کاك راز گازیته یازوچیلر بولغانغه بونده بولاچق کشیلر هر قایوسی بیك یاخشی فرانسوزچه بله‌لر. شبهه‌سز مونده سزگه سویله‌رگه بیك موافق دیدی.

مین دیدم: آندە آلدن حاضرلەب قویغان فکرنك بواماغاچ نی سویلەمك کیرەك ؟

چەلناقوف دیدی، ئەلی قایتورغە بیش آلتی ساعت بار، بر نرسە حاضرلەب اولگرورسگز، دیدی.

بولای دیگاچ، چنلابدە میگا سویلەرگە فکر توشدی. چنلابدە اوروڽ بیك مهم، موندە سویلەنگان سوزلر بر درجە بوتون دنیا کشیلرینە سویلەگاڽ قبیلندن بولاچق دیب، اویلادم. اول آرادە بزنك یاندە بولغاڽ یفرەموفدە دیملی باشلادی. فکرطابا آلماسەگز لیڤر پولدە سویلەگان سوزگزنی اوزگارتوب سویلەرسز، دیدی.

بوندن صونك میندە، اگر سز سویلەسەگز و باشقە ڤاگرندە ایبدەشلردن بررەوی سویلەرگە تلاسە میندە سویلەرم دیدم. یفرەموف مین بر ایکی کلمە سویلەرگە کونەم، دیدی.

بوسوزلردن صونك مدبر زڤەگینتسف یاکادن کیلدی و دیدی: باشقە ڤاگونلردە خلق آرغاڽ سویلارگەتلەوچی یوق، مینم اوزمدن سویلەرگە اوتندیلر. مین کوندم. لکن بر ایکی کشی بنمی، یاکادن اڽل ایکی لازم، دیدی. بوندڽ صونك یفریەوف، بز موندە مقصودفنی دیملیمز، دیدی. اول هر قایومزدن یاشرەك اول آرماغاندر، دیدی.

میندە اگر هر قایوگز موافق طابسەگز، مین سویلەرگە راضی دیدم، لکن گاسپودین یفریەوفنك هم سویلەوی شرطی ایلەن، دیدم. یفریەوفدە کوندی. اوچ کشی سویلەیەچك بولدق.

اول آرادە اوروق شهرینە کیلوب یتدك، بوندە هم بزنی کوتوب آلدیلر. شهرنی قاراب یوردك. بوشهرنك مشهور چیرکاوینی قارادق. آشادق اچدك، ساعت ایکی یارملردە یاکادن تیمر یول ایلەڽ لوندونغە کیتدك.

مین پویزدغە کروب اوطرغاچ قرانداش ایلەڽ خاطرە دفتریمە سویلاسی سوزلرمنك پلانینی یازا باشلادم. لکن ڤاگوندە شاوشو بیك کوب ایدی، اوینیلر کولەلر ایدی. یاخشیلاب یازوب بولمادی. آلایدە بر نرسە اویوشدردم. پلانم بیك قصقە بولسەدە سویلەگاندە بایطاق بولوب چقدی. ساعت آلتی

يارمده لوندونغه قايتوب ييتدك. يدی‌ده گاستينساغه قايتدق. ساعت سيكزده مجلسكه بارورغه لازم بولاچق ايدی.

XXV

اجنبی مطبوعات جمعيتی طرفندن بيرلگان مجلسده سويله‌گان نطقم. اسلام عالمينك انتباهی، حريت يولينده مطبوعاتنك خدمتی.

هوتلگه قايتوب يتوب، تيزگنه جوونوب كيملرنی آلشدروب فراقلر كييوب مجلس بولاچق ريستورانغه كيتدك. خلق جيولوب بتكان ايدی. خلق كوب ايدی. يوز قدر باشقه مملكت گازيته مخبرلری، ئللّه نی قدر لوندون گازيته‌چيلری بار ايدی. بو اورنده بوجمعيتنك نيدن عبارت ايكاننده بر آز ئه‌يتوركه لازم بولور. بو جمعيت، لوندونده طوروچی باشقه مملكتدن كيلگان گازيته مخبرلرينك جمعينی بولادر.

معلومكز هر مملكتده زور گازيته‌لرنك باشقه مملكتلرنك پايتخت شهرلرندن برخبر يازوب طوروچيلری، مخبرلری بولادر. لوندونده هم باشقه مملكتلردن كيلگان زور غزيته‌لرنك مخبرلری بار. لوندون دنيانك ايك زور شهرلرندن بری بولغانغه بو چيت مملكت مخبرلری لوندونده باشقه شهرلرده گيدن‌ده كوبره‌ك. مونه بوكون بزنك اوچون مجلس ياصاغان جمعيت شوشی چيت مملكت مخبرلرينك جمعيتدر، رسمی اسمی «اجنبی مطبوعات جمعيتيدر» بو جمعيتنك بزگه بر مجلس بيرورگه اويلاوی‌ده بيك قزق، مهم. بولارغه‌ده بزنی لوندونده شاوشو ايله قبول ايتو تأثير ايتكان، بولارده هم، قبولگه قاتشوفكری طوغان. بولارنك دهروسيه‌نك‌ياكا پارلامينتينه حرمتلرنی كورسه‌ته‌سيلری كيلگان.

هر مملكتدن كشيلر بار ايدی: آمريقادن، روسيه‌دن، فرانسيه‌دن، گيرمانيه‌دن، بلغاريه‌دن، مصردن، حتی كافكازدن بر ارمنی گازيته‌سينك مخبرينه قدر بار ايدی. لكن توركيه‌دن بر كشی يوق. توركلر گازيته‌چيلككده مصرليلردن آرتده قالغان بولورغه كيره‌ك، توركلرنك مخبرلری لوندونده بولماغان كبی پيتربورغده هم يوق.

توركلرنك كچكنه‌گنه ايكی ميليونلق ارمنلردن‌ده آرتده بولووی بيك عجب.

مین اوزمزنك تاتار گازیته‌لرینی بو حقده عیب ایتمیم. بزنك ئه‌لی لوندون، پاریژلرده مخبر طوتارلق بای گازیته‌لرمزده یوق، بلکه بوگا اول قدر لزومده یوقدر. بزنك اوچون بو حقده وطنداشمز روسلر یازغاندن اقتباس کافی بولورغه ممکندر. لکن تورکیه کبی زور بر مملکتدن لوندونده بر ره‌تلی مخبر بولماوی عجب. مجلس باشلاندی. مینم یانمده بر یاقده روس قونسولی ایکنچی یاقده بر بلغاریالی مخبر ایدی. مجلسده مخبرلر آراسنده بیك کوب مخبر خاتونلرده بار ایدی. نطق سویله‌و نوبتی میگا کیلوب یتدی. سویله‌رگه آیاق اوزره طورغاچ‌اوق، خلق هر بری میگا قارادی. مینم مسلمان قوناق ایکانمنی مجلسده بولغان گازیته مخبرلرینك کوبیسی بله ایدی. بلمه‌گانلرینه بلگانلری ئه‌یته ایدی. یاقینده قولاغیمه موزولمان، موزولمان دیگان سوز ایشتله ایدی. مجلسده خلقنك کوبلگی وهر برسینك ژورنالیست، یازارغه، تنقیدکه اوستا خلق بولووی قورقنه ایدی. آلای بولسه‌ده سویله‌رگه کیره‌ك. پویزده یاصاغان پلانم بوینچه شوشی سوزلرنی سویله‌دم:

افندیلر، زمانمزده هیچ بر قرون‌اولی خلقی، قدیم زمان قوملری بلمه‌گان بر صنعت، بر مهارت میدانغه چقدی. بو، گازیته‌چیلق صنعتیدر. قدیم زمان خلقلرندن صنعتلر بابنده ایڭ آلغه کیتکان یونان خلقی‌ده گازیته‌چیلك نیدر بلمی ایدی، هیکل طراشلق، رساملق، شاعرلك، موسیقه‌چیلك بابنده نیقدر ترقی ایتکان یونانلرده گازیته‌چیلکدن خبرسز ایدی. بونی مین تأسف ایله ئه‌یته‌م، اگر یونانیلرده گازیته‌چیلك بولغان بولسه، باشقه صنایع اوچون بولغان کبی، بو صنعتنك هم میفلری، موزالاری، معبدلری بولغان بولور ایدی. حتی مین اویلیم بونك معبدی، (Храмъ) باشقه صنعتلر نامنه یاصالغان معبدلردن کیم بولماس ایدی. معبد بولغاچ مونده مطبوعات‌دن کنایه بر هیکل‌ده شبهه‌سز بولور ایدی. بلمیم نیکدر، بو مجلسده مطبوعات نماینده‌لری آراسنده داماlar بولغانغه‌می، بو، مطبوعاتدن کنایه بولغان هیکل میگا بر خاتون هیکلی بولور شیکلی طویولا، بونی بو مجلسده داماlar بولغانغه مداهنه ایتوب ئه‌یتووم توگل. بو هیکلنك مؤنث بولووینی احتمال کوروومه سبب، مطبوعاتچیلقغه حرمتمدر:

مطبوعاتچیلق وظیفه‌سی بیك نازك وظیفه‌در، نفیس بر صنعتدر، نازك ونفیس بر نرسه‌دن کنایه‌ده نازك ونفیس روشده بولورغه کیره‌ك بولادر. بو ایسه هیکلنی بر خاتون هیکلی یاصاو ایلان گنه ممکن بولادر. هیکل دیگاچ نه روشده بولاسی‌ده خیالغه کیله‌در. خیالمچه هیکلنك نظری عندی، تعبیر سیماسی اسکه‌پتیك بولور کبی طوبولا، لـکن شو ظاهری عندیت آرقلی اون توقزنچی عصر فلسفهٔ سیاسیه‌سی میدانغه چغارغان فکر وپرینسیپلرگه تیره‌ن بر اعتقاد بولغانی کورینه‌چگی‌ده شبهه‌سز کبی طوبولادر (قول چابولر). بو سوزلرم مطبوعاتنك اهمیتینی تعبیر ایته‌ر اوچون ئه‌یتلـگان بر مقدمه گنه‌در. اصل مقصودم قصقه‌غنه ئه‌یتکانده، مطبوعاتنك بزنك زمانده ایك مهم بر صنعت ایکانینی، ایك حرمتکه لایق فعالیت ایکانینی ئه‌یتودر.

واقعا مطبوعاتنك وظیفه‌سی زوردر. تاریخ یاصالوونده عصرمزده ایك مهم فاعل گازیته‌لردر. بو زمانده مینیسترلرنی توشرگان، مندرگان، مملـکتلرنی صوغشدرغان هم کیلوشدرگان هر بری گازیته‌لردر.

مملـکتلرده تورلی فکرلرنی طوغدرغان هم گازیته لردر. لـکن مطبوعات ایکی یاقلی بر قورال، آنك ایله ترقی وحریتکه‌ده خدمت ایتوب بولادر. اسارت وریاکسیه گه‌ده یاردم ایتوب بولادر. لـکن یاۋروپا مطبوعاتنه شرف بولسون، یاۋروپا گازیته‌لری ــ اکثریت اعتباری ایله ــ جهالت، تعصب واسارت یاردمچیسی بولمای. حریت، ضیا وترقی چراغی بولدیلر (قول چابولر). اون توقز ویکرمنچی عصر مطبوعاتینك شرفی الی الابد تاریخقه ثبت اولنه چغی شبهه‌سزدر. یاۋروپا مطبوعاتی طرشه‌طرشه بتون یاۋروپانی حریت یولینه کرتوب بتردی. ایندی بو کونده ادارهٔ مشروطه یاۋروپانك هر بر مملـکتنده عام بولدی. یاۋروپاده خرستیان مملـکتلرینك هر برنده ادارهٔ مشروطه اورناشدی. ایندی نوبت اسلام مملـکتلرینه کیلوب یتدی. معلومکز بو گونگی کونده ایکی مسلمان مملـکتینك خلقی اوزلرینه حریت وترقی اورناشدرورغه طرشوب یاتادر. بو چیتن بر اش. تورکیه وایرانده ادارهٔ مشروطه تمام اورناشو اوچون هیچ شبهه‌سز اوزلرینك خلقینك اجتهادی، غیرتی لازم بولغان کبی، یاۋروپانك محبت وسیمپاتیه‌سی‌ده شرطدر. بو ایسه یازوچیلر سزنك قولـگزده‌در. حریتکه صوساغان بو ایکی

مسلمان مملکتلرنده حریت کرتوگه هم یاردم ایته آلاسکز هم ضرر ایته آلاسکز. لکن مین امینم که بو مجلسده حریت و مشروطیت دوستی بولماغان بر کشی یوقدر (قول چابولر) بناءعلیه هر برگز قلمکز ایله عالم اسلامنك حریتله یاشاوینه طرشه‌چغکزغه امین بولغانغه، مین سزنی عالم اسلامده حریت اورناشوینه، ترقینك تمام جایلوینه خدمت ایدوچیلر دیب عد ایدوب سزنك شرفکه قدحمنی کوته‌رم. (اوزون قول چابولر) مجلس‌دن صوك بوریستورانك باشقه بولمه‌لرنده بایطاق طانشولار، سویله‌شولر، بولدی. مین اوزمنك بر کون روسیه سفارتخانه‌سنده اوچراغان بارقلای افندی و آنك همشیره‌سینه اوچرادم. بر ارمن گازیته مخبری ایله‌ن تانشدم. اونکون بریکت، غایت ارمن ملتچیسی. آندن باشقه مشهور محترم انسانیتپرور انگلیز ژورنالیستی ستهت بله‌ن طانیشدم. جاینك قزو وقتی بولغانغه مجلسدن صوك اچه‌سی کیله ایدی. ایبداشلر ایله بر آز صالقون قواسلر اچکاندن صوك تگی ایکی کوبچه‌کلی کولکی آر بالارغه اوطروب اویگه قایتدق.

XXVI

آنگلیه‌ده اون ایکنچی کون. لوردمه‌ر خانه‌سنده اویله طعامی. رغبتلی نطقلر. میلوکوفنك مشهور سوزی.

بو کون بزنی ینه‌دن لوندوننك بوگا قدر کورلمه‌گان یرلرینی کوروگه آلوب باراچقلر ایدی. مین بارمادم. یالغز یوروب طاغیده کوب یر کوروب بولادر. بوگا قدر مین طانیشقان کشیلریمه ۋیزیت یاصی آلغانم یوق ایدی. بو کون اونبردن اویله‌گه قدر بولغان وقتمنی ۋیزیتلر یاصارغه حصر ایته‌رگه تلی ایدم. (اونبردن اول ۋیزیت یاصاو ایرته بولادر) هم شول نیت ایله‌ن چیغوب بر آفتوموبیل آلوب آدریسلرم بوینچه یوروب بر نیچه کشیگه کارتالرمنی قالدردم. ایکی کشینی هم اویده طوغری کیتوردم. شول ۋیزیتگه بورگاندن صوك طوغری ساعت اون ایکی یارملرده لوندون شهر رئیسی (لوردمه‌ر دیلو) سراینه باردم. آنگلیه‌ده شهر رئیسی بزده‌گی شهر گالواسی کبی آرتق اهمیتسز بر کشی توگل. أنگلیزلر بو منصبقه بیك اهمیت بیرگانگه اوخشیدر.

لوردمه‌رنڭ اوزینه مخصوص بر سرایی بار ایکان. (Mansion House) مجلس شول سرایده بولاچق ایدی. باروب یبتدم. خلق جییلوب یبته یازغان ایدی. سرای مکمل بر پادشاه سرایی کبیدر. مخصوص کییملرده لا کیلر، زور باصقچلر، زور زور تابلولر ایلان زینتله‌نگان بولمه‌لر. یوقاریغه منگاچ ایبداشلرم یانینه کیتوردیلر. هر بر ایبداشلر برگه جیولغان ایدی. هر بریمز کیلوب بتکاچ لوردمه‌رگه بزنی ایلتوب کوروشدره‌چکلر ایدی، جیولوب بتدک. بر زور اوزون زال بوینچه بزنی آلوب کیتدیلر. زالنڭ توریننده ئه‌لله نیندای قرون وسطی یاخود اوپه‌ره‌تکه پادشاهلرینه لایق بر کییمده شهر رئیسلیگندن کنایه بر کموش تایاق (عصا) طوتقان بر کشیگه آلوب باروب هر بریمزنی بره‌مله‌ب کورشدردیلر. بو کشی لوردمه‌ر ایمش. بو کشینڭ اطرافنده ئه‌لله نیندی کشیلر. بولارده شولایوق اوپه‌ره‌ت پادشاهسینڭ عسکرینه موافق بر کییملرگه چورنالغان. لوردمه‌ر غایت وقار ایله گنه باشینی سلکوب هر قایومز ایله‌ن کوروشدی. بو کشینڭ بو قدر وقارلری میڭا عجب، آزراق آرتغراق زمانغه موافق توگل کبی طوی بولدی.

مجلس باشلاندی. مجلسده ایڭ اورتااورنده لوردمه‌ر اوزی اوطورغان ایدی، آنڭ اوڭ قولینده بزنڭ خومیاقوف ایدی. صول یاغنده آنگلیه‌نڭ مشهور یهودی بایلرندن روتشیلد ایدی. روتشیلدنڭ ایڭ حرمتلو یبرگه اوطرتیلووی مینی بایطاق اویلارغه توشردی. بو مجلسده بزنڭ روسلر طرفندن برنیچه نطق سویله‌ندی. بوبرینسکی، گوچقوف، میلوکف وروسبه پاصولی غراف به‌نکه‌ندورف Гр. Бенкендорфъ سویله‌دیلر. نطقلرنی ایڭ اوّل شهر رئیسی باشلادی. آنگلیه پادشاهینڭ صاولقینه قدح کوتارگاندن صوڭ بزنڭ پادشاه صحتینه بر نطق سویله‌ب قدح کوتاریلدی. نطقنده شهر رئیسی دیدی: مین قدحمنی خلقینه ادارهٔ مشروطه بیرگان روسیه پادشاهی صاولغینه کوته‌ره‌م دیدی. اگر تسار لوندونغه تشریف بیورسه غایت صمیمی بر ئه‌ننوز بازم ایلان قبول ایتلچکلر دیدی. لوردمه‌ر بو سوزلرنی ئه‌یتوب بترگانده موزیقه بزنڭ روسیه گیمنی Боже царя храни اوینی باشلادی. روسلردن طاوشی بولغانلری موزیقه‌غه أیه‌روب بو گیمننی یرلادیلر. بو ایکی پادشاه اوچون بولغان نطق وقدحلردن صوڭ باشقه نطقلر باشلاندی. بوبرینسکی

ادارهٔ مشروطه حقنده، گوچکوف اوچنچی دومانڭ، اشله‌گان اشلری حقنده سویلادیلر. میلوکف‌ده، روسیه‌نڭ حریت یولینه آیاق باصقانینی سویلادی.

میلوکوفنڭ بو نطقنده‌غی بر جمله‌سی بتون دنیاغه مشهور بولدی. میلوکوف П. Н. Милюковъ نطقنده دیدی: سز البت میندن، اوپپوزیتسه (Оппозиція) دیپوتاتندن روسیه‌ده‌گی حاضرگی قونستیتوتسیه‌نی ماقتاونی، بو اوچنچی دومانی مدحلاونی کوتمه‌زسگز (آندن آلده دومانی مدحلب سویله‌گان گوچکوف نطقینه اشاره). مین تاغیده یاخشی مکمل بر کانستیتوسیه بولووینی حربتلرنڭ چنلاب وجودگه چیغونی، اصلاحلر تیزدن، یاصالوینی تله‌ر ایدم. لکن آلای بولسه‌ده شوقدرینی ئه‌یتورگه‌تیوشمن که، روسیه ایچنده دوما بولغان مدتده بز صوللر، اوپپوزیتسیه. پادشاه‌غه‌قارشی‌صوللر اوپپوزیتسیه‌سی‌بولمامز، بلکه پادشاهمزنڭ اوپپوزیتسه‌سی صوللری بولورمز، دیدی.

بو جمله‌دن صوڭ بتون مجلس بتون زالنی شاولاتوب قول چابدیلر. بو سوز آنگلیزلرنڭ بیك کیفینه کیلگان کبی روسلرغه‌ده بیك اوخشادی. بو سوزندن آنی مجلس آخرینده تبریك ایتوچیلرده کوب بولدی. لکن روسیه مطبوعاتنده بو سوزنی هم اوڭدن هم صولدن تنقید ایتوچیلر بولدی بوغای.

مجلس تمام بولدی. مین مجلسدن صوڭ ینه بر نیچه کشیگه ۋیزیت یاصادم. بو کون ساعت دورتده لوندونده طوروچی کناز دولغوروکی Князь Долгорукій خانه‌سنده چای وقونسه‌رت بولاچق ایدی. آنده باردم. لوندون ایچنده باقچه‌لی، زور زینتلی بای بر قوناق (Особнякъ) خلق بیك کوب ایدی. غایت ماتور موزیقه وشعر پارچه‌لری اویناديلر، یرلادیلر. بزنڭ سفیرده بار ایدی. لوندوننڭ کباریندن بیك کوب کشی بار ایدی. کنه‌زنڭ قادینی کنه‌گینه، روسچه بلمی‌بولورغه کیره‌ك، بزنڭ ایله‌ن فرانسوزچه‌غنه سویله‌شه ایدی. لوندونده روس دیپوتاتلرینه زور قبول بولغانغه بیك ممنون بولغانینی سویله‌دی.

میندن سز چنلابده تاتارمی یایسه نسلگزگنه تاتاردنمی، فرانسوزلرده برمقال بار: روسنی آقتاروب طرناب قاراسه‌ڭ تاتار طابارسڭ دیلر، دیدی.

مین دیدم، مین آقتاروغه طرناوغه احتیاجسز طوب طوری شول کوینچه تاتار دیدم. هم شول تاتار بولغانمغه بیك هوالانام. دیدم. بولای ئەیتوویمه سبب کنه‌گینه‌نك ئەلله‌نیندی مینی تاتار بولغانغه قزغانوب جواتاسی کیلوب سویله‌گان شیکللی سوزلر سویله‌ویدر.

بو سوزمنك معنی‌سینی کنه‌گینه آڭلامادی بولورغه کیره‌ك. روسیه‌ده بلمه‌زسك شول قدر خلق بر برینه قوشیلوب بتکان، پاله‌ك فانیده‌کوب، تاتار فانیده‌کوب. فرانسوز مقالی بیك درست، دیدی. اول آراده بوته‌نگه کوچوب، ئەلی سزگه چای بیرگان کشی بولدیمی؟ دیدی. ئەلله نیندی فرانسیه‌ده اون سکزنچی عصر کیومی توسلی کیینگان بر خادمگه میڭا چای بیرورگه قوشدی. کناز بلەن طانیشدق؛ کناز اوزی‌ده بیك نزا کتلی، لوندونده سیزون وقتینك بیك قزق بولویندن، کبار حیاتینك Свѣтская жизнь نك هیچ بر شهرده‌لوندون قدرلك بولماویندن بحث ایتدی. طاغی بر نیچه کشی ایلان سویله‌شکاله‌دم. مجلس بتدی. قایتدم.

بو کون کیچ دارالفنون‌ده بر لیکسیه طڭلاوغه چاقریلغان ایدك. مین آنده بارمادم. بر کون سفارتده اوچراغان بارقلای افندیگه آقشام طعامینه باردم. بونده آقشام طعامی زماننده مصرلی بر یکتکه اوچرادم.

XXVII.

آنگلیه‌ده اون اوچنچی کون. اوقسفورد دارالفنونینی زیارت. پروفیسور ڤینا گرادف.

بو کون اوقسفوردغه باردق. بو لوندونغه یاقن دارالفنونلی بر شهر. مین اوقسفوردنی تعریف ایتمەم. بو دارالفنون کامبریدژ دارالفنونینه بیك اوخشیدر. عین ترتیب، عین ماتورلق، عین بایلق دیه‌رگه ممکندر. مونده هم دارالفنون طرفندن مجلس یاصالدی. ینه نطقلر سویله‌ندی. لکن ایندی شول قدر آرغان ایدك، نطقلرنی سویله‌سیده کیلمی ایدی. مجلس زماننده مینی عرب ادبیاتی پروفیسوری مارغولیوس یانینه اوطرتدیلر. آقرون‌غنه

ایتوب تورکچه‌ده سویلی بلر. مصرده هم بولغان، گلنار خانم لیبیدفنی بله ایکان. قزاندن دیگاچ آنی صوراشدی. مجلس تمام بولدی. مجلس صوگندن اونیڤیرسیتیتنی قاراب یورگاندن صوڭ پروفیسور ڤیناگرادفقه چایگه باردق. پروفیسور ڤیناگرادف اوزی مشهور روس پروفیسورلرندن، بو کون اوقسفورد دار الفنوننده آنگلیه تاریخی معلمی‌در. انگلیز چه هیچ بر انگلیزدن فرقسز سویلی هم یازا ایمش. اوزی اجنبی بر کشی بولوبده آنگلیه ملتینه اوز تاریخینی اوگره‌تورلك معلومات صاحبی بولو زور بر کمالتدر. ڤیناگرادف اوزینڭ بولای زور دار الفنونگه تعیین ایتلوگه لایق بولووینی البته تاریخلاغی خدمتی و یازغان اثرلری ایله اثبات ایتکاندر. بزنڭ روسیه پروفیسورلری آراسنده علم وفضللری بتون یاڤروپا طرفندن تصدیق ایتلگان بایتاق کشی بار. بو حقده روسیه افتخار ایته‌رگه‌ده حقلیدر. بر کون کامبریدژ دار الفنوننده پروفیسور تیمیریازفنڭ درجه آلغانینی کورگان ایدك. بو کون بر روس پروفیسورینڭ انگلیزلرگه معلملك ایتکانینی کوره‌مز. پروفیسور ڤیناگرادفده چای مجلسی دار الفنون باقچه‌سنده حاضرله‌نگان ایدی. باقچه ماتور، کون جلی، هوا یاخشی ایدی. موزیقه اوینی ایدی. بزدن باشقه‌ده خلق کوب ایدی، بتون دار الفنون پروفیسورلر، خاتونلری قزلری ایله طولی ایدی. قوناقغه موسکوادن کیلگان پروفیسور ڤیناگرادفنڭ ایکی قرداش قزلری‌ده بار ایدی بو ایکی قز بز روسیه‌دن کیلگان قوناقلرغه بیك شادلاندیلر، بیك آچیق قبول ایتدیلر.

بو باقچه‌ده مجلس تمام بولغاچ پویزدغه اوطروب قایتورغه چقدق.

XXVIII.

انگلیه‌ده اون دورتنچی کون.

بو کون یکشنبه ایدی. آرادن کوبیمز آولغه نورسکلیف (Норсклифъ) دیگان تایمس گازیته‌سی صاحبینڭ ایمینیه‌سنه قوناقغه کیتدیلر. مین بارمادم، لوندوننڭ بوکا قدر کورمه‌گان یرلرینی قاراب یوردم. ینه بر کون اونکان یکشنبه کورگان هایدی پارقنڭ جمعیتلر، صابرانیه‌لر بولا طورغان یرینه باردم. لکن بو کون هوا یاخشی توگل ایدی. سویله‌وچیلر بولسه‌ده بر کونگی قدر کوب

توگل ایدی. بوندن صونگ روسیه‌گه بر نیچه کشیگه خط یازاسم بار ایدی. گاستینساغه قاینوب شولارنی یازدم، چومادانمده اوزم ایله‌ن آلوب کیلگان بر فرانسوزچه کتاب بار ایدی، شونی اوقودم، چای اچدم. راحتلەنوب یالغز یال ایتدم. بو اون بیش کونده نطقلر، مجلسلر، بر طوقتامی یاکا کشیلر ایله‌ن سویله‌شولر، قوناقدن قوناقغه، آفتوموبیلدن پویزدغه کوچوب یورولر آردرغان ایدی. کیچ بولدی.

ایبداشلر آولدن قایتدیلر. قایسی‌لری عجائب ماتور وروسکوش دیب داچانی ماقتادی. قایسیلری باراسی قالماغان، ئەللە نی یوق دیدی. کیچ بله‌ن بز توشکان گاستینسانك بر زور زالنده هندستان کشیلری واستودینتلری بر صابرانیه یاصایاچقلر ایدی. آنگلیەده تورلی صابرانیه یاصاو بیك معروف. هر گاستینسانك، صابرانیه‌لر یاصارغه مخصوص بر زالی بولا ایمش.

یوزله‌ب هندستانلی اوقوچی یکتلر بر نیچه دیسته لوندونده اقامت ایتوچی قارت هندیلر جیولدیلر. بو مجلسدن مقصود شوشی ایدی: شول کونلرده‌گنه هندستانلی بر استودینت اوّلده هندستانده مأمور بولوب طورغان بر کشینی ئولترگان ایدی. بو هندستانلی یکتلر جیولوب بو حرکتکه قارشی پروتیست یاصارغه، ئولتروچی یکت‌نك بو اشندن غایت خفاغه توشکانلکلرینی بلگرتورگه جیولغانلر ایدی. بولار، آنگلیه‌گه صادق پارتیه‌گه منسوب استودینتلر ایدی. میندە صوراب کروب، قاراب طوردم. مجلس اوزاقغه بارمادی، تیزگنه آلدن حاضرله‌ب قویلغان یکتکه نفرت ایته طورغان ریزالوتسیه‌نی چغاروب طاوشقه قویدیلر.

بر یکت بوکا قارشی سوز صوراب قزوب، قزوب سویله‌مکچی بولغان ایدی، آنی تیزگنه طوقتاتدیلر. آکا قارشی بر قارت هندی بایطاق سویله‌دی. سوزی آراسنده مسلمان دیگان سوزنیده تکرار ایته ایدی. یانمده‌غی لوندونده طورا طورغان بر یهودی یکتی نطقنك خلاصه‌سینی سویله‌دی.

قارت هندی هندستاننك مجوس ومسلمان‌لری نامندن قاتل یکتنك حرکتینه

ناراضی بولغانلغینی سویله‌گان ایمش. هندستان خلقینڭ مجوس ومسلمانی آنگلیه اداره‌سندن فوق العاده راضی ایمش.

مجلسده مسلمان هندیلرده بارمی دیب صوراشدم. یوق بولوب چیقدی. برنیچه مسلمان اوقوچی لوندونده بار ایمش. لکن مجلسکه کیلوب اولگرمه‌گانلر ایمش. نطقلردن وربزالوتسیه‌دن آڭلانه‌که بوصوبرانیه آنگلیه‌گه صادق هندلیلر صوبرانیه‌سی ایکان.

XXIX

مصرلی یکت ایله‌ن اویله طعامی، ۋیلنگتون سرایی، هایدی پارق منظره‌سی.

بو کون ایرته بله‌ن لوندون شهرینڭ بوڭا قدر کوریلمه‌گان بر نیچه برلرینی سیر ایتدك. کارتینالر گاللیریسینه باردق. موندن صوڭ مین ایبده‌شلرمدن آیریلوب «سه‌سیل هوته‌ل» دیگان هوتلگه مصرلی بر یکتکه اویله طعامینه قوناقغه کیتدم. بو یکتنی مین بوندن ایکی کون مقدم بارقلای دیگان کشیده کورگان‌ایدم. بوندن صوڭ وبزیتلرده بیرشکان‌ایدك، اول مینی اویله آشینه چاقرغان‌ایدی. بومصرلی یکت مسلمان، اسمی حسن صبری بك.

سه‌سیل هوتلگه باردم. صبری بك مینی کوته ایکان. طعام سه‌سیل هوتلنڭ زوریمك بولمه‌سینڭ، ته‌مزا نهری بوینده‌غی ته‌راسنده حاضرله‌نگان ایدی. صبری بك میندن باشقه برمصرلی توفیق نسیم دیگان کشینی چاقرغان ایکان.

حسن صبری بك تحصیل جهتندن یوریست ایمش. لکن بو کونگی کونده جامع الازهرگه تعلقلی بر وظیفه‌سی بار ایمش. اگر خاطرمده یاڭلش قالغان بولماسه، جامع الازهرنڭ حکومت طرفندن قویلغان اینسپیتکورلریندن بری کبی. صبری بك بیك یاخشی فرانسوزچه سویله‌شه. بوندن باشقه انگلیزچه هم یاخشی سوبلی. عربچه‌سی البته تاغیده مکمل، عربچه هم یازا ایمش.

توفیق نسیم ایسه، مصرنڭ محکمۀاستینافیه‌سنده آدۋاکات‌ایمش. نسیم‌بك

هم فرانسوزچه وانگلیزچه سویلشه. بوندن کوریلکه هر ایکیسی زمان اقتضاسنچه تحصیل کورگان مصرنك اشده‌گی یاشلر یندندر.

مجلس زماننده هرایکیسی روسیه مسلمانلری حقنده بیك کوب تورلی سؤاللر یاصادیلر. هر ایکی‌سی فوق‌العاده یراق مملکتده‌گی دینداشلر ینك بارشلرینه، احوالینه واقف بولاسی کیلگانلرینی آڭلاتدیلر.

میڭا خطابا ئه‌یتکان سؤاللرینه جوابلر بیرگاچ، من اوزم، مصر حقنده حاضرگی مصرده اوقغان یاشلر حقنده بایطاق نرسه‌لر صورادم. هر بر سؤالمه یاش مصرلیلر بیك یاخشی جوابلر بیردیلر.

سؤاللرم بر تورلی، اوزفکریمده، مهم سؤاللر ایدی. اقتصادی، اجتماعی وحیاتی سؤاللر ایدی. اگر مسئله‌گه یاخشی واقف بولماغانده اوستدن اوستدنگنه جواب بیروب بولاچق توگل ایدی. آلای جواب بیرلگانده مین‌ده معلوماتنك صایلیغنی سیزه‌رگه ممکن بولاچق ایدی. مین بو یکتلرنك اوز وطنلرینك حالینی یاخشی بلولرینه چن کوڭلمدن تحسین ایتدم.

مین سیاحتدن صوڭ شؤیتساریه‌گه بارغاچ بولاردن باشقه بر نیچه مصرلی یکتکه اوچرادم؛ هر برینده تیران بر وطنپرورلك، جدیت ووطن احوالینه واقفلك کوردم. لکن شولوق سیاحت زماننده بر نیچه‌اوقوچی واوقوب بترگان تورك یکتلرینی کوردم، آلار مصرلیلرغه قاراغانده اوزلرینك وطنلری حقنده فکرلری بیك یوقاری بولسه‌ده، وطنلرینك حیاتی، حالی، استقبالی حقنده معلوماتلری کافی بولماغانی، مملکت ایچنده ظهور ایتوب یاتقان احوال حقنده بر آچیق فکرگه مالك بولماغانلری ظاهر ایدی.

حالبوکه مین کورگان مصر یکتلری هر بری بوحقده تورکلردن بیك آلده کورینیدی. ژه‌نه‌وده کورگان مصرلی بر یکت مصر حقنده استاتیستیك صفرلرنی آسات سویلوی مینی حیران قالدردی. بزنك مصرنی سیاست جهتندن تحریردن اوّل اقتصادی تحریر کیره‌ك، دی. بونك لازم وهم ایکانینی صفرلر ایلان اثبات ایته. بونك اقتصاد قانون واصطلاحلرینه بیك آشنا ایکانینی هر جمله‌سی اثبات ایته ایدی. هر حالده مین بو بلکورگان مصر یکتلرندن صوڭ، بوعرب

مملکتینگ کیله‌چگی یاقتی بولوینه‌اشانام. هر مملکت، هر ملت اوچون استقبال باری جدی معلوماتلی، ثباتلی وغیرتلی یاشلر میدانغه چقو بله‌نگنه ممکن بولادر.

بو مصرلی دیننده‌شلر ایله‌ن مجلسمز بیك اوزاق دوام ایتدی. ئه‌یتوب کیتمه‌گان مسئله بیك آز قالدی. هوتلدن ته‌مزا بویننده آنگلیه پارلامینتی کورینه ایدی. آنگ اوستنده آنگلیه فلاگی یلبردی ایدی.

صبری بك میگا قاراب: پارلامینتنی کوره‌سگزمی؟ دیدی.

— کوره‌م، دیدم.

آنه شول زور پارلامینت مصر اوچون بر کچکنه بالا طوغدرسه طوغدره‌در، دیدی. انسانلرنگ وملتلرنگ طالعسی بیك قزق: مصر کبی زور شانلی بر مملکتنگ مقدس میللرینگ وجود که چغووی شول یلبرده‌گان فلاك آستندغی بر نیچه دیسته کشینگ بر دقیقه‌ده بولا طورغان قرارندن طوارغه ممکندر دیدی. مین کولوب: -طووار، طووار، بو انگلیز پالاتاسی قصر توگل، ئه‌لی بو کونلرده‌گنه ترانسوۋال اوچون بر پارلامینت طوغدرغه حاضرله‌نه، دیدم.

مجلسمز تمام بولدی. میگا ساعت اوچده گیرتسوگینه ۋه‌لینگتون سراینه بارورغه تیوش‌ایدی. باردم. باشقه روس‌ایبداشلرم هم کیله‌باشلاغانلر ایدی. مین ایکنچی بولوب کیلدم. گیرتسوگینه ۋه‌لینگتون Duchesse de Wellington کم بولغانینی ئه‌یتو لازم بولسه کیره‌ك. ۋلسلی ۋالینگتون ١٧٦٩ دن ١٨٢٥ نچی یلغه قدر یاشاگان آنگلیه‌نگ زور گینیرالیدر. ناپالیون‌نگ باشینه یتکان، ۋاتیرلوۋ صوغشنده ناپالیوننی جیگگان کشی شول ۋه‌لینگتوندر. آنگلیه تاریخنده بو کشی زور بر اوورون اشغال ایته‌در.

بو کون بزنی قبول ایتکان خاتون شوشی تاریخی ۋالینگتوننگ یا اوغلینگ یا حفیدینگ خاتونی بولسه کیره‌ك.

گیرتسوگینه ۋالینگتون بزنی‌تو به‌ن‌قاتده کچکنه بر سالونده قبول ایتدی. بر کون لورد رای دیگان کشیده اوچراغان ماکینز ۋولوص دیگان انگلیزده هر بریه‌زدن اوّل کیلگان ایدی. اول بزنی هر قایومزنی مادامغه تقدیم ایتدی. بر آز طورغاچ گیرتسوگینه‌نگ قزی توشدی. فوق‌العاده ماتور بر قز. چن

كبار انگليز جميلەسينك نمونەسى. اوزون بويلى، كوب نازك قويى صارى صاچلى، تيران ماوى كوزلى، اوزون كرپكلى. بتون يوزنده بر لطافت جەيلگان. بيك يومشاق كوله. ياڭا چقغان پاريژ موداسنده كيينگان، باشنده بيك زور اوزينه بيك كيلشكان اشلەپه. مين انگليز خاتونلرينك ماتورلرى بيك ماتور بولا، آلارغه برده چقمى ديب، ايشتكانم بار ايدى. لكن برده كيلگاندن بيرلى بوندى ماتورينى كورگانم يوق ايدى. بر كونلرده، لوندوننك ماتور خاتونلرندن برى ديب كورسەتلگان خاتون ماتور بولسەده، انگليزلرگه مخصوص بر ماتورلق ايلەن ماتور توگل ايدى. حالبوكه ۋەلينگتوننك حفيدەسى حقيقة انگليز ماتورى.

ميس گيرتسوگينه هرقايومز ايلەن برەم برەم بر آز سويلەشدى، ميندن، «مين سز روس ديپوتاتلرينى كورودن بيك ممنون بولدم» ديگان سوزنى روسچه ئەيتورگه اوگرەندى. روسچه اوگرەنورگه بيك تلەگانينى سويلەدى. آغاسى پيتربورغ سفارتخانەسنده برنچى سيكربتار ايكان. بوسنه پيتربورغه قوناقغه بارورغه اويلى ايكان. روسچه جملەنى اوگرەنگاچ آنى باروب ماكلاكوفقه وتاغى بر نيچه ديپوتاتقه سويلەدى. كولوب تبريك ايتديلر.

بوندن صوڭ سراينك زاللرينى قارارغه باشلادق. موندەغى كارتينالرينك، ۋەلينگتونغه بولەك بولوب تورلى پادشاهلردن كيلگان بولەكلرنى تعريف ايتوب طورميم، بونلر چيكسز. بزنك روس پادشاهلارندن ده بايتاق بولەكلر آلغان ايكان. زماننده ۋەلينگتون دنيانك ايڭ زور كشيلرندن برى بولغان بيت. زور زاللرينه باروب چقدق. بو سراينك زور زالندن كورلگان منظره قدر ماتور بر منظره هيچ بريرده كورمەدم. بو تەرەزەلردن هايدى پاركنك ايڭ ماتور ييرلرى كورينەدر، ديسەم بر درجه بلدرگان بولورم ديب اويليم. (هايدى پارك حقنده آلده بر ايكى سوز سويلەگان ايدم). اول آراده چاى حاضر بولغان ديديلر. چاى بولمەسينه چقدق.

بو بولمەدن هم هايدى پاركنك بر قسمى همان كورينه ايدى. بزدن باشقه بر نيچه قوناقلرده كيلدى. زور ماتور ديوارى تابلولرغه قابلانغان

یمك بولمه‌سنده چای ایسی چقغان ایدی. بو چای ایسی جاینڭ ماتور وقتی بولغانغه روسیه‌نی، روسیه حیاتینی ایسکه توشردی. لیمون ایله ایسلی چای اچولرنی صاغندردی. هایدی پارکنڭ ماتور آغاچلر ایله‌ن طولغان ایکی زور آللی‌سی بو آللی‌ده هر کون بولغان کبی ماتور ئیکیپاژ لرده یور وچیلر ایله طولو ایدی. هایدی پارکنڭ یاشل بولونی چیراملگی‌ده کورینه، صوده جالتری ایدی. لکن نیکدر بو کون بولارنی اوزوب، فکرم روسیه اورمانلرینه، مقدس بالالق زمانلری اوزغان بولونلرغه، اورمانلرغه و باقچه‌لرغه سیکره ایدی. شول دقیقه‌ده ممکن بولسه ایدی سیکروب لوندوننی، آنگلیه‌سینی، ماتور سرایلرینی قالدروب فراکلرینی، سیرتوکلرینی طاشلاب، اوزمنڭ بالالق وقتم اوتکان طاشصو آولینڭ اورماننه، الوغ پچه‌نلگینه اوچوب قایتور ایدم. بو الوغ پچه‌نلك ایسکه توشکاچ نه بو سراینڭ بایلغی، نه کارتینالری، نه قوناق داملارنڭ چیکسز انجو و برلیانتلری هیچ برسی مینم ایسمنی کیته‌رمی ایدی.

مجلس بتدی. قایتدق. کیچ ستراشی دیگان بر ژورنال چغاروچی‌غه باراچق ایدك.

XXX

له‌و ـ ستراشی خانه‌سی، خارجیه ناظری ایله‌ن صحبت، مادام آسکؤیت ایله‌ن صحبت. فرانسوز تلینڭ انتشاری.

ستراشی لوندوننڭ اعتبارده‌غی سیاسی بر ژورنال صاحبیدر، ژورنالینڭ اسمی سپه کتاتور Spectator در. بو، ژورنال سیاسی بولوجهتندن بولورغه کیره‌ك، ستراشینڭ قوناقلری آراسنده بیك کوب سیاسیون، دیپوتاتلر، مینیسترلر بار ایدی. بز کیلوب یتکانده خلق طولغان ایدی. بو مسامره بزنڭ اوچون یاصالغاننغه، خلق بزنی فکرا کوته بولغان بولورغه کیره‌ك.

بر زور زالغه کیلوب کرو بله‌ن خلق هر قایوسی بزگه قاریلر ایدی. قزق بیت، ئه‌لله قایده‌غی یراقده‌غی روسیه دیگان مملکتنڭ دیپوتاتلری. کوره‌سی کیلورلك. آقرونلاب هر قایومزنی بره‌ر کشیگه تقدیم ایتدیلر. مینم

ایله‌ن اوّل بر دیپوتات سویله‌شدی. بو بزدن یاقن بر کشی ایله‌ن سویله‌شوب طورغان بر دامانی کورسه‌توب، بو مادام آسکؤیت دیدی، تلیسکزمی طانشدریم دیدی، رجا ایته‌م، دیدم.

مادام آسکؤیت سویله‌شوب طورغان کشیسندن آیرلغاچ، مینی ایلتوب تقدیم ایندی. مادام آسکؤیت یوقاریده تعریف ایتکان باش مینیستر آسکؤیت‌نڭ خاتونی.

مادام آسکؤیت فرانسوزچه بیك یاخشی حتی اوستا سویلی، هم سویله‌رگه بیك یاراتا طورغان بولورغه کیره‌ك. اوّلده بزدن هر انگلیز صوری طورغان عادی سؤاللرنی صورادی، صوڭندن بایطاق جدی مسئله‌لرگه کروب کیتدی. انگلیز سیاستینه، آنگلیه‌نڭ روسیه‌گه مناسبتینه دائر بایطاق سوزلر سویله‌دی لکن بو مسئله‌لرنی مین بواورنده یازا آلمیم. مادام آسکؤیت سویله‌گان سوز آسکؤیت سویله‌گانگه مساویدر. (چونکه آسکؤیت بتون لوندون ئه‌یتووی بوینچه بتون اشده ایرینڭ معاونه‌سی) سیاست باشنده‌غی کشیلر ایله‌ن بولغان خصوصی صحبتلر هیچ بر وقت یازیلوب چغارلمیدر. لکن شول قدر یسنی ئه‌یته‌م، مین مادام اسکؤیتنڭ معلومات سیاسیه‌سینه عجبکه قالدم. مین بوندن باشقه‌ده انگلیز خاتونلرینڭ بعضیلرینڭ داخلی وخارجی سیاستلری‌گی خبردارلقلرینه حیران بولغانمنی سویله‌گان ایدم.

برآز سویله‌شکاچ مادام آسکؤیت کیله‌سی کونگه اویله طعامینه آشقه چاقردی. قبول ایتدم. باش مینیسترنڭ داخلی طورموشینی کوره‌سم کیله ایدی. بو دعوت خصوصی دعوت ایدی.

بر آز سویله‌شکاچ مادام اسکؤیت، سز بزنڭ خارجیه مینیستری سیر ئه‌دوارد گرای ایله‌ن طانشمیسکز، دیدی.

مین بر کون روسیه سفارتخانه‌سنده کورشکان ایدك لکن یاخشیلاب سویله‌شکانم یوق. یاکادن تقدیم ایتسه‌گز بلکه بر آز سویله‌شور ایدم، دیدم.

مادام سویله‌شکز، سویله‌شکز، اول مینم ایرم کابینیتینڭ ایڭ عقللی مینیسترلوندن بریدر، دیدی. مینی سیر ئه‌دواردگه آلوب باروب، فرانسوزچه: موسیو مینیستر، مونه سزگه بر یاش روس دیپوتاتی سویله‌شورگه دیه‌لیم دیدی.

سیر ئەدوارد گرای ایلەسویلەشکان سوزلرمنی بونده یازارغه لزوم بولماسه کیرەك. کوبرەك سوزمز ایران احوالی حقنده بولدی.

بو یل مین تورکیه مینیستری رفعت پاشانی کورگان ایدم، بو کون سیر ئەدوارد گراینی کوردم. آندن بر نیچه وقت صوڭ فرانسیەنڭ خارجیه مینیستری پیشوننی کوردم. بتون مملکتلرنڭ خارجیه مینیسترلرنده عمومی بر صفت بار. بو صفت باشقه مملکتلرده گی احوالنڭ واق فاکتلرینه فوق العاده اهمیت بیرو. شولای هم لازمدر. چونکه واق فاکتلردن زور واقعەلر طوادر.

مینیستردن آیرلوب بر آز یالغز یورگاچ، بر کون سفارتخانەده تانشقان دایلی تیلیگراف گازیتەسی صاحبینڭ خاتونینه اوچرادم. بو خاتون اوزی فرانسوز. مین آلارغه کارتوچکه قالدرغان ایدم. اویده بولماغانلرینه تأسف ایتوب سویلەدی. ینه فرانسیەدن بحث ایتدك. خاتون دیدی: دقت ایتەسکزمی بو مجلسنی لوندونده دیب بلورلك توگل. شول قدر، هر کم فرانسوزچه سویلەشەدر. لوندونده یوقاری طبقەده فرانسوزچه بیك معروف، دیدی. بو طبقەلرده برده انگلیزچه بلماینچه لوندونده طوروغه ممکن، دیدی.

هم چنلابده لوندونده فرانسوز تلی بیك طارالغان. بوندن باشقه اوتکان سنه بیرلینده بولغان وقتده بیراینگه قونغرەسغه کیلگان بتون دنیا دیپوتاتلری آراسنده فرانسوزچه بلوچی هم یاخشی بلوچی کشینڭ کوبلگینه ایسم کیتکان ایدی.

گیرمانیەنڭ اول وقتدەغی باش مینیستری بولوف قونغرەس آچلغان کون رەیخستاغ مجلسی زالنده فرانسوز تلنده بر نطق سویلەگان ایدی. بولوفنڭ فرانسوزچه سویلەونده هیچ بر قصور بولماغانی هر کمنی تعجب ایتدرگان ایدی.

بونلرنی یازودن مقصودم، فرانسوزچەنڭ بو کونگی یاوروپا مملکتلرنده گی اعتبارینی کورسەتودر. فرانسوزچه بلگان کشیگه یاوروپانڭ حتی آمیریکانڭ هر بر اوقوغان آبرازاوۋننی کشیسی ایلەن کوروشوب سویلەشورگه ممکن. حالبوکه نه انگلیزچه نه آلمانچه ایلەن بولای ممکن توگل.

آلمانیه‌ده انگلیزچه بلوچی بیك آز بولغان کبی فرانسیه‌ده هم آز. فرانسیه‌ده و آنگلیه‌ده آلمانچه بلوچی بیك سیره‌ك. بوندن کوریله، یاۋروپا تللرینڭ هر برینی اوگره‌نورگه وقتی بولماغان کشیگه، برنی‌گنه صایلارغه تییش وصایلاغانده مطلقا فرانسوزچه‌نی صایلارغه تییش دیب اویلیم.

بو لساننڭ فوق العاده نازك وماتورلغندن باشقه، غایت منتشرلگی بونی اوگره‌نورگه صرف ایتکان زحمتلرنی هیچ بر وقت اوکندره‌چك توگلدر. شونڭ اوچون یاش اوقوچیلرم، اگر ممکن بولسه روسچه‌دن باشقه برده فرانسوزچه اوگره‌نورگه طریشگز. بونسز یاۋروپا مدنیتینه چنلاب انتساب کسب ایتووی چیتون. بو لساننڭ ایسکیدن جیولغان خزینهٔ ادبیاتی بر بحر علمدرکه، هیچ بر وقت اوکنمه‌زسگز. بو مسامره‌دن کیچ بیك صوڭ قایتدق. ایرته‌گیسون لوندونده آقتق کونیمز ایدی.

XXXI

بو کون بز ته‌مزا نهری اوستنده قایق اوزوشینی قارارغه چاقرولغان ایدك، بو اوزوش‌نی قاراغاچ هم شونده مجلس بولاچق ایدی. مین بوڭا بارمادم چونکه آسکۋیت یورتینه باراسم بار ایدی. میندن باشقه بایطاق کشی‌ده بارمادی بوغای. آرغان ایدك. قایق اوزوشینی کوروگه دردمز یوق ایدی. مین ساعت بر یارملرده آفتوموبیل یاللاب آسکۋیت خانه‌سینه باردم. آسکۋیت باش مینیسترگه مخصوص، بیك زور توگل، بیك ماتورغنه بر سرایده، دۋوریتس‌ده طورادر. یوقاری مندم. میندن باشقه بر نیچه قوناق وبزنڭ ماقلاقوف بار ایدی. مادام آسکۋیت میندن باشقه، روسلردن ماقلاقوفنی چاقرغان ایکان، بر آز اوتکاچ مجلس باشلاندی. آسکویت سرایی ۋه‌لینگتون سرایندن صوڭ بیك مهابت کورنمیدر. مجلس زماننده ماقلاقوف مـادام آسکۋیت ایله‌ن سویله‌شدی. مین آسکۋیتنڭ یتکان قزی ایله‌ن سویله‌شدم.

بـو قزنـڭ هـم دائرۀ معلوماتینه развитіе سینه حیران بولدم:
اون یدی اون سیگز یاشده‌گی بـر قز، آتاسینڭ طوتقان سیاستینڭ بتون تفصیلاتینی، فلسفه‌سینی آچقلی، وبیان ایته بله ایدی. بو کونده بتون آنگلیه‌نی شاو کیتورگان بر یر قانونی حقنده سویله‌دی. بو شوندای مغلق بر مسئله، اشی شول بولماغانده بونی بر یاشلی ایر کشیگه‌ده بلماسه غیب بولاچق توگل. لـکن میس آسکۋیت هیچ شبهه‌سز بو قانوننڭ بتون روحینی وتفصیلاتینی بله ایدی. بوندای خاتونلر آنگلیه‌ده سیاسی ایرلرینڭ زور یارده‌مچیلری بولورغه کیره‌ك دیب اویلادم. آندن باشقه بـر عجب نرسه: میس آسکۋیت‌ده هیچ بر تورلی، کوبسنچه قزلرده بولا طورغان ریالی صنعی اویالچاقلق (قوقه‌تلك) یوق. ایر بـالا کبی غایت باطر سویله‌شه. بوده مینم فکرمده بر فضیلت. مجلس‌دن‌صوڭ آسکۋیت بله‌ن بر آز سویله‌شدك. آنگلیه زور کشیلرندن آسکۋیت فرانسوزچه چیتون سویله‌شه. هم طبیعتیچن انگلیز. کوب سویله‌شورگه‌ده یاراتمی بولورغه کیره‌ك. اش کشیسی. دنیاده حکمت، سویله‌ودن بیکره‌ك اشده بیت. مونه اوقوچی مینده سزنڭ ایله‌ن سویله‌شووم اوزاغراقغه کیتدی دیب اچم پوشا. لـکن یازا باشلاغانده مین بونی یازارغه بر سوز بولسون دیب کنه باشلاماغان ایدم. بوندن اوقوچیغه بر فـکر بر فائده امید ایتوب باشلاغان ایدم. بونی مین بر اش دیب هم فائده‌لی اش دیب باشلاغان ایدم. نیچوك بولغاندر. اول حقده حکم ایتونی سزگه طابشروب مین ایندی طوقتارغه اویلیم.

آسکۋیت‌دن قایتقاچ کـیچ بولدی. قایق اوزوشینه بارغان کشیلرده قایتدیلر. آرامزدن بر نیچه‌سی شول کون کیچکی پویزد ایله ایرتوك کیتدیلر. بز فرانسیه‌غه باراسی کشیلر اول کون کیتمی قوندق.

* * *

بو کون اون یدنچی کون ایدی. ایرتوك طوروب نرسه‌لرنی جییوب چای اچوب چارینغ — قروز دیـگان ۋاکزالغه باردق. بزنی اوزانورغه

سفارتخانه‌دن هم توشکانلر ایدی. پویزد لوندون‌نی‌قالدروب بیك قزو، لامانش دیڠگز ینه طابا ته‌گه‌ره‌دی.

دیڠگزگه ایککی ساعتدن باروب یتدك. پویزددن توشوب دیڠگز پاراخودینه اوطردق. دیڠگز طنچ ایدی تیز زمانده فرانسیه حدودینه یتدك. دیڠگز پاراخوندن توشوب پاریژغه باراچق پویزدغه کروب اوطردق. دقیقه صوڭره پویزد پاریژغه طابا ته‌گه‌ره‌دی. آنگلیه قالدی. آنگلیه‌گه سیاحتمز ماضی بولدی.

تمام

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ